

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

GÖRÜNMEYEN GÖÇMENLER AFGANLAR:
TÜRKİYE KÖPRÜ MÜ, HEDEF Mİ?

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERHAN İDİZ

165450120

Danışman: Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU

İstanbul, 2019

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

**GÖRÜNMEYEN GÖÇMENLER AFGANLAR:
TÜRKİYE KÖPRÜ MÜ, HEDEF Mİ?**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: **Erhan İDİZ**

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi/doktora tezi/dönem projesi olarak sunduğum “Görünmeyen Göçmenler Afganlar: Türkiye Köprü mü, Hedef mi?” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Haziran, 2019
Erhan İDİZ

ONAY

Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Haziran, 2019

Erhan İDİZ

ÖZET

GÖRÜNMEYEN GÖÇMENLER AFGANLAR: TÜRKİYE KÖPRÜ MÜ, HEDEF Mİ?

Erhan İDİZ

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU

Haziran, 2019 - 84 sayfa

Birleşmiş Milletler Göç Raporu'na göre dünyada 257 milyon göçmen bulunuyor ve bu sayının 30 yıl sonra 400 milyonu aşacağı tahmin ediliyor. Tüm dünyanın sorunu haline gelen göçmen akını, son yıllarda Türkiye'nin de geçiş güzergahı olarak gündeme gelmesine neden oluyor. Fakat ülkenin dört bir yanında sayıları bariz şekilde artan göçmenler için sorulması gereken asıl soru şu: Türkiye'yi bir köprü olarak mı yoksa yoksa nihai hedef olarak mı görüyorlar? Türkiye'de Suriyeliler ile özdeşleşen göçmenlik -yanlış kullanımıyla mültecilik- kavramı diğer milletlerin göz ardı edilmesine neden oluyor. Oysa 2017 yılında Türkiye'ye yönelik düzensiz göçte Suriyeliler birinci sıradayken 2018 yılında Afganlar iki kat artarak birinci sıraya yükseldi. Yine 2019 yılının ilk aylarında düzensiz göçte Afganların çoğunlukta olduğu görülüyor.

Afganların Türkiye'ye göçünün ele alındığı bu nitel çalışmada 17 düzensiz Afgan göçmenle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış ve Türkiye'ye neden geldikleri, ne yapmayı planladıkları incelenmiştir. Önceden ziyaret edilen Afganistan'da yapılan gözlemler ve Bosna'da Afganistanlılarla yapılan görüşmelerin de katkılarıyla hazırlanan çalışmada göçün nedenleri üzerinde durulmuştur. Göçte, 40 yıldır devam eden savaş ve kaos ortamının yanı sıra başlık parası gibi maddi gerekçeler ile çok kimlikli yapının ve coğrafyanın etkili olduğu saptanmıştır. Yapılan görüşmelerde Türkiye'nin en azından belli bir kesim için hedef olduğu anlaşılmakta ve istikrarsızlığın neden olduğu bu göçün uzun yıllar devam edeceği tahmin

edilmektedir. Ayrıca Türkiye’deki ekonomik refahın da etkili olduğu bu göçün, son zamanlarda yaşanan krizle yön değiştirebilmesi de ihtimaller arasında.

Anahtar Kelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Göçmen, Afganistan’dan Göç, Türkiye’ye Göç

ABSTRACT

AFGHANS INVISIBLE IMMIGRANTS: TURKEY AS A BRIDGE OR AS A DESTINATION?

Erhan İDİZ

Master Thesis, Department Of Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU

June, 2019 -84 pages

According to the United Nations Migration Report, there are 257 million immigrants in the world and this number is estimated to exceed 400 million in 30 years. Becoming a problem of the whole world, influx of immigrants have brought Turkey too as a transit route to the fore in recent years. But the essential question that needs to be asked about the immigrants whose numbers have increased saliently across the country is that: Do they see Turkey as a bridge or an ultimate destination? Wrongly used as refuge-ness, concept of immigration being identical with the Syrians in Turkey has led to ignoring immigrants from other nations. In fact, as far as irregular immigration towards Turkey is concerned, whereas the Syrians were in the first place in 2017, Afghans replaced the Syrians and took the first place by doubling their numbers in 2018. Similarly, in the first months of 2019 it was observed that the Afghans were in majority in the irregular immigration.

In this qualitative study which addresses the Afghans' immigration to Turkey, a semi-structured interview with 17 irregular Afghan immigrants was conducted and why they came to Turkey and what they plan to do were examined. The study, which was prepared with the contributions of the observations made in Afghanistan previously visited and the interviews conducted with the Afghans in Bosnia, focuses on the causes of the immigration.

It has been found that multi-identity structure and geography have been effective in migration besides the war that has been going on for 40 years, chaotic environment and financial reasons such as bride price. As a result of the interviews conducted, it is understood that Turkey is an ultimate destination for at least a certain segment and it is expected that this immigration caused by instability will continue for many years. Moreover, considering that economic prosperity in Turkey contributed a lot to this immigration, recent economic downturn in Turkey may reverse direction of the immigration.

Keywords: Migration, irregular migration, immigrant, immigration, emigration to Turkey from Afghanistan

ÖNSÖZ

Mesleğim gereği Lübnan, Kenya, Moğolistan gibi ülkelerde göçmenlerle tanışmak, Malezya’da 3 ay boyunca göçmenlerle aynı odayı paylaşmak, Myanmar’dan yaklaşık 800 bin Arakanlının göçmesine şahitlik etmek, Avrupa sınırında bekleyen 5 bin göçmenle aynı ortamı paylaşmak, Suriye’de ve Bangladeş’te göçmenlerle bir arada bulunmak beni göç çalışmaya sevk eden ana etkenlerdi.

Yedi yaşında başladığım gazete dağıtıcılığı ve sonrasında yaptığım muhabirlik ve editörlük yıllarımın çoğu Afganların Türkiye’ye giriş yolu olan Van’da geçti. Hemen her hafta karşılaştığım düzensiz Afgan göçmenlerle yıllar sonra aynı uçakta Afganistan’a gitme fırsatı buldum. Türkiye’den deport edilen bu göçmenlerin ve Türkiye’ye düzensiz giriş yapmış onlarca Afgan’ın hikayesini bir gazeteci olarak dinlemek bu tezin ilk adımını oluşturdu.

Bu rastlantıların tetiklediği merakla başladığım çalışmada düzensiz Afgan göçmenlerinin neden ülkelerini terk ettiklerini, Türkiye’yi tercih etme sebeplerini ve gelecekteki düşüncelerini ele almaya çalıştım.

Birçoğumuz göçmeni “öteki, yabancı” olan zannederiz. Oysa biraz geçmişe gittiğimizde ebeveynlerimizin ya da önceki kuşaklardan birinin mutlaka göç ettiği gerçeğiyle karşılaşırız. Çalışmaya başlamadan önce göçmen kavramına bireysel olarak uzak olduğumu düşünüyordum. Fakat çalışmayı sürdürdüğüm zamanlarda dedelerimin başka diyarlardan geldiğini hatırladım. Sonra doğduğum şehirden göç edip yıllardır İstanbul’da yaşadığımı fark ettim. Göçmen bir ailenin göçmen bir çocuğu olduğumu bugüne kadar hiç düşünmemiştim. Herhalde bu durum ülkemizde yaşayan birçok insan için geçerli. Hemen birçoğumuz üzerimizde, unuttuğumuz bir göçmenlikle yaşıyoruz.

Yaptığım çalışma boyunca desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu’na, her sorunda kapısını rahatlıkla çalabildiğim Prof. Dr. Veysel Bozkurt’a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ONAY	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xiii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

KAVİMLER GÖÇÜ'NÜN BARBARLARINDAN MODERN DÜNYANIN BARBARLARINA: GÖÇMENLER

1.1 Göç	5
1.2 Dünyada Göç	8
1.2.1 Her Yedi Kişiden Biri Göçmen	9
1.2.2 Meksika Sınırını Aşmak mı Akdeniz'de Boğulmak mı?	12
1.3 Göç Kuramları	14
1.3.1 Temel Kuramlar	16
1.3.2 Ekonomik Temelli Göç Kuramları	18
1.3.3 Sosyo-Kültürel Göç Kuramları	18
1.3.4 Everet Lee Göç Kuramı	20

BÖLÜM II

AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞ, TÜRKİYE'YE GÖÇ

2.1 Bir İşgal Ülkesi: Afganistan	23
2.1.1 Halkın Yeni Umudu: Taliban	25
2.1.2 Her İki Duyurudan Biri Başsağlığı	29
2.1.3 Siyasi Sınırların Birleştiremediği Bir Millet.....	30
2.1.3 Savaştan Kaçmak	34
2.2 Türkiye'ye Göç.....	35

2.2.1 İmparatorluğun Uzak Köşelerinden Anadolu'ya	37
2.2.2 “Eş-Dost”un Entegre Ettiği Bir Göç	39
2.2.3 Yeni Sınav: Düzensiz Göçmenler	40
2.2.4 Düzensiz Göç İle Mücadele	44

BÖLÜM III

ÖLÜMDEN KÖLELİĞE YOLCULUK

3.1 Başlık Parası Uğruna Terki Diyar (Demografik Yapı)	51
3.2 Taliban'dan Türkiye'ye Kaçış	54
3.3 Türk Dizileri Göçü Tetikliyor mu?	55
3.4 Değerini Yitiren Seçenekler: Pakistan ve İran	57
3.5 Rota Avrupa'ya mı Çevriliyor?	59
3.6 Ölüme Gitmek	61
3.7 Kod İsimli Göçmenler	65
3.8 Afganların Akdeniz'i: Müşkil Dağı	66
3.9. Ölümden Köleliğe Kaçış	69
3.10 Dönüş Var mı?	70
3.11 Bir Göç Hikâyesi: Yeşil Ayakkabı	72

SONUÇ	78
KAYNAKÇA	80
EKLER DİZİNİ	854

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMMYK	:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
SSCB	:	Sovyetler Birliği
TDK	:	Türk Dil Kurumu
UNHCR	:	The UN Refugee Agency
UNODC	:	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
vs	:	ve sayire

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.2. Hırvatistan Polisi Tarafından Eşyalarına El Konulan Ve Darp Edilen Bir Göçmen	13
Fotoğraf 2.2. Takhar'dan bir Kare	32
Fotoğraf 2.3. Ülkenin Kuzeyinden Bir Kare.....	33

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1 Afganistan’da güncel harita.....	28
Harita 3.1. Afganistan’ın Mezar-I Şerif Şehrinden İstanbul’a Göç Yolu.....	65
Harita 3.2. Afganistan’ın Mezar-I Şerif Şehrinden İstanbul’a Göç Yolu.....	66

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. Türkiye’de yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı).....	41
Grafik 2.2. Türkiye’de yıllara göre yakalanan göçmen kaçakçıları)	42
Grafik 2.3. Türkiye’de yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı).....	46
Grafik 2.4. Türkiye’de 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenler).....	47
Grafik 2.5. 10 Türkiye’de 2018 yılında yakalanan düzensiz göçmenler).....	48

GİRİŞ

Kavimler Göçü, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç, Yeni Dünya'ya göçler, mübadele, Bulgaristan, Suriye... Bunlar, göç kavramının bizim ve dünyanın belleğinde bıraktığı birkaç olaydan bazıları. Her çağda farklı bir anlama sahip olan göç, günümüzde daha çok Akdeniz'de boğulan, gittiği yerde ırkçı saldırılara maruz göçmenlerle özdeşleşmiş durumda.

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. Bir taraftan insanların hayatını etkileyen bu olay bir taraftan da destanlarda ve kutsal metinlerde kendine yer bulmuştur. Türk tarihindeki Ergenekon göçü, Tevrat'ta İsrailoğulları'nın göçü, Kuran'da Müslümanların hicret (göç) etmesi bunun en bilinen örnekleridir.

Son yüzyılda savaşlar, doğal afetler, iç çatışmalar, insan hakları ihlalleri, özgürlük arayışları ve ekonomik kaygılar nedeniyle insanlar doğudan batıya, güneyden kuzeye doğru bir göç halinde. Çoğunluğu bireysel olan bu göçün, sürekliliği nedeniyle de kitlesellik taşıdığı söylenebilir. Bu kitlesel akın göç alan toplumlarda derin bir güvenlik endişesi yaratmıştır. Ayrıca göçmenlerin kültürel ve ekonomik konularda sorunlara neden oldukları inancı göçe maruz kalanlar başta olmak üzere birçok ülkenin ana gündemi ve uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Batı ülkeleri bu sorunu çözmek için yüzünü Akdeniz'e çevirse de, hikâyenin çok daha uzaklarda başladığı bilinen bir gerçek. Sorunu kendi kapısının önünde çözmeye çalışan Batı, göçü durduracağı son yer olan Akdeniz'e kilitlenmiş durumda. Oysa Asya ve Sahra altı ülkelerden gelen göçmenlerin bir kısmı Akdeniz'e varamadan yolda hayatını kaybederken bir kısmı da ulaşabildiği son noktada tutunmaya çalışıyor.

Kimi zaman gönüllü kimi zaman zorunlu olan bu göç hareketleri kaynak ülkeler ve hedef ülkeler kadar transit ülkeleri de ilgilendiren bir hâl almıştır. Tüm dünyanın sorunu haline gelen göçmen akını, Türkiye'nin de geçiş güzergahı olarak gündeme gelmesine ve bu konuda etkin rol almasına neden olmuştur. Özellikle Batı'nın son yıllardaki politikalarıyla göçmenler için bir tampon bölgesi, bir bekleme odası olan Türkiye; geri kabul anlaşmaları ve açık kapı politikası ile milyonlarca

göçmene kucak açmıştır. Fakat bekleme odasındaki misafirlik uzadıkça ülke; ekonomik, demografik, kültürel ve güvenlik gibi konularda yaşanabilecek tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye göç konusunda bir köprü olarak gündeme gelse de, göçmenler ülkenin dört bir yanındaki günlük işlerde iyice görünür olmaya başlamıştır. Bu durumda Türkiye için asıl sorulması gereken soru şu oluyor: Göçmenler ülkeyi bir geçiş güzergahı mı yoksa hedef olarak mı görüyor?

Bir zamanlar başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın ve dünyanın birçok ülkesine göçmen gönderen Türkiye'nin son 30 yılda yapısı değişmiştir. Artık göç verdiği kadar göç alan bir ülke olan Türkiye, kabul ettiği 3 milyon 600 bin Suriyeli göçmenle ekonomik ve kültürel olarak ciddi bir riske girmiştir. Ülke kamuoyunun birinci sırasında yer alan Suriyeliler mevzusu, yıllardır süreklilik halinde Türkiye'ye göç eden diğer Asyalı milletler konusunun göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu milletlerden biri olan Afganlar¹, birkaç günlüğüne gündeme gelen "2 milyon Afgan İran sınırında Türkiye'ye geçmek için bekliyor." haberleri dışında gündeme gelmemiştir. Oysa son istatistikler Afganların Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sıralamasında zirvede olduğunu göstermektedir. Bu göçmenler Türkiye'ye neden geliyor, ülkede ne yapıyorlar ve nihai hedefleri nelerdir?

Bu sorulara cevap aranması, durumun kavranmasına yardımcı olacak ve herhangi bir olumsuzlukta çözüm yollarını kolaylaştıracaktır. Türkiye, her geçen gün daha da belirginleşen bu göçü iyi idare etmek zorundadır. Bilginin güç olduğu bir dönemde göçün niteliğini tanımalı, göçmenlerin hangi motivasyonla, hangi yollardan geldiğini bilmeli ve ona göre tedbirler almalıdır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok sayıda göç dalgasına maruz kalmasına rağmen Türkiye'deki göç çalışmaları yeterince ilgi görmemiştir. Ülkede göç konusu yıllarca iç göç kapsamında ele alınmış (köyden kente göç, gecekondulaşma, kentleşme, modernleşme ekseninde) yurtdışı çalışmaları ise Almanya'ya giden Türk işçiler ve Balkanlardan gelen göçmenlerle sınırlı kalmıştır. Ekseriyetle kapitalizm, emek göçü ve sosyal değişme bağlamlarında işlenen göçlerin

¹ Afgan ismi tartışmalıdır. İleriki saffhalarda da değinileceği gibi Afgan isminden kasıt Peştunların (Afganistan'ın halklarından biri) eski isimleridir. Fakat bugün ülkedeki hiçbir halk kendisine Afgan denilmesinden hoşlanmıyor. Ülke içinde "Afgan mısınız?" sorusuna Özbek, Peştun, Türkmen vs. cevapları veriliyor.

motivasyonu üzerine durulmamış, özellikle yurt dışından Türkiye’ye yapılan bireysel göçler göz ardı edilmiştir. Ülke, son dönemlerde kabul ettiği Suriyelilerle dünyanın en yüksek mülteci nüfusuna sahiplik yapmaya başladıktan sonra göç çalışmaları artmıştır. Fakat yapılan çalışmaların birçoğu yine gelen Suriyelilere yönelik olmuş, diğer ülkeler gibi Afganistan hakkında da çok az çalışma yapılmıştır. Daha önce Afganların kümelenme biçimleri incelenmiş lakin geliş motivasyonları üzerinde çok durulmamıştır.

Bu çalışmada Suriyeliler dışındaki göçmenlere, düzensiz olarak gelen Afganlara dikkat çekilecektir. Afgan düzensiz göçmenlerin neden ülkelerini terk ettikleri, hangi yolları kullandıkları, Türkiye’yi neden tercih ettikleri ve Türkiye’yi bir köprü mü yoksa nihai hedef olarak mı gördükleri incelenecektir.

Başlıkta geçen “görünmeyen” sözcüğü üç nedenden dolayı seçilmiştir. Birinci neden, ülkemizde göçmenlik kavramının -günlük hayatta yanlış kullanımıyla mültecilik- Suriyelilerle özdeşleşmiş olması. Gerek göç çalışmalarında gerekse günlük hayatta göçmenlik üzerine tüm tartışmaların Suriyeliler ekseninde dönmesi diğer milletler gibi Afganları da görünmez kılmıştır. İkinci olarak Afgan göçmenler çalıştıkları yerlerde çoğu zaman işin arka kısmında, mutfağında yer almaktadır. Özellikle büyük şehirlerde işin vitrin kısmında Türkler olurken mutfakta (temizlik, üretim vs.) Afganlar vardır. Üçüncüsü neden ise, ülkede yasa dışı kalan Afganların kalabalığa karışmamasıdır. Görüşülen birçok Afgan acil durumlar dışında dışarıya çok nadir çıktıklarını belirtmiştir. Arkadaşları aracılığıyla çevredeki polis noktalarından haberdar olan Afganlar; metro, tramvay yerine minibüs gibi araçları tercih ediyor, kimlik kontrolünün yapılabileceği her yerden uzak duruyor. Tüm bunlar kendilerini toplumda daha da görünmez kılıyor.

Nitel yöntemin kullanıldığı bu çalışma, Everett Lee’nin 1966 yılında Bir Göç Teorisi (A Theory of Migration) adıyla yayınladığı makalesinde bahsettiği itme ve çekme kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Bunun yanı sıra konuya farklı kuramsal açılardan da bakılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın evrenini Türkiye’ye düzensiz giriş yapan Afgan göçmenler oluşturmaktadır. Örneklem ise kartopu yöntemiyle İstanbul’da çalışan Afganlar

içerisinden seçilmiştir. Örneklemin tektipliğini kırmak için kartopunun ilk kişisi üç kez değiştirilmiştir. Yani Afgan göçmenlerle² birbirinden habersiz üç farklı bölgede yaşayan, üç farklı kişi üzerinden irtibat kurulmuştur. Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşmeyle ülkeye düzensiz giriş yapan 17 Afgan göçmene Afganistan'daki durumları, neden geldikleri, neden Türkiye'yi tercih ettikleri ve ne yapmayı planladıkları sorulmuştur.

² Türkiye'ye yasa dışı yollarla giren ve yasa dışı şekilde yaşayan Afganlar için düzensiz göçmen sözcüğü yerine yalnızca göçmen sözcüğü kullanılacaktır.

BÖLÜM I

KAVİMLER GÖÇÜ'NÜN BARBARLARINDAN MODERN DÜNYANIN BARBARLARINA: GÖÇMENLER

Birçoğumuz eğitim hayatı boyunca Avrupa tarihine dair şu cümleyi sıklıkla duymuştur: “Kavimler Göçü’yle Avrupa’ya gelen barbarlar diğer Germen ırklarının daha Batı’ya göç etmesine neden olmuş ve bu göçlere dayanamayan Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.”

Bu cümlemin Batı’nın bilinçdışındaki yeri aşağı yukarı tahmin edilebilir. Son yıllarda Batı’nın (Büyük harfle başlayan batı bu çalışmada bir yön değil, bir medeniyeti anlatmakta kullanılacaktır. ABD, Kanada ve Avrupa Birliği ülkelerini içine alan bir medeniyet) göçmenlere bakışı zenofobi, İslamofobi üzerinden okunsa da bu geçmiş deneyimin de etkili olduğu söylenebilir. En güçlü imparatorluklarından biri uzaklardan gelen “barbarlar”ın kurbanı olan bir medeniyetin çocukları, yeni gelenlere kucak açabilecek mi?

Şimdi yaklaşık 1500 yıl sonra benzeri bir tabloyla karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün. Bu defa elinde kılıçlarla değil, yalnızca umutlarıyla yola çıkan milyonlarca göçmen Batı’ya doğru yol alıyor. Batı ise bu durum karşısında panikle bir çözüm yolu arıyor. Bir çoğu insan hakları ihlalleriyle sonuçlanan bu çözüm yollarına çalışmanın ilerleyen safhalarında değinilecektir.

1.1 Göç

Göç, bir kişinin veya grubun, uluslararası siyasi sınırları aşarak başka bir ülkeye geçmesi ya da aynı ülkede yer değiştirmesidir (IOM, 2009). Ekonomik, sosyal, kültürel doğal afetler gibi birçok nedeni bulunan göç, bir yer değiştirme hareketidir. Avcı ve toplayıcı toplumları göz önünde bulundurursak insanlık tarihi kadar eski olan göç, günümüzde tartışılan halini 19. yüzyıl sonrasında almıştır.

Göçe dair çok sayıda terim vardır. Diğer akademik alanların aksine günlük hayatta sık kullanılan bu terimler birbiriyle karıştırılmakta, çoğu zaman mülteci ve sığınmacı gibi temel kavramların bile yanlış kullanıldığı görülmektedir. Göçü; oluşum nedenlerine göre gönüllü-zorunlu, süresine göre mevsimlik-sürekli, mesafesine göre iç-dış ve daha birçok şekilde sınıflandırabiliriz. Bunun yanı sıra göçmenlerin de mülteci, sığınmacı, düzensiz, yerinden edilmişler, ekonomik göçmenler gibi türleri vardır. Çalışmada bunların tamamına değinilmeyecek yalnızca ilgili başlıklar incelenecektir.

Türk Dil Kurumu (TDK)'ye göre göç: “Ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhacerettir” (TDK, 2019).

Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü'ne göre ise göç, “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi” olarak tanımlanabilir (Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü, 2013: 39-40).

Kaynak ülke, göç hareketinde hareket edilen ülkedir. Hedef ülke, göç yolunda (yasal ya da yasadışı) göçmenin varmak istediği son noktadır. Göçmenlerin bu iki ülke arasındaki yolculuklarında geçtikleri veya bir süre konakladıkları ülkelere ise transit ülke denir (Çiçekli, 2009: 19).

Gönüllü göç, kişinin yaşadığı alanı, standartlarını yükseltme isteği doğrultusunda terk edip başka yere gitmesidir. Bu göç kapsamına girenler genelde göçmen kavramıyla özdeşleşmiştir. Adıgüzel (2016: 6) konuyu “göçmen kavramı göç eden her bireyi (mülteci, sığınmacı, düzensiz) kapsadığı halde genelde gönüllü göç edenler için kullanılır” şeklinde yorumlamıştır. Fakat bu çalışmada göçmen, nedeni ne olursa olsun göç eden her bireyi karşılamak üzere kullanılacaktır.

Zorunlu göç ise, silahlı çatışma veya şiddetten, doğal veya insan etkeniyle ortaya çıkan bir affetten kaçmak üzere bireylerin kendi isteği dışındaki göç hareketleridir. Yani kişilerin göç etmeye mecbur bırakıldığı hareketleri içermektedir.

Bu terim sığınmacı hareketlerini, insan ticareti sonucu çıkan hareketleri ve hükümetlerin zorunlu nüfus mübadele hareketlerini kapsamaktadır (IOM, 2009).

Göçmen kavramı ise daha önce değinildiği gibi tartışmalı bir kavramdır. Uluslararası ölçekte, herkes tarafından kabul gören bir “göçmen” tanımı bulunduğunu söylemek bir hayli zordur. Göçmenlik, genelde kişinin göç kararını kendi özgür iradesiyle ve “kişisel rahatlık” sebepleriyle aldığı durumu kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Yani bu terim, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler ise göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır (Göç İdaresi, 2017).

Mülteci, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin BM Konvansiyonuna göre, ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal grubun veya politik görüşün üyesi olmak nedeniyle takibata uğrama konusunda ciddi temellendirilmiş korkularından ötürü kendi ülkesi dışında bulunan ve korkuları nedeniyle bu ülkeden koruma isteyemeyen kişidir (Castles ve Miller, 2008: 145).

Fakat Türkiye, Cenevre Sözleşmesinin 1. maddesinin (B) fıkrasının 1. bendi gereğince, Cenevre Sözleşmesine coğrafi çekince koyarak, sadece Avrupa’dan gelen kimseleri mülteci olarak tanımlamaktadır (Ermumcu, 2013: 66).

Sığınmacı, uluslararası bir sınırı geçen ve mülteci statüsü için yaptığı başvuru henüz kabul edilmemiş olan kişidir. Bu kişiler başvuruları sonuçlanana kadar geri gönderilemezler. Her sığınmacı mülteci olarak tanınmayabilir (Castles ve Miller, 2008 146).

Düzensiz göçmen ise, transit veya nihai hedef olan bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapan veya vizesi bittikten sonra yasadışı yollardan kalan kimsedir (IOM, 2009). Bu terim, bulundukları ülke kurallarına uymadan kalan veya gerçeğe dayanmayan nedenlerle sığınma başvurusunda bulunan kişiler için kullanılmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak konu da bu göçmen türünü kapsamaktadır. Ayrıca bu isim

de ilerleyen safhalarda tartışmaya açılacaktır. Zira büyük badireler atlatarak, çoğu zaman hayatını ortaya koyarak bir sınırı geçmeye çalışan insanları “düzensiz” başlığı altında incelemenin hem vicdani hem de bilimsel olarak ne kadar doğru olduğunu kişilerin hikayesinden sonra yeniden gözden geçireceğiz.

Göç konusu birbirinden kesin çizgilerle ayrılan net tanımlamalardan ibaret değildir. Aksine topluluk veya birey için birçok etkenin göz önüne alındığı karmaşık bir süreçtir. Zira ülkeler için tanımlamalar ve kontroller gerektiren göç konusu, göçmen için içerisinde kazanma ümidi kadar kaybetme korkusu da taşıyan, bilinmeyen bir dünyaya yapılan yolculuktur. Çoğu zaman her şeyini ardından bırakan göçmen, özellikle uzak diyarlara yapılan göçte, beraberinde birçok tehlike taşımalarının yanı sıra birçok tehlikeyle de karşı karşıya kalır.

Göç bir yer değiştirme olduğu kadar bir davranış edinmedir de. Bazen bunu başarabilmek kadar başaramamak da sorundur. Göçmenin gittiği yere alışması kimlik kaybına yol açabilirken alışamaması uyum sorunları doğurur. Kitle iletişim araçlarının yayılmasıyla daha görünür olmaya başlayan ve son yıllarda daha karmaşık bir hâl alan göç, artık tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir.

1.2 Dünyada Göç

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nın 2018 yılında yayınladığı “Global Trends Forced Displacement in 2017” (Küresel Eğilimler 2017’de Zorunlu Göç) başlıklı istatistik raporunda çatışmalardan zulümlerden, doğal afet, şiddet ya da insan hakları ihlallerinden dolayı 2017 yılında 68,5 milyon insanın zorla yerinden edildiği açıklanmıştır. Raporda, 16,2 milyon insanın ilk defa ya da üst üste birçok kez yerinden edildiği belirtilmiştir. “Bu rakam, hareket halinde olan çok büyük kitlelere tekabül etmektedir ve her gün 44.500 kişinin ya da her iki saniyede bir 1 kişinin yerinden edildiği anlamına gelmektedir.” ifadesinin yer aldığı raporda şu cümlelere yer verilmiştir (UNHCR, 2017).

“Yerinden edilen 68,5 milyonun, 25,4 milyonunu ülkelerinde yaşanan çatışma ve zulüm nedeniyle evlerini terk eden mülteciler oluşturmuştur. Bu rakam, 2016 yılına kıyasla 2,9 milyon daha fazladır ve UNHCR’nin bir yıldan diğerine

kaydetmiş olduğu en büyük artıştır. 31 Aralık 2017 itibarıyla halen mülteci statüsü başvurularının sonucunu beklemekte olan sığınmacıların sayıları ise 300.000 artarak 3,1 milyona ulaşmıştır. Kendi ülkeleri içerisinde yerinden edilmiş olan insan sayısı ise, geçtiğimiz yıl kaydedilen 40,3 milyonun biraz altında kalarak, toplam yerinden edilenlerin 40 milyonunu oluşturmuştur” (BMMYK, 2018).

Bu rakamlar göçün yalnızca “zorunlu” kısmını yansıtmaktadır. Oysa farklı sebeplerle de göçler yaşanabilmektedir. Birleşmiş Milletler 2017 Göç Raporuna Göre dünyadaki göçmen sayısı 257 milyona ulaşmıştır (UN, 2018).

1.2.1 Her Yedi Kişiden Biri Göçmen

Küresel Eğilimler 2017’de Zorunlu Göç (2018) raporuna göre eğer göç son 20 yıldaki hızıyla artmaya devam ederse, dünyadaki uluslararası göçmenlerin sayısının 2050’de 405 milyona ulaşması öngörülüyor. Uluslararası Göç Örgütü’nün verdiği rakamlarına göre iç göçler de dahil edilirse günümüzde her yedi kişiden biri göçmendir (Adıgüzel, 2016: 5).

Üzerinde durulması gereken bir diğer konuya artan sayıyla birlikte artan göç hızıdır. 1990 yılında 152 milyon olan dünyadaki göçmen sayısı 2005 yılında 190 milyonu bulurken 2017 yılında 257 milyona ulaşmıştır. Yani 15 yıldaki 38 milyonluk bu artış sonraki 12 yılda yaklaşık iki kat artarak 67 milyona ulaşmıştır (UNHCR, 2018). Bu artış hızının teknolojiyle bir bağının olup olmadığı soru işaretidir. “Sosyal medyanın getirdiği görünürlük ve teknoloji kullanımının kolaylığı göç yoluna düşenlerin sayısını arttırmıştır.” cümlesi şimdilik akademik çalışmalarla altı doldurulmayacak bir iddia olsa da sahadaki gözlemlerim bu cümledeki iddiayı kanıtlar nitelikte olduğu görülmektedir³

³ Türkiye’de Afganistanlı göçmenlere yardım eden bir insani yardım vakfı çalışanı Afgan gençlerinin geliş macerasını şöyle özetlemişti: “Binbir zorlukla, canı pahasına yollara düşen gençler eğer yolda yakalanmadılarsa pejmürde bir hâlde İstanbul’a varıyor. İkinci gün duş alıp üzerine Eminönü’nden geçirdiği kıyafetlerle İstanbul Boğazı’nda bir özçekim yapıp sosyal medyada paylaşıyor. Paylaşımında çekilen zorluklardan, ölüm tehlikelerinden, açlıktan, susuzluktan eser yok. Yalnızca güzel kıyafetler ve muhteşem bir manzara görünüyor. Afganistan’da bu paylaşımı gören onlarca Afgan genci ellerindeki çapayı tarlalarına fırlatarak yola düşüyor. Buraya gelenler sosyal medya aracılığıyla Afganistan’da kalanlara çektikleri zorluğu, kötü çalışma şartlarını değil, İstanbul’un güzelliklerini pazarlıyor. Bence göçteki en büyük nedenlerden biri bu.”

Yine Bosna Hersek’te görüştüğüm göçmenlerden bazıları insan kaçakçılarıyla anlaşmamış, yola yalnız çıkmayı tercih etmişlerdi. Yol boyunca telefonları sayesinde çevrimiçi haritaları kullanabildiklerini, arkadaşları aracılığıyla olası tehlikelerden haberdar olduklarını ve hava

Dünya genelinde ele alındığında güneyden kuzeye, doğudan batıya bir göç dalgasının yayıldığı görülmektedir. Dünyada uluslararası göçmenlerin en çok bulunduğu kıta Asya (79.6 milyon) iken onu sırasıyla Avrupa (77.9 milyon), Amerika (67.2 milyon) ve Afrika (24.7 milyon) kıtaları takip ediyor. ABD, ev sahipliği yaptığı 49.8 milyon göçmenle dünyada birinci sıradayken ardından 12.2 milyon ile Suudi Arabistan ve Almanya geliyor (UNHCR, 2018).

Bu sayılar göçün nereye geldiğini ve nereye doğru evrileceğini gösterir nitelikte. Fakat göçmenler birer rakamdan ibaret değil. Tüm dünyanın sorunu haline gelmeye başlayan göç, artık akıllara uluslararası bir hareketi ve beraberindeki birçok sorunu getirmektedir. Doğru yönetildiği takdirde olumlu yönleri olan göç, aksi takdirde başta kamu düzeni ve güvenliğine tehdit etmek üzere, insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına varan bir dizi olumsuz etkiyi de beraberinde getirebilmektedir. Özellikle uluslararası göç birden fazla devleti etkilemekte, kaynak, hedef ve transit ülkeleri ilgilendiren ciddi ekonomik maliyetlere neden olmaktadır. Kaynak ülke için bir iş gücü kaybı olan göçmen hedef ve transit ülkelerin yapacağı geri gönderme merkezleri, sığınmacılar için kurulan kamplar ve sınır dışı işlemler gibi konularda büyük maliyetlere neden olmaktadır.

Öner'e göre (2012: 14) küreselleşmenin neden olduğu güçlü sosyal hareketlilik ulus devlet anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Öner: "Dünyada bu kadar hızlı ve devingen bir sosyal hareketlilik varken, göç çalışmalarını ulus merkezli bir anlayış ile ele almaya çalışmak, sorunları anlamayı ve çözmeyi güçleştirecektir. Çünkü ulus devleti; uluslararası göçü, ulus devletin sınırlarına, düzenine, vatandaşlık ve sosyal refah sistemine karşı meydan okuyan bir olgu olarak değerlendirmektedir" (akt. Adıgüzel, 2016: 9)

Bu noktada özellikle Avrupa birliği ülkeleri hem ulus merkezli bir devlet gibi davranıp sınırlarını mümkün olduğunca korumaya çalışırken bir yandan da komşularıyla yaptığı anlaşmalarla bunu uluslararası alanda çözmeye çalışıyor. 2011 yılında Suriye'de patlak veren savaş sonrasında Avrupa için tam bir krize dönüşen

durumlarını takip edebildiklerini söylemişlerdi. Tüm bunlar bir göçmenin insan kaçakçısına ödeyeceği 2-3 bin dolardan kurtulması anlamına geliyordu.

göçmen sorunu, özellikle Akdeniz’de boğulan çocuklarla dünya gündeminde de yer bulmuştur. Bunun en belirgin ve acı örneği ise haberlerde Aylan Bebek ismiyle anılan Alan Kurdi’nin hikayesidir.⁴ Alan Kurdi’nin görünür kıldığı bu göç yolunda yalnızca 2015 yılında Yunanistan ve İtalya’dan Avrupa’ya girmeye çalışan göçmen sayısının 1 milyonu aştığı tahmin ediliyor. Çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu bu göçmenlerin diğer kaynak ülkeleri ise Afganistan, Pakistan, Irak, Eritre, Nijerya ve Somali gibi ülkeler oluşturmaktadır (Adıgüzel, 2016: 123).

Avrupalı liderlerin göçmen karşıtı tavrı, halk tabanında da geniş yankı uyandırmakta, birçok ülkede aşırı sağ politikalar yükseliş göstermektedir. (Demirkan, 2018).

Bu durum diğer politikacıların da söylemlerini bu yönde geliştirmesine neden olmakta, göçmen karşıtlığı gittikçe kurumsallaşmaktadır. Modernleşmeyle birlikte binlerce kilometre uzaklıktaki “barbara” bile müdahale etmeye çalışan dünyanın, yanı başına gelen “barbarlara” göz yumması beklenemez. Öteki olarak kabul edilenin yanı başlarında bitmesi, rahatsızlığın temellerindendir. Bunun yanı sıra yeni gelenlerin kültür farklılığı ve uyumsuz tavırları iki taraf için de işi zora sokmaktadır. Göçmenlere karşı bireysel saldırılar, dini merkezlere ve kültürel alanlara yapılan saldırılar hemen her gün basında yer alırken istatistikler bunun neden böyle olduğuna dair bazı ipuçları sunuyor. İstatistiklere göre Avrupalılar kendi ülkelerinde yaşayan göçmen/mülteci nüfusunun normalden çok daha fazla olduğunu düşünüyor. Örneğin İtalyanlar ülkenin yüzde 25’inin İtalyan olmadığını düşünürken gerçekte bu oran yüzde 7’lere tekabül ediyor (Olcaycan, 2018). Bu düşüncenin sürekli gündemde tutulan göçmen karşıtlığından kaynaklandığını söylemek mümkün.

Yine Alman Friedrich Ebert Vakfı’nın yaptığı bir araştırma Avrupa ülkelerinin göçmenlere olan tavrını ve göçmenleri neden istemediklerini istatistiklerle ortaya koyuyor (Demirkan, 2018). Bu çalışmada kayda değer veriler olmasına karşın belki de en dikkat edilecek konu göçmenlere karşıt olmanın sebepleri. Ekonomik refahın daha düşük olduğu ülkelerde göçmenlere maddi

⁴ 2 Eylül 2015’te ailesi ile birlikte Muğla’nın Bodrum ilçesinden Yunanistan’ın İstanköy adasına şişme botla geçmeye çalışırken annesi ve kardeşi ile birlikte boğularak hayatını kaybeden üç yaşındaki Suriyeli çocuk.

kaygılarla karşıt olunurken, İngiltere’de kültürel, Fransa’da dini, Norveç’te kriminal tehdit görüldüğü için karşı çıkılıyor. Yani her ülke en çok önemseydiği konularda göçmenleri tehdit olarak görüyor. Bir önceki ankette değinildiği gibi tüm bunların gerçek olup olmadığının bir önemi yok. İnsanlar bu gibi toplumsal konularda istatistikler yerine algılara -medyanın ve siyasilerin söylemlerine- daha fazla itibar ediyor.

1.2.2 Meksika Sınırını Aşmak mı Akdeniz’de Boğulmak mı?

Yalnızca AB ülkeleri ile sınırlı kalmayan göç sorunu ABD ve güneyindeki ülkeler arasında da anlaşmazlık nedeni. ABD’nin Meksika sınırından gelen göçmenleri durdurmak için ördüğü duvar da göçmenler ve insan hakları ekseninde tartışılan bir başka konu. Uzunluğu 3 bin kilometreyi geçecek olan duvarın maliyetinin yıllık bakımıyla 70 milyar dolara kadar yükselebileceği iddia ediliyor. Duvarın yapılması için ülke içindeki muhalifleriyle sıkı bir mücadeleye girişen ABD Başkanı Donald Trump’ duvarın “uyuşturucu satıcıları ve suçluları” Amerika Birleşik Devletleri’nden uzak tutacağını iddia ediyor (Vittert, 2018).

Göçün birincil muhatapları olan ABD, Kanada ve Avrupa ülkeleri, özellikle düzensiz göç için kendi sınırlarında önlemler alırken, transit ülkelerle de zaman zaman göçmenleri durdurmak için anlaşmalar yapmaktadır. Özellikle coğrafyamızda göçün ilk hedefi olan Avrupa ülkeleri bu durumu engellemek için çalışmalar yapmakta, bu da çoğu zaman ortaya büyük insani dramlar çıkarmaktadır. Son yıllarda medya aracılığıyla kamuoyuna yansıyan bu dramlarda özellikle uluslararası sularda boğulan çocuklar dikkat çekmektedir. Yeni bir umuda yolculuk yapan göçmenler, insan kaçakçılarının ihmalleri, hedef ülkelerin engellemeleri sebebiyle hayatını kaybetmektedir. İstatistikler Avrupa’nın kapılarını kapattığı Akdeniz’de son beş yıl içerisinde yaklaşık 15 bin göçmenin öldüğünü gösteriyor (Mülteciler Derneği, 2019).

Yine İtalya’da göç karşıtı hükümetin iktidara gelmesi ve limanları yardım kuruluşlarının gemilerine kapatmasının ardından, geçen 2018 yılının Haziran ayında her 7 kişiden biri denizde öldü (Pınar, 2018).

Avrupa'ya geçmek için günlerce denizde bekleyen göçmenler ise basına yansıyan konulardan biridir. Libya'dan yola çıkarak Avrupa'ya ulaşmaya çalışan 49 göçmenin 10 gün boyunca kendilerine güvenli bir liman açılmasını beklemesi buna verilecek örneklerden biridir (www.gazetevatan.com, 2019). İstatistiklere birer sayı olarak yansıyan bu durumun arka planında da binlerce dram yatmaktadır.⁵

Fotoğraf 1.2. Hırvatistan Polisi Tarafından Eşyalarına El Konulan Ve Darp Edilen Bir Göçmen

⁵ Geçtiğimiz yıl (2018 Aralık) Bosna Hersek'e yaptığım yolculukta bir hafta göçmenlerle yaşama fırsatı buldum. Hırvatistan'ın sınır kapılarını kapatması üzerine Bosna Hersek'te kalan göçmenler uluslararası kuruluşların kurduğu bir kampta yaşıyordu. Burada yaptığım görüşmelerde birçok göçmen Hırvatistan polisinin kendilerini gasp ettiğini ve saldırıya uğradıklarını anlatıyordu. Sınırı geçmeye çalışan hemen her göçmen bir sonraki gün kıyafetleri, yatağı, parası ve telefonu olmadan kampa geri dönüyordu. Kolları kırılanlar, soğuktan parmağı kesilenler, eşinin ve çocuklarının yanında hastanelik edilenler konuştuğum insanlardan bazılarıydı. Yerel yetkililer ise Hırvatistan milliyetçilerinin sınırı geçenleri öldürdüğünü iddia ediyordu. Ayrıca sınırı geçebilen bazı göçmenlerin paylaştığı dağlardaki insan cesetleri kampta elden ele dolaşıyordu. Yerel yetkililer Hırvatistan'ın Avrupa ile anlaştığını, ve göçmenlerin geçişine hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini iddia ediyordu. Bir öğle yemeğinde denk geldiğim Ahmed, önceki gün Hırvatistan sınırını geçmeye çalışırken Hırvatistan polisine nasıl yakalandığını ve yediği dayığı anlatıyordu. Ahmed, polisin coplarla kolunu kırıldığını, diğer tüm mülteciler gibi onun da parasına ve değerli eşyalarına el koyduğunu söylüyordu (Fotoğraf 1.2).

Bir umuda yolculuk ile başlayan göç hareketi kişileri bazen beklenmedik yerlere bazen hazin sonlara sürükleyebilmektedir. Göç hareketinden çok göçmeni durdurmaya çalışan devletler ise merkezin tektipliğine, ulus devlet anlayışına birer tehdit olarak gördükleri göçmenleri farklı arayışlara itmektedir. Hedef ülkelere gitmek zorlaştıkça uluslararası insan tacirleriyle anlaşmalar yapan göçmenler, işin insan hakları boyutunu daha da içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Ayrıca artan kitle iletişim araçları tüm bu süreçleri, göçmenlerin zorlu yolculuğunu, devletlerin hukuksuz davranışlarını, insan hakları ihlallerini daha görünür hale getirmiştir.

1.3 Göç Kuramları

Tarih boyunca var olan göç olgusu her dönemde farklı bir şekil alarak günlük hayatın içindeki yerini korusa da konuyla ilgili ilk bilimsel çalışma 19. yüzyılın sonlarına doğru yapılmıştır. İngiliz coğrafyacı ve harita uzmanı Georg Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında Royal Statistical Society “Göç Yasaları”⁶ konulu iki tebliğ sunarak İngiltere’deki iç göçü bazı yasalara dayandırmaya çalışmıştır. (Abadan, 2016: 20) Ravenstein Göç Kanunları olarak bilinen bu çalışma, göç kuramlarına ve modellerine öncülük etmiştir. Sonrasında Everett Lee’nin göç kuramı, Petersen’in göç tipleri gibi çalışmalar yapılmıştır. Bunların yanı sıra ekonomik temelli göç kuramları ve sosyo-kültürel göç kuramları başlığı altında toplanabilecek bazı göç kuramları ortaya atılmıştır (Adıgüzel, 2016: 23).

Ravenstein yasalarının ardından göçle ilgili çalışmalar bilimsel alanda da tartışılmaya başlanmıştır. Ülkemizde göç konusunda çalışmalar yapan bazı sosyal bilimciler de bu kuramları çalışmalarında çeşitli şekillerde başlıklandırmıştır. Bu alandaki öncü isimlerden Nermin Abadan Unat Bitmeyen Göç “Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa” (2006) kitabında bu kuramları şöyle sıralamıştır:

1. “Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı
2. Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı
3. “Yeni” Ekonomi Kuramları

⁶ Savaş Çağlayan’ın Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nin 17. sayısında yayımlanan Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi yazısında Ravenstein’in çalışmasının adı Göç Kanunları (The Laws of Migration) olarak geçmektedir.

4. İkiye Bölünmüş (Segmented) Emek Piyasası Kuramı
5. Dünya Sistemleri Kuramı
6. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı
7. Kuramsal Kuram
8. Kümülatif Nedensellik
9. Göç Sistemleri Kuramı”

Savaş Çağlayan makalesinde (2006) göç kuramlarını yedi başlık altında ele alır.

1. “Ravenstein’in Göç Kanunları
2. İtme Çekme Kuramı
3. Petersen’in Beş Göç Tipi
4. Kesişen Fırsatlar Kuramı
5. Merkez Çevre Kuramı
6. Göç Sistemleri Kuramı
7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı”

Adıgüzel (2016) ise aynı sınıflandırmayı Göç Sosyolojisi kitabında aşağıdaki şekilde yapmıştır:

“Temel Kuramlar

- Revenstein’in Göç Kanunları
- Everet Lee’nin Göç Kuramı
- Petersen’in Göç Tipleri

Ekonomik Temelli Göç Kuramları

- Neo-Klasik Ekonomi Kuramı
- Yeni Ekonomi Kuramı
- İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Sosyo-Kültürel Göç Kuramları

- Denge Kuramı
- Merkez-Çevre Kuramı (Dünya Sistemi) Kuramı

- Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı)
- Göç Sistemleri Kuramı”

Bu çalışmada en yeni olması açısından Yusuf Adıgüzel’in yaptığı sınıflandırma ele alınarak, konuyla ilgili tüm başlıklar en kısa ve net şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın temelini itme ve çekme kuramı oluştursa da diğer kuramlara da çalışmamızda fikir sunabilecek veçheleri ile göz atılacaktır. Örneğin Yeni Ekonomi Kuramına göre göç kararı birey tarafından değil aile tarafından kollektif şekilde alınır (Adıgüzel, 2016: 28). Çalışmanın ileri evresinde Afgan göçmenlerin kendileri kadar ailelerinin de bu göçte etkili olduğu görülecektir. Bu nedenle her kuramın çalışmaya faydası olacak kısımlarına değinilecektir.

1.3.1 Temel Kuramlar

Revenstein’in Göç Kanunları

Georg Ravenstein’in 1885 ve 1889 yıllarında Royal Statistical Society “Göç Yasaları” konulu iki çalışmasında ele aldığı kuramdır. Çalışmasını 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine kuran Ravenstein, buradan hareketle yedi göç kanunu belirlemiştir.

Bu kanunlara göre:

1. “İnsanların büyük kısmı kısa mesafeli yere göç eder.
2. Merkeze doğru göçle boşalan yerler, çevresi için merkez olur ve oraya da göç yaşanır. Yani göç adım adım merkeze doğru ilerler.
3. İnsanlar göç etmek için yola çıkmazlar. Amaç gelişen ekonomik faaliyetlerden pay almaktır.
4. Göç zincirlemedir, başladığında devamı gelir. Ayrıca göç alan yer aynı zamanda göç verir.
5. Diğerlerin aksine basamak basamak ve kısa mesafeli değil, doğrudan uzun mesafeli göçler de yaşanır.
6. Kentte yerleşik olanlar, kırdaki yerleşik olanlara göre daha az göç etme eğilimindedir.
7. Kadınlar, erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimindedir.”

Çağlayan, Ravenstein'in çalışmasının genel olarak derinlikten ve güçlü bir analizden yoksun olduğunu söylemektedir. Çağlayan, "Fakat bu kuramın kendi dönemini anlamak ve daha sonraki göç çalışmaları için anlamlı bir öncü olma niteliği taşıdığı gerçeği göz ardı edilemez. Çalışmanın kuramsal temeli endüstrileşme ve kentleşme olguları üzerine kurulmuş ve 19. yüzyılın son yarısındaki gelişmeler çalışmanın temel dinamiğini oluşturmuştur. Endüstrileşmeyle birlikte gelişen iş imkânları ve endüstrileşmeye paralel gelişen ulaşım ağları, insanları Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Amerika'ya doğru yöneltmiştir. Böylece milyonlarca insan evlerini, topraklarını ve yaşamlarını daha iyi bir hayat için bırakıp, başka yerlere göç etmişlerdir" demektedir (Çağlayan, 2006: 70).

Ravenstein'in yasaları ardılları tarafından olumsuz eleştiriler almış ve Ravenstein, bazı açıklamalarla kuramını genişletmek zorunda kalmıştır. Fakat yine de kendinden sonra gelen kuramlara öncülük etmesi çalışmalarına her zaman atıfta bulunulmasını sağlamıştır.

Everet Lee'nin Göç Kuramı

Önceleri farklı bilim insanlarınca ele alınan itme-çekme (push-pull) kavramları ilk kez Everet Lee'nin 1965 yılında Göç Teorisi (A Theory of Migration) ismiyle yaptığı çalışmasında formüle edilmiştir. Kendisinden sonra gelen kuramcılar tarafından geliştirilen kuram, bu çalışmanın da temelini oluşturduğu için ilerleyen safhalarda daha detaylı ele alınacaktır.

Petersen'in Göç Tipleri

İtme çekme faktörleriyle uğraşan ve göç üzerine düşünen bir diğer isim ise Willam Petersen'dir. Petersen göçün normal, her insanın ise aynı olduğu anlayışına tepki göstererek "Tüm insanlar benzerse neden bazıları göç ediyor da bazıları göç etmiyor" (aktaran Çağlayan, Petersen, 1958, 258) sorusuyla yola çıkıyor. Petersen çalışmasını itme ve çekme kuramlarının altında yatan "temel" sebebi bulmak üzerine inşa ediyor. Petersen'in göçleri; ilkel, zoraki, serbest ve kitlesel olarak dört kategoriye ayrılmaktadır.

1.3.2 Ekonomik Temelli Göç Kuramları

Neo-Klasik Ekonomi Kuramı

Emek fazlası ülkelerde ücretler düşük olurken emeğin kısıtlı olduğu coğrafyalarda ücretler daha yüksektir. Bu durum emek fazlası ülkelere emeğin kısıtlı olduğu yerlere doğru göçe neden olur. Neo-Klasik Kuram, mikro ve makro olmak üzere ikiye ayrılır (Özcan, 2017: 196).

Yeni Ekonomi Kuramı

20. yüzyılın sonlarına doğru Oded Stark tarafından geliştirilen kurama göre göç kararı tek tek bireyler tarafından alınan bir karar değil, bir hane halkının bütün bireyleri, bazen de birbirleriyle ilgili çok sayıda kişiden oluşan bir topluluk tarafından kollektif olarak alınır. Bu kurama göre az gelişmiş bölgelerdeki aileler, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ailenin bir veya birden fazla ferdi göç sürecine dahil eder (Özcan, 2017: 201).

İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Kuramın öne çıkan ismi Micheal J. Piore'ye göre uluslararası göçün nedeni sanayi toplumunun işgücü talebidir. Piore'ye göre endüstrileşmiş ekonomiler sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duyarlar. İkiye ayrılan bu emek piyasasında birinci sektör yerli işçilerin rağbet gösterdiği, uzmanlık gerektiren ve sermayesi yoğun olan işlerdir. İkinci sektör ise göçmen işçilere ihtiyaç duyulan, düşük ücretli, zor işlerdir (Toksöz, 2006: 18).

1.3.3 Sosyo-Kültürel Göç Kuramları

Denge Kuramı

Modernleşme Okulu'nun "Denge Kuramı"na göre göç olgusu, bölgeler ve mekânsal birimler (köy, kasaba, kent) arasında bir dengenin sağlanmasına yarayan olumlu bir nüfus hareketi ve işgücü transferi olarak değerlendirilmiştir. Böylece, gelişmemiş yörelerden gelişmiş, yani sanayileşmiş kentsel yörelere göçen nüfusun yaratacağı yeni talep ve işgücü transferi, azgelişmiş kırsal yörelerde üretim artışı ve işgücü talebi doğuracak ve böylelikle göç oranı düşecektir. Bunun sonucu olarak da, zaman içinde tekrarlanacak olan göç süreci, bölgeler arası nüfus dengesini sağlamış

olacaktır. Göç, bu bakış açısı içinde dengesizlikleri giderici, bütünleştirici olumlu bir kalkınma ya da modernleşme süreci olarak değerlendirilmiştir (Çakır, 2011: 135).

Merkez-Çevre Kuramı (Dünya Sistemi) Kuramı

Modernleşme Okulu'nun "Denge Kuramı"na tepki gösteren Bağımlılık Okulu düşünürlerine göre, göçün yönü az gelişmiş ülkelerden (çevre) gelişmiş ülkelere (merkez) doğrudur. Gelişmemiş ülkelerin işgücünü ve ekonomisini istismar eden bu durum bir tarafın kalkınmasına diğer tarafın ise daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve geliştirmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Çakır, 2011: 136).

Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı)

İlişkiler ağı kuramının temelini; göçmenlerin göç ettikleri ülkede kurdukları, aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların, süregiden karşılıklı göçler üzerine olan etkisi oluşturmaktadır. Bu ağlar hemen her tür sosyal temele ve değişkene bağlı olarak kurulmuş, güçlü ve zayıf ağlar olabilir. Abadan-Unat bu ağları daha genel bir bakışla şöyle tanımlamaktadır: “Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır” (Abadan-Unat, 2002: 18).

Göç Sistemleri Kuramı

Göç Sistemleri Kuramı uluslararası ilişkiler çerçevesinde, ekonomik ve politik temelli olarak geliştirilmiş bir kuramsal çerçevedir. Bu kurama göre iki ya da daha fazla ülke karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir göç sistemi ve ilişkiler zinciri oluştururlar. Bu ilişki ve ilişkiler bütünü yakın iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, birbirleriyle aralarında hayli mesafe bulunan ülkeler ve bölgeler arasında da kurulabilir. Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki göç ve göçmen ilişkisi, yakın bir coğrafya üzerinde; Batı Afrika ve Fransa arasındaki

göç ve göçmen ilişkisi de uzak iki coğrafya arasında gerçekleşen, göç sistemleri ilişkisine iyi birer örnek olabilirler. (Çağlayan, 2006: 74)

1.3.3 Everet Lee Göç Kuramı

Bu kuram çalışmanın temelini oluşturacağı için ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Önceleri farklı bilim insanlarınca ele alınan itme-çekme (push-pull) kavramları ilk kez Everet Lee'nin 1965 yılında Göç Teorisi (A Theory of Migration) ismiyle yaptığı çalışmasında formüle edilmiştir (Özcan, 2017: 191). Kendisinden sonra gelen kuramcılar tarafından geliştirilen kuram, bu çalışmanın da temelini oluşturmaktadır.

Lee makalesinde Ravenstein'in çalışmasına atıfta bulunarak bir saptama yapmaktadır. Lee, Ravenstein'dan beri yapılan göç çalışmalarının çoğunda Ravenstein'a atıfta bulunulduğunu fakat birçoğunun yine göçmenlerin demografik yapısına ait genel bir eğilim ortaya koymaktan öteye gitmediğini dile getirmiştir. (Todaro, 1980, 17–18 akt Çağlayan, 2006: 74).

Lee, makalesinde göçmenin de göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını özellikle çizerek ilk olarak göçlerin karakteristik temel ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bunun için de göçe ait itici ve çekici faktörleri saptamış, analizine temel oluşturacak dört temel faktör belirlemiştir. Bunlar:

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler,
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
3. İşe karışan engeller,
4. Bireysel faktörlerdir.

Lee'nin kendi kuramına ait olarak belirlediği bu faktörler, itme çekme kuramının temel işleyişini ve bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu kurama göre kişinin hem bulunduğu yerde hem de gitmek istediği yerde itici ve çekici faktörler vardır. Gidilecek yerdeki olumlu faktörler çekmeyi simgelerken, yaşanan yerdeki olumsuzluklar itmeyi temsil etmektedir. Tüm bu itme ve çekme faktörleri herkes için aynı değildir. Yani kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitimi, ırkı hatta arzuları ve istekleri itme

ve çekme faktörlerini belirler. Ayrıca bir diğer önemli nokta da demografik faktörler çerçevesinde göç için kişisel avantajların ve dezavantajların, hangi sosyal bağlamlar içerisinde ve süreçler çerçevesinde hesaplanıp ortaya konulacağıdır. Örneğin çocuk sahibi bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanakları önemliyken, çocuksuz bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanaklarının durumunun ne olduğu herhangi bir önem taşımamaktadır (Çağlayan, 2006: 72-73).

Kuramın bir diğer önemli noktası ise kaynak ülke ile hedef ülkedeki itme ve çekme faktörlerinin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekliliğidir. Daha net bir ifadeyle, yaşanılan yerdeki itme çekme faktörleri kendi içerisinde bir bütün olarak; göç edilecek yerdeki itme çekme faktörleri de kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla kurama göre, hiçbir bağlam ve düzlemde mutlak itme ve mutlak çekme faktörü yoktur. İtme çekme faktörlerinin içeriğinin belirlenmesi birçok etkene bağlıdır (Çağlayan, 2006: 74).

Lee'nin dikkat çektiği ve üzerinde durulması gerektiğini belirttiği bir başka şey ise kaynak ve hedef noktaları arasında bulunan engelleyici olarak tanımlayabileceğimiz faktörlerdir. Lee'ye göre kaynak ve hedef noktasındaki tüm şartlar eşit olsa bile kişinin göç isteği sadece kendi arzularıyla açıklanamaz. Bu noktada devreye göç edilen yerle göç edilecek yer arasındaki engelleyici faktörler girmektedir. Yani itici ve çekici etkenler eşit olsa bile göçte kişinin isteği kadar yoldaki engelleyicilerin de etkisi vardır. Lee bu kuramında engelleyici faktörleri ikiye ayırmaktadır. Bunlar makro engelleyici faktörler ve mikro engelleyici faktörlerdir. Göçü engelleyen mikro faktörler kişisel farklılıkları, kişinin içinde bulunduğu durumu, göçün hukuki zeminini, mesafeyi, ulaşım şartlarını ve ücreti kapsar. Göçü engelleyen makro faktörler ise, kişinin kimliği, fiziksel sağlamlılığı, katı göç kanunları ve göçmenlerin karşılaşabileceği daha üst düzeydeki faktörlerdir. (Todaro, 1980, 17–18 akt Çağlayan, 2006: 75).

Çağımızda yaşanan göçlere bakınca itme ve çekme faktörlerinin işlediği fark edilmektedir. Gerek iç göçte gerekse dış göçte görebileceğimiz bu faktörler biraz değişikliğe uğramış ve artık Lee'nin bahsettiği halinden daha karmaşık bir hâl almıştır.

Şüphesiz ki her kuram bir yönüyle bu göçü açıklamaya çalışmaktadır fakat yine her kuram bu göçü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu göçü açıklayabilmek için bütünlüklü bir bakışa ihtiyaç vardır. Örneğin Merkez Çevre Kuramı göçün gelişmemiş bir ülkeden nazaran daha gelişmiş bir ülkeye olması yönünü açıklamaktadır. Fakat Afganların göçü başlı başına ekonomik bir göç değildir. Göçte "Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı)"nın da etkisini görmek mümkün. Göçmenler insan kaçakçılarına bile bu ağlar üzerinden ulaşıyor. Fakat bu kuramların hiçbirisi kendi başına göçü anlama da yeterli olmasa da göçün ayrı parçalarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca Alejandro Portes'e göre, göçün belli alan ya da konularını ele alan bu tür orta boy kuramlar; çok genel, dolayısıyla fazla bilgi içermeyen büyük boy kuramlara göre daha aydınlatıcıdır (Unat, 2006: 20).

Tüm bu kuramlar içerisinde neden itme ve çekme kuramının tercih edildiği sorusuna yanıt belki de temel şartları koymamış olmasıdır. Örneğin İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramının öne çıkan ismi Micheal J. Piore'ye göre uluslararası göçün nedeni sanayi toplumunun işgücü talebidir. Piore'ye bu kuramda net bir tanımlama yapmış ve göçün nedenini bir anlamda sınırlandırmıştır. Oysa itme ve çekme kuramında diğer kuramların çoğunun aksine net bir tanımlama yapılmamış itme ve çekme etkenlerinin ne olduğunu anlatılmamıştır. Kuramını yaklaşık 150 yıl önce İngiltere'de yaşanan göçe dayandıran Revenstein'in çizdiği tablo da dünyanın sorunu haline gelen dev bir göçü anlamada yetersiz kalacaktır. Fakat itme çekme kuramındaki itme ve çekme nedenleri değişse de iten ve çeken şeylerin varlığı daimidir. Örneğin Afganistan'da 40 yıl önce Rus savaşı, terör, işsizlik ayrı ayrı dönemlerde bir itme etkeni olmuştur. Bu nedenle göçü itme ve çekme kuramının ışığında inceleyecek ve yeri geldiğinde diğer kuramlara da göz atılacaktır..

Ülkemizde göç kuramları konusunda yaptığı çalışmalarla bilinen isimlerden biri olan Savaş Çağlayan ise bu konuda dikkat edilmesi gereken temel şeyin göç ve göçmen ayrımı olduğunu söyler. "Hazırlanan çalışmanın bir göç çalışması mı yoksa bir göçmen çalışması mı olduğu net şekilde belirlenmelidir." Bu bağlamda çalışmanın bir göçmen çalışması olduğunu söylemekte fayda vardır. Çalışmada bir göç serüveninden ziyade göçmenlerin motivasyonu üzerinde durulacaktır.

BÖLÜM II

AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞ, TÜRKİYE'YE GÖÇ

Afganistan'da 40 yıldır farklı aktörlerle devam eden savaştan kaçan yüz binlerce Afgan göçmen, kendileri için en iyi tercih gibi görünen Türkiye'ye gelmektedir. Çalışmanın ileri safhalarında Afgan göçmenler için Afganistan'da kalmanın ölüm, Türkiye'ye gelmenin ise bir kölelik olduğu farklı örneklerle gözler önüne serilecektir.

Afganistan'da 40 yıldır devam eden savaş ve iç çatışmalar bugüne kadar milyonlarca kişinin ülke dışına göç etmesine neden oldu. Savaşın ilk yıllarında az sayıda Afgan'ın geldiği Türkiye, son yıllarda Afgan göçmenlerin ilk tercihleri arasında. Tarihi boyunca birçok millete kapılarını açan Türkiye ise yeni bir sınavla karşı karşıya: Düzensiz göçmenler.

2.1 Bir İşgal Ülkesi: Afganistan

Göçün itici sebeplerinin anlaşılması için Afganistan'daki güncel duruma ve sorunların geçmişine bakmakta fayda var. Ülkede işsizlik, çatışmalar; eğitim, sağlık ve diğer kamusal hizmetlere erişimin olmaması gibi sorunlar artık kronik hale gelmiştir. Temelinde savaşların bulunduğu bu sorunlarda; kabile anlayışına dayalı yönetimler, ülkenin toplumsal ve coğrafi yapısı doğrudan etkilidir. Öte yandan Çin, Hindistan-Pakistan ve İran'ın arasında yer alan Afganistan'ın yine bu ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarının ortasında kalması ülkedeki kaosu daha da içinden çıkılmaz hâle getiriyor. Fakat çalışmanın konusu doğrudan Afganistan olmadığı için bu sorunların derinine inmeden yalnızca göçte etkili olan veçhelerine bakılacaktır.

Afganistan, resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti, 2018 yılı itibarıyla 31.6 milyonluk nüfusa sahiptir. Bazı bölgelerde sayım yapılamadığı için net olmasa da Afgan hükümetinin tahmini bu yönde. Aynı tahmine göre nüfusun 22.6 milyon kişi (% 71.5) kırsal alanlarda yaşarken, 7.5 milyon kişi (% 23.7) kentsel alanlarda ve 1.5 milyon kişi (% 4.8) göçebe olarak yaşıyor (CSO, 2017).

Ülkenin resmi dilleri Peştuca ve Dari (Afgan Farsçası). Bunun dışında ülkede Özbekçe, Türkmence, Arapça ve Urduca gibi 20 ila 40 arası farklı dil ve lehçe konuşuluyor. Mezar-ı Şerif, Kandehar gibi büyük şehirleri bulunan ülkenin en kalabalık şehri ise 3.3 milyon ile başkent Kabil.

Doğusunda ve güneyinde Pakistan, batısında İran, kuzeyinde Türkmenistan Özbekistan ve Tacikistan bulunan ülkenin Çin ile de ufak bir sınırı var. Denize kıyısı olmayan ülkenin 652.100 kilometrekarelik yüzölçümünün büyük kısmını dağlar oluşturuyor. Birçok şehir, dağlar arasındaki geçitlerle birbirine bağlanıyor. Ülkedeki istikrarsızlığın temel nedenlerinden birinin dağlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira dağlar nedeniyle birbirinden uzak, yalıtılmış şekilde yaşayan insanlar yalnızca kültürel ayrılık yaşamakla kalmıyor; yol, elektrik gibi hizmetlere ulaşmakta da güçlük çekiyor. Ticareti ve ilişkileri zorlaştıran dağlar hem devletin kontrol gücünü azaltıyor hem de coğrafyanın kendi içerisinde bölünmesine neden oluyor.

Tarihi boyunca birçok büyük gücün istilasına uğrayan Afganistan, 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sı ve Güney Asya'da etkili olan İngiltere'nin "oyun sahası"ydı. Dönemin iki süper gücü tarafından aralıklarla işgal edilen ülke, 1919 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazandı. Hemen her Ortadoğu ülkesi gibi milenyuma çeyrek kalaya kadar iktidar savaşları, kabile çatışmaları, Doğu-Batı bloku arasındaki anlaşmazlıklarla giren Afganistan'ı çok daha fazlası bekliyordu. Ülkedeki kaos Sovyetler için bir işgal davetine dönüşecek, ABD'nin desteklediği grupların kontrolden çıkması her şeyi daha da içinden çıkılmaz hale getirecekti.

Günümüzde radikal grupların üreme alanı haline gelen Afganistan'ın sorunlu tarihinin dönüm noktalarından biri de yaklaşık 40 yıl önceki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) işgalidir. SSCB'ye göre bu bir işgal değil, dönemin Afgan liderinin davetine icabet olsa dünyanın geri kalanı böyle düşünmüyordu. Batı Bloku ülkeleri ise bunun bir darbe olduğunu ve darbenin bizzat SSCB tarafından yapıldığını iddia ediyordu. Tüm bu tartışmaların arasında bir gecede binlerce asker, yüzlerce tank ve onlarca uçakla Afganistan'a giren SSCB, kısa sürede ülkede kontrolü ele geçirdi. Fakat bir süre sonra büyük bir direnişle karşılaşan SSCB,

1979'da başlayan savaştan 10 yıl sonra istediğini elde edemedi geri çekildi. SSCB'nin Afganistan'ı işgal ettiği 27 Aralık 1979 tarihinden son askeri birliklerini çektiği 15 Şubat 1989'a kadar çıkan çatışmalarda, BM raporlarına göre yaklaşık 2 milyon insan hayatını kaybetmiş ve 5 milyona yakın insan göç etmek zorunda kalmıştır. Kendisini bilinen bir sona sürükleyen bu hezimette Afganistan'a 140 bin kişilik ordusuyla giren Sovyetler 25 bin askerini kaybetmiş, bu sayının iki üç katı kadar askeri de sakat kalmıştır. SSCB'nin on yıllık işgal girişiminin maliyetinin 85 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor (Oğuz, 1999: 11).

SSCB için durum böyleyken Afganistan çok daha kötü bir tabloyla karşı karşıyaydı. 10 yılda tüm altyapısı yerle bir edilen ülke tamamen bir viraneye dönmüştü. O yıllarda dünyada bulunan 10 milyonluk mülteci nüfusunun yarısı Afganlardan oluşuyordu. Savaş esnasında yaklaşık 3.5 milyon Afgan Pakistan'a giderken, 1.5 milyon kişiye İran'a göç etmişti (Oğuz, 1999: 171).

SSCB'nin geri çekilmesinin ardından ülke dışına çıkan mülteciler Afganistan'a geri dönmeye başlamış, özellikle Pakistan'a gidenler uzun süre ABD ve Suudi Arabistan'ın kurduğu kamplarda eğitim almışlar ve burada Arabistan'ın İslam görüşündeki katı anlayışını benimsemişlerdi. Afganistan için asıl sorun mültecilerin dönmesiyle başlayacaktı. Radikalleşen mülteciler, SSCB'nin geride bıraktığı mayınlar, ABD destekli ideolojik eğitimler Afgan halkının önüne yeni bir sınav olarak gelecekti.

2.1.1 Halkın Yeni Umudu: Taliban

SSCB'nin bıraktığı boşluk ülkede iktidar kavgalarının yaşanmasına neden oldu. Yüzlerce yıldır ülke iktidarının sahibi olan Peştunlar -ki kendileri ülkenin en büyük nüfusuna sahip etnik gruptur, bu dönemde ikinci planda kalınca; Tacik, Türkmen ve Özbek gibi milletlerin oluşturduğu Kuzey İttifakı'na karşı savaşa giriştiler. 10 yıl süren SSCB işgalinden sonra bir de iç savaşla boğuşan Afgan halkı bir yandan da kendi başlarına hareket eden "mücahit" grupların zulmüne maruz kalıyordu. Öncesinde ABD'nin desteklediği bu mücahit gruplar savaş sonrası kendi bireysel zenginliklerine odaklanmış ve bu nedenle yol kesip herkesten haraç almaya başlamıştı. Son olarak Kandahar kentinde bir konvoyu soyan ve içindekileri esir olan

bir grup “mücahit”, Kandaharlı öğrencilerin ayaklanması sonucu bertaraf edilmişti. Esirleri serbest bırakan bu öğrenciler kısa sürede halkın umudu oldu. (Oguz, 1999: 250) Öğrenci sözcüğünün karşılığı olarak Arapça “talip” kelimesini kullanan Afgan halkı, bu grup için sözcüğün çoğul hali olan Taliban’ı kullanmıştı. Taliban, yani öğrenciler, Afgan halkının yeni umuduydu.

1994 yılının sonbaharında ortaya çıkan Taliban, 3 yıl gibi kısa bir sürede ülkede kontrolün yüzde 90’ını eline geçirdi. Esedullah Oğuz, Talibanın aslında mücahit grupları arasında bitmek bilmeyen kavganın sonucu olduğunu düşünüyor (Oğuz, 1999: 250) Taliban’ın Kandahar’ın ele geçirilmesiyle bir anda bıçak gibi kesilen hırsızlık, gasp, tecavüz olayları Afgan halkının gözünü bu şehre çevirmişti. Bu gelişmeler diğer birçok şehrin Taliban’a direnmeden teslim edilmesi anlamına gelecekti. Afgan halkı bu çatışma ortamında “kurtarıcı” rolüne bürünen Taliban’a sarılmış fakat çok geçmeden asıl gerçekle karşılaşmıştı. Taliban, ülke kontrolünü eline geçirince bütün kız okullarını kapatmış, kadınların alışveriş maksadıyla da olsa evlerinin dışına çıkmasına çok sınırlı biçimde izin vermeye başlamıştır. Ayrıca müzik, televizyon, video, çocukların uçurtma uçurtması gibi, spor ve oyun dâhil olmak üzere her türlü eğlence yasaklanmıştır (Doghan, 2018)

Bir öğrenci grubu olan Taliban’ın hızlı yükselişinde Pakistan’ın sınırsız istihbarat ve askeri desteği, Suudi Arabistan’ın maddi yardımları etkili olmuştur. (Oguz, 1999: 53) SSCB döneminde bu ittifakın bir parçası olan ABD’nin neler verdiği ise hep gizli kalmıştır. ABD’nin SSCB karşısında direnen bu gruplara verdiği destek dünya kamuoyunun malumuydu. Fakat birkaç yıl sonra ABD, kendi eliyle büyüttüğü yangının ortasında kalmış ya da kalmak istemişti.

Ülkedeki kontrolü tamamen ele alan Taliban, bölgedeki diğer radikal grupların da güvenli bir limanı olmuştu. Bu radikal gruplardan biri olan El Kaide, 2001 yılında tüm dünyada ses getiren bir olayın baş aktörü olarak sahneye çıkmıştı. ABD’de kaçırılan dört uçak farklı şehirlerde intihar saldırılarında kullanılmış, 110 katlı Dünya Ticaret Merkezi binası da bu saldırılarla yerle bir olmuştu. ABD, yaklaşık 3 bin kişinin öldüğü saldırılardan El Kaide isimli terör örgütünü sorumlu tutarken, örgüt bu iddiaları reddetmişti. Kimilerine göreyse bu saldırılar ABD

istihbaratı tarafından Ortadoğu’da yapılacak yeni işgallerin meşruiyet zeminini oluşturunuyordu.⁷

ABD, Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan bu saldırıdan sonra Taliban’dan, El Kaide Lideri olarak bilinen Usame bin Ladin’in kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat bunu reddeden Taliban, artık ABD’nin yeni düşmanıydı. ABD uluslararası kamuoyunu da yanına alarak terörle mücadele adı altında Afganistan’ı işgal etti. Oysa ABD, peşinde olduğu “teröristleri” SSCB’nin işgal girişiminde bölgeye para ve silah yığarak ve hatta Pakistan’da açtığı kamplarda kendi elleriyle yaratmıştı. 2001 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin ülkeye girmesiyle başlayan savaş halen yer yer devam ediyor. Merkezi otoritenin güçlü olmadığı ülkede birçok alanda Taliban ve hükümet güçleri arasında çatışmalar yaşanıyor.

⁷ Habertürk gazetesinin haber sitesinde yer alan bir haberde şu ifadeler yer alıyor: “11 Eylül saldırılarının ardından birçok komplo teorisi de ortaya atıldı. İddialara göre saldırılar, Amerikan hükümeti ve gizli servisi tarafından bilerek uygulandı. Yapılan bu saldırılar, Orta Doğu’ya ve Afganistan’a yönelik işgal faaliyetlerinin meşrulaştırılması için gerçekleştirildi. Ortaya atılan bu iddia günümüze kadar dayanmıştır. Komplo teorisyenleri, ABD’deki 11 Eylül saldırılarının Afganistan’a yapılmak istenen müdahalenin ülke ve dünya kamuoyunun da desteklemesi için bilerek yapıldığını savunmaktadır.”

Harita 2.1 Afganistan’da güncel harita.

*Taliban kontrolünde olan yerler Yeşil olarak gösterilmiştir

Son zamanlarda yayınlanan bir haritada ülkede kimlerin nereleri kontrol ettiği gösteriliyor (Harita 2.1). Bu haritaya baktığımızda, son zamanlarda Taliban’ın ilerleyişini açıkça ortaya koymaktadır. Bir yandan savaşan Taliban ve Afganistan hükümeti bir yandan da barış görüşmelerini sürdürmektedir. Son zamanlarda Afganistan için ABD ve Rusya’nın ayrı ayrı yürüttüğü barış girişimlerinden ne çıkacağı ise bilinmemektedir. Taliban’ın da dahil olduğu bu görüşmelerde ABD ve kendisiyle hareket eden Afganistan hükümetinin nasıl bir rota izleyeceği henüz bir netlik kazanmış değildir.

2.1.2 Her İki Duyurudan Biri Başsağlığı

Son kırk yılını bir savaş içerisinde geçiren ülkenin güncel durumunu anlamak için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde yer alan 3 uyarı cümlesi önemlidir. “Afganistan’da vatandaşlarımız, zaman zaman fidye için bazı gruplar tarafından kaçırılmaktadır. Bu nedenle Afganistan’a gelecek vatandaşlarımızın tedbirli olmalarında fayda görülmektedir. Özellikle Kabil’de, güvenlik güçleri ile uluslararası koalisyon güçleri tarafından alınan üst düzey güvenlik tedbirleri nedeniyle şehrin birçok yerinde fotoğraf çekmek veya video kaydı yapmak yasaktır.”

Ayrıca Türkiye’nin Kabil Başkonsolosluğuna ait internet sitesinde 2018 yılında yayınlanan 50 duyurunun 24’ünün terör saldırıları nedeniyle başsağlığı mesajı olması ülkenin içinde bulunduğu durumun bir başka yönü. Son yıllarda Taliban’ın dönüşüyle sarsılan ülkede ABD’nin 18 yıldır devam eden işgal stratejisi hiçbir sonuç vermedi. Her şeyin en başa döndüğü Afganistan’da Taliban ülkenin yüzde 70’ini yeniden ele geçirdi.

Tüm bu tablo içerisinde ABD’nin ve Taliban’ın sivillere yönelik saldırıları ayrı bir boyuta taşındı. Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu'nun (UNAMA) raporuna göre, 2018 yılında Afganistan'daki silahlı çatışmalarda ölen sivillerin sayısı rekor seviyeye yükseldi. Sivil ölümler bir önceki yıla göre yüzde 11 artışla 3 bin 804 olarak kayıtlara geçti. Ölenlerin 927'sinin çocuk olduğu açıklandı. Rapora göre kurbanların sayısının artmasında başlıca etken, Taliban ve IŞİD tarafından "hedef gözeterek" sivillere yönelik gerçekleştirilen saldırılar. Afganistan'da geçen yıl çoğu başkent Kabil'de olmak üzere 65 intihar saldırısı düzenlendi. Yaklaşık 2 bin 200 sivilin ölümünden radikal örgütler Taliban ile IŞİD sorumlu tutuluyor. Fakat raporda Batı’nın neden olduğu ölümlere yer verilmiyor. İki ateş arasında kalan Afgan halkının bu savaştan nasıl kurtulacağı ise ayrı bir muammadır.

2.1.3 Siyasi Sınırların Birleştiremediği Bir Millet

Afganistan'daki tabloya bakınca akla gelen ilk soru şu oluyor: 40 yıllık bir savaş her defasında nasıl başka aktörlerle devam edebiliyor? Herhalde bu sorunun en mantıklı cevabı ülkenin sosyal ve coğrafi yapısıdır. Afganistan'da nüfusu bir milyonu bulan Şii Hazaralar dışında kalan hemen herkes Sünni'dir. Ülkede çok az sayıdaki Hindu dışında neredeyse gayrı müslim yoktur. Fakat dini konuda bir bütünlük olsa da etnik grupların sayısı bir hayli fazladır. Karmaşık bir yapıya sahip olan ülkenin çoğunluğunu Peştunlar oluştururken onları sırasıyla Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler ve diğer gruplar takip ediyor. 20 ila 40 arasında değişen farklı dil ve lehçenin konuşulduğu ülkede, etnik gruplar arasında zaman zaman ciddi çatışmalar yaşanıyor.

Birbiriyle yıllarca savaşan bu gruplardan en büyüğü olan Peştunların Pakistan'da kalan akrabaları ile birleşerek Büyük Peştunistan hayali kurdukları bilinen bir gerçek. Ayrıca İngiliz ve Ruslar'ın çizdiği sınırlarda etnik yapıları göz önünde bulundurmaması Özbekler ve Türkmenler gibi birçok grubu akraba topluluklardan ayrı bıraktı. Tüm bunlar aynı ülke sınırları içerisinde kalan onlarca grubu birlikte yaşamaya mecbur bıraksa da bugüne kadar böyle bir birliğin sağlandığı söylenemez.

Afganistan hakkında en çok kafa karıştıran şeylerden biri Afganların kim olduğudur. Esadullah Oğuz, Afgan diye bir topluluğun olmadığını, Afgan'dan kastın Peştunlar olduğunu dile getiriyor. (Oğuz, 1999: 35). Fakat bu isim bugün Afganistan'da yaşayan herkesi tanımlamak için kullanılıyor.

Afganistan'ın her bölgesinde farklı bir kültür yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkede geçirdiğim bir hafta boyunca güney şehirlerinde kadın görmezken Türklerin ağırlıkta olduğu kuzey şehirlerinde kadınlarla aynı yerlerde oturma imkanı buldum. Peştunların yaşadığı bölgelerde radikallik fazlayken kuzeyde durum çok daha farklı. Bunda etnik köken, İslamı yorumlama şekli ve coğrafyanın da etkisi vardır. 6 bin metreye kadar yükselen dağlar nedeniyle birbiriyle çok az bağ kurabilen insanların giyimlerinden dillerine kadar her şey değişkenlik gösteriyor. Pakistan'a yakın kentlerdeki alışverişimizde Afgan parasının geçerli olmadığını

öğrenmek beni şaşırmıştı. Yine bu şehirlerde tüm erkekler sarıklı cübbeli, kadınlar ise peçeliydi. Fakat kuzey şehirlerinde erkekler ve kadınlar Türk kültürüne ya da Batı'ya özgü kıyafetler giiyorlardı.

Birinci fotoğraf ülkenin güney doğusundaki Celalabad şehrinden, ikincisi kuzeydeki Takhar'dandır. Güneyde fotoğraf çekmek bile çok tehlikeliyken kuzeyde günlük yaşam daha olağandır.

Fotoğraf 2.1. Celalabad Şehrinden Bir Kare

Fotoğraf 2.2. Takhar'dan bir Kare

Özetlemek gerekirse aynı ülke olmasına rağmen, insanlar farklı coğrafya, farklı iklim, farklı dil ve farklı kültürlerle sahip. Başta coğrafi şartların getirdiği bu ayrılıkta aşiret yapısındaki kültürün de etkisi büyük. Farklı etniklerin kolay kolay bir araya gelemediği ülkede her etnik grup da kendi aralarında farklı bölümlere ayrılıyor. Yüzyıllardır devam eden bu ayrılıklar ülkedeki birçok sorunun temeli.

Ülkeyi ziyaretimde rehberimiz fidye olaylarına dikkat çekmiş, bu nedenle 9 saat süren yolculukta herhangi bir molaya izin vermemişti. Yerel kıyafetlerle yapmak zorunda kaldığımız yolculukta aracın hiçbir şekilde durmasına müsaade edilmemişti. Bu yolculukta güneydeki radikal şehirlerde sokağa yalnız çıkmamıza, fotoğraf çekmemize müsaade edilmezken kuzeydeki şehirlerde serbestçe dolaşabilmiş ve fotoğraf çekebilmiştik. Hülasa Afganistan derken iklim, güvenlik, kültür, dil vs birçok konuda bir genel tanımlama yapılması bir hayli zor.

Fotoğraf 2.3. Ülkenin Kuzeyinden Bir Kare

Bu ayrılığın getirdiği zıtlıklar ülke halkının bir araya gelmesini ve bir istikrarın sağlanmasını zorluyor. İstikrarsızlık da başta eğitim ve sağlık olmak üzere tüm temel ihtiyaçların sekteye uğramasına neden oluyor. BM Çocuklara Yardım Fonu UNICEF'in yaptığı bir araştırma, Afganistan'da çocukların neredeyse yarısının okula gidemediğini ortaya koyuyor. Araştırmaya göre, yaşı 7 ile 17 arasında olan yaklaşık 3 milyon 700 bin çocuk eğitim olanaklarından yararlanamıyor (DW, 2018).

Ülkede tüm bunların yanı sıra uyuşturucu ekonomisi de bir başka sorundur. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), raporuna göre yalnızca 2017’de üretilen afyonun piyasa değerinin 4.1 ila 6.6 milyar dolar arasında değiştiği öngörülüyor. Aynı raporda Taliban ve diğer grupların afyon üretiminin vergilendirilmesinden en az 116 ile 184 milyon dolar kazandığı ifade ediliyor. Yani rakamlar, kaosun herkese kaybettirmediğini, bazıları için faydalı olduğunu göstermektedir.

Afganistan’ın yeniden yapılandırılmasının, uluslararası koalisyonun güçlü bir desteği olmadan gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle uluslararası koalisyonun desteğinin alınması için bir çok konferans düzenlenmiştir. 2008 yılı Haziran ayında düzenlenen Paris Konferansı’nda ANDS-Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi kabul edilerek, finansmanı için 20 milyar ABD Doları parasal destek sağlanması konusunda mutabakata varılmıştır.

2.1.3 Savaştan Kaçmak

Yaklaşık 40 yıldır devam eden bu kaos ortamında göç de son hızıyla devam etmektedir. Afganistan savaşının yeni başladığı dönem olan 1980’li yılların ortalarında dünyadaki toplam mülteci sayısı 10 milyon kişiydi. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin rakamlarına göre bu mültecilerin yarısı Afganistan vatandaşlarıydı. Bu 5 milyon mültecinin de üçte ikisi, yani 3,5 milyonu Afganistan’ın en yakın komşusu Pakistan’da, geri kalan 1,5 milyon mülteci ise İran’da bulunuyordu (Doghan, 2018).

O dönemlerde Türkiye’ye yönelik de bazı göçler olmuştur. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi sonrası başlayan savaş nedeniyle, o bölgedeki birçok Türk kökenli Türkiye’ye gelmişlerdir. Gelenler arasında Özbekler kadar, Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar da bulunmaktadır. 1982 yılında Afganistan’ın kuzeyindeki Pamir Dağları’nda yaşayan Kırgızların Türkiye’ye getirilerek Van’ın Erciş ilçesinde bir köye yerleştirilmesi bunun en bilinen örneklerindendir.

Sonuç itibariyle işsizlik, çatışmalar, merkezi hükümetin yetersizliği, coğrafik engeller nedeniyle Afganistan uzun bir istikrarsızlık dönemi yaşamaktadır ve bu durum ülke dışına göç edilmesine neden olmaktadır. Taliban'ın yükselen gücü, artan uyuşturucu üretimi ve çatışmaların verdiği ipuçları bu göçlerin uzun yıllar devam edeceğini göstermektedir.

Afganistan'ı anlamak için Türkçe'deki en iyi eserlerden biri olan Esedullah Oğuz'un Afganistan kitabındaki önsöz şu cümleyle bitmektedir. "20 yıllık, acı keder ve gözyaşından sonra Afgan halkı barışı fazlasıyla hak etmiştir." Bu cümlelerden 21 yıl sonra bile yaşananların değişmediğini görmek acı. Aynı temenni ile bitirmek istesem de Afganistan'ın barışa her zamanki kadar uzak olduğunu söylemek mümkün.

2.2 Türkiye'ye Göç

Günümüzde Türkiye'ye yapılan göçleri anlamak ve çalışmayı daha sağlam bir zemine oturtmak için geçmişteki göçlere ve bu göçler karşısında Türkiye'deki ilgili kurum ve kuruluşların aldığı kararlara, verdiği tepkilere bakmakta fayda vardır.

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. Bir taraftan insanların hayatını etkileyen bu olay bir taraftan da destanlarda ve kutsal metinlerde kendine yer bulmuştur. Türk tarihindeki Ergenekon göçü, Tevrat'ta İsrailoğulları'nın göçü, Kuran'da Müslümanların hicret (göç) etmesi bunlara verilebilecek en önemli örneklerdir. Zamanla kendine edebiyatta da yer bulan göç, zamanla sosyal bilimlerde de çalışılmaya başlanmıştır. Fakat Türkiye'de yeterli ilgiyi göremeyen göç konusu yıllarca iç göç kapsamında ele alınmış (köyden kente göç, gecekondulaşma, kentleşme, modernleşme ekseninde) yurtdışı çalışmaları ise Almanya'ya giden Türk işçiler ve Balkanlardan gelen göçmenlerle sınırlı kalmıştır. Ekseriyetle kapitalizm, emek göçü ve sosyal değişme bağlamlarında işlenen göçlerin motivasyonu üzerine durulmamış, özellikle yurt dışından yapılan bireysel göçler göz ardı edilmiştir. Türkiye'de, Suriye savaşının patlak vermesiyle gelen mülteciler göç çalışmalarına ilgiyi arttırmış fakat çalışmaların çoğu yine gelen Suriyelilere yönelik olmuştur. Yani yine göç yerine bir soruna odaklanılmış, ülkenin en büyük göçmen grubu olan Suriyeliler üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Tabii bu dönemde başta Afganlar

olmak üzere diğerk Asyalı ve Ortadoğulu milletler göz ardı edilmiştir. Oysa son rakamlar yakalanan düzensiz göçmen sayısında Afganların Suriyelilerden iki kat daha fazla olduğunu gösteriyor.

Geçmişte niceliksel ve niteliksel olarak daha dar bir kapsama sahip olan göç günümüzde sınırları da aşarak uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu konunun bir sorun haline gelmesinde artan göç kadar yapılan propaganalarlar da etkili olmuştur. Bilhassa ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde medyanın göçmen tehlikesine dikkat çekmesi, gelenlerin terörist olduğunu ve ekonomideki kötü gidişatın müsebbibi olarak göçmenleri göstermesi durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Dünya kamuoyu bir yandan bu sorunu anlamaya çalışırken bir yandan da çözümü için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası göçün kontrol edilemeyecek kadar dinamik, karmaşık ve çok boyutlu olması uluslararası düzeyde platform kurulması gereğini doğurmuştur. Bunun üzerine devletlerin, uluslararası kuruluşların ve hükümet dışı kuruluşların yer alabilecekleri, katkı sağlayabilecekleri, şeffaf, katılım ve çözüm odaklı olan göç konusunda diyalogun gelişmesini sağlayan bugün göç süreçleri olarak adlandırılan yeni yapılar ortaya çıkmıştır. Bunlar; Budapeşte Süreci, Prag Süreci, Rabat Süreci vb. Uluslararası Göç Politika Geliştirme Merkezi tarafından yürütölmekte olan göç süreçleri iken, Bali Süreci, Almatı Süreci, Lahey Süreci ve Kolombiya Süreci gibi bölgesel düzeyde oluşan süreçlerdir.

Tüm dünyanın gündemi haline gelen göç yüzyıllardır dünyayı dönüştürdüğü gibi coğrafyamızı da dönüştürmüş ve dönüştürmeye devam etmektedir. Türklerin binli yılların başında Orta Asya'dan göç ederek Anadolu topraklarına yerleşmesi belki de göçün nasıl bir kader olduğunu en önemli hatırlatıcısıdır. Bir geçiş coğrafyasında olması sebebiyle her dönemde farklı tecrübelerin öznesi ya da nesnesi olan Türkiye, daha kurulduğu yıllardan itibaren göç karşısında önemli sınavlar vermiştir. Anadolu'ya 19. yüzyılın ortalarında başlayan kitlesel göç hareketleri, bir süre sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir.

2.2.1 İmparatorluğun Uzak Köşelerinden Anadolu'ya

Bu başlık altında paylaşılacak tüm göçler ve sayılar Türkiye Göç İdaresinin resmi internet sitesinde yer alan verilere dayanmaktadır. Bu nedenle tek tek kaynak verilmeyecektir. Ayrıca göçler, Türkiye Cumhuriyeti öncesini de kapsadığı için coğrafyamıza Anadolu ifadesi uygun görülmüştür.

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri var olan göç hareketliliği İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren en yoğun zamanını yaşıyor. Türkiye, coğrafi konumunun yanı sıra bölgesinde yaşanan krizler karşısında mağdur insanlara kucak açan politikalar benimsemesiyle göç hareketliliğinden en çok etkilenen ülkelerin başında geliyor. Uzun yıllardır istikrarlı batı ve kaos ortamındaki doğu arasında bir köprü olan Türkiye, son zamanlardaki ekonomik gelişmeler nedeniyle bir çekim merkezi oldu. Türkiye'ye yapılan göçleri, Osmanlı döneminden itibaren ele alan Türkiye Göç İdaresi, başlangıç olarak 1492 yılında onbinlerce Yahudi'nin İspanya'dan gemilerle kurtarılarak Osmanlı İmparatorluğu topraklarına getirilmesini gösteriyor. Osmanlı döneminde Anadolu topraklarına sığınan birçok din ve milliyetten insanın göçü Cumhuriyet döneminde de devam ediyor. Aynı çalışmaya göre Türkiye 1922'den günümüze kadar 5 milyondan fazla kişiye kucak açmıştır. Bu sayıya ülkeye çalışma ve eğitim gibi amaçlarla gelen yabancıların dahil olmadığı belirtilmiştir. Türkiye'ye çalışma, eğitim ve diğer amaçlarla gelmiş olan yabancılara ilişkin rakamlara bakıldığında son 13 yılda toplam 2.442.159 yabancının ikamet izni aldığı kaydediliyor.

Dünya tarihindeki birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu toprakları köprü vazifesi görmesi nedeniyle de yüzyıllardır hep bir geçiş güzergahı olmuştur. Günümüz Türkiye'sinin biçimlenmesine ve yapı taşlarının oluşmasına, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan ve büyük çapta Anadolu'nun etnik değişimine neden olan göç dalgaları önemli rol oynamıştır. Türkiye Göç İdaresi tüm bu göçleri aşağıdaki şekilde sıralıyor:

Coğrafyamıza yönelik ilk toplu göçü Yahudilerle başlatmak mümkün. Başta İspanya ve Portekiz'de bulunan Sefarad Yahudileri olmak üzere dünyanın birçok

bölgesindeki Yahudiler 15. yüzyılın başında Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Aralarında Kırım'dan gelen Kırımçaklar (Türki dilde konuşan Rabbini Yahudileri), Karaylar, Kafkasların Dağlı Yahudileri (Tatlar) ve Gürcistan Yahudileri de bulunan grupların bir kısmı Anadolu topraklarına yerleşirken bir kısmı da o zamanlar Osmanlı toprağı olan Balkanlar'a yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'ne yönelik ilk büyük çaplı Müslüman göç dalgası Kırım Tatarları tarafından gerçekleşmiştir. 1783 yılı öncesine kadar Osmanlı topraklarına küçük gruplar halinde gelen Kırım Tatarları, Çarlık Rusya'sının Kırım'ı işgal etmesinin ardından toplu göç etmek zorunda kalmışlardır. Kırım Tatarlarının göçü kadar acı bir göç de Çerkes göçüdür. Anadolu'nun demografik yapısını değiştiren bu kitlesel harekette Birinci Dünya Savaşına kadar yaklaşık 2,5 milyon Çerkes vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Anadolu topraklarına göç eden Çerkeslerin yaklaşık 1 milyonu göçte hayatını kaybetmiştir. Kırım Tatarlarıyla başlayan bu göç hareketi, ardından Gürcü ve Çerkeslerle devam etmiş ve buna sonrasında Dağıstanlılar, Çeçenler, Lazlar gibi Kafkaslar' da yaşayan diğer halklar da katılmıştır. Kuzeyden gelen göçler bununla sınırlı değildir. Yüzlerce yıl Türklerle bir arada yaşayan Arnavut, Boşnak, Pomak gibi halklar da bu göçe katılmak zorunda kalmışlardır. Anadolu'ya ilk kez Fatih Sultan Mehmet zamanında gelen Arnavutlar, 15. yüzyılın ortalarında İstanbul'un Arnavutköy bölgesine yerleştirilmişlerdir. Adından da anlaşılacağı gibi bu semt o dönemde gelen Arnavutlar tarafından kurulmuştur. Arnavutlar Türklerle birlikte yaşamakla kalmamış, derin bir kültür alışverişinde de bulunmuşlardır. Tüm bunlar dışında Anadolu'ya Azerbaycan'dan ve Gürcistan'dan da göçler yaşanmıştır. Gürcistan'dan gelen göçmen sayısı zamanla bir milyonu aşmıştır (<https://goc.gov.tr>, 2015).

Kafkaslardan yapılan bu göçler, Osmanlı tarafından kontrol edilmiş, gelenler himaye altına alınmış, kendileri için yeni yurtlar, camiler yapılmıştır. Tarım yapabilmeleri için araziler de verilen göçmenler, bir süre sonra Anadolu topraklarına alışmış ve bu diyarın birer paçası olmuşlardır (Akyüz, 2008: 49).

Anadolu'ya yüm bunların dışında Polonya'dan, günümüzdeki Arap ülkelerinden, Arap bölgelerinden ve Bosna Hersek'ten de yoğun göçler yaşanmıştır.

2.2.2 “Eş-Dost”un Entegre Ettiği Bir Göç

Osmanlı’nın son dönemlerinde yoğunlaşan göçler, cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Göç İdaresi’nin rakamlarına göre Türkiye’ye 1920’li yıllardan sonra Yunanistan’dan 384 bin, Yugoslavya’dan 305.158 bin ve Bulgaristan’dan yaklaşık 800 bin kişi göç etmiştir. Romanya’dan, farklı Balkan ülkelerinden, Doğu Türkistan’dan, Türki Cumhuriyetlerden ve Kafkaslardan, İran’dan, Irak’tan yaklaşık 3 milyon kişi Türkiye topraklarına göç etmiştir. Anadolu topraklarına son iki yüzyılda 6 milyona yakın göçmen yerleşmiştir (<https://goc.gov.tr>, 2015).

Artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin siyasi sınırları içinde yaşayan bu göçmenlerin yarısı devlet tarafından iskan ve istihdam edilmiştir. Gelenlerin diğer kısmıysa genelde daha önce gelen eş-dost ve akrabaların yardımıyla hayata tutunmaya çalışmıştır. Bu noktada göçmenlerin ve yerli halkla arasındaki etkileşimi ve uyumu dikkate değerdir (<https://goc.gov.tr>, 2015).

Türkiye’nin tüm bu göçler karşısında kültürel yapısını koruyabilmesi, gelen göçmenlerin toplumsal bir sorun olmasını engellemesi -Suriyeliler konusu ciddi tartışmalara neden olsa da 3 milyon 600 bin kişinin bu şekilde entegre edilmesi- büyük bir başarıdır. Kübra Yücel’e göre bu başarının sırrı imparatorluk geçmişi. Yücel: “Türkiye’nin imparatorluk geçmişine ve deneyimine sahip olması, gelen dış göçün sorun edilmemesini açıklayan temel çerçeve olarak karşımıza çıkıyor. Burada diğer önemli soru çalışmamıza temel sağlıyor: ‘Bu imparatorluk deneyiminden ne anlıyoruz?’ ‘Çeşitli farklılıkların birarada yaşayabilme deneyimi ve siyaseti.’ Bununla beraber ilk saptamamız da göçle gelenlerin çoğunun eski Osmanlı coğrafyası ve ilgi alanında bulunan bölgeler olmasıdır” (Yücel, 2010: 11).

Elbette göçmenlerin tamamı ülkesinden kaçıp gelenler ya da gelmek zorunda kalanlar değildir. Yıllarca bölgelerinde yaşanan savaşıardan, çatışmalardan ve çeşitli sorunlardan Türkiye’ye kaçan milyonlarca insanın yanı sıra Türkiye’yi bir emeklilik ülkesi olarak görenler de var. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2017 yılı kayıtlarına göre Türkiye’de 450 bin 443’ü erkek, 468 bin 618’i kadın olmak üzere toplam 919 bin 61 yabancı uyruklu vatandaş yaşıyor. Aynı veriye göre çoğunluğu İstanbul, Ankara ve Antalya’da yaşayan yabancılar başta turizm sektörü olmak üzere

birçok alanda faaliyet gösteren iş kollarında çalışıyor (https://www.turkiyegazetesi.com, 2018).

2.2.3 Yeni Sınav: Düzensiz Göçmenler

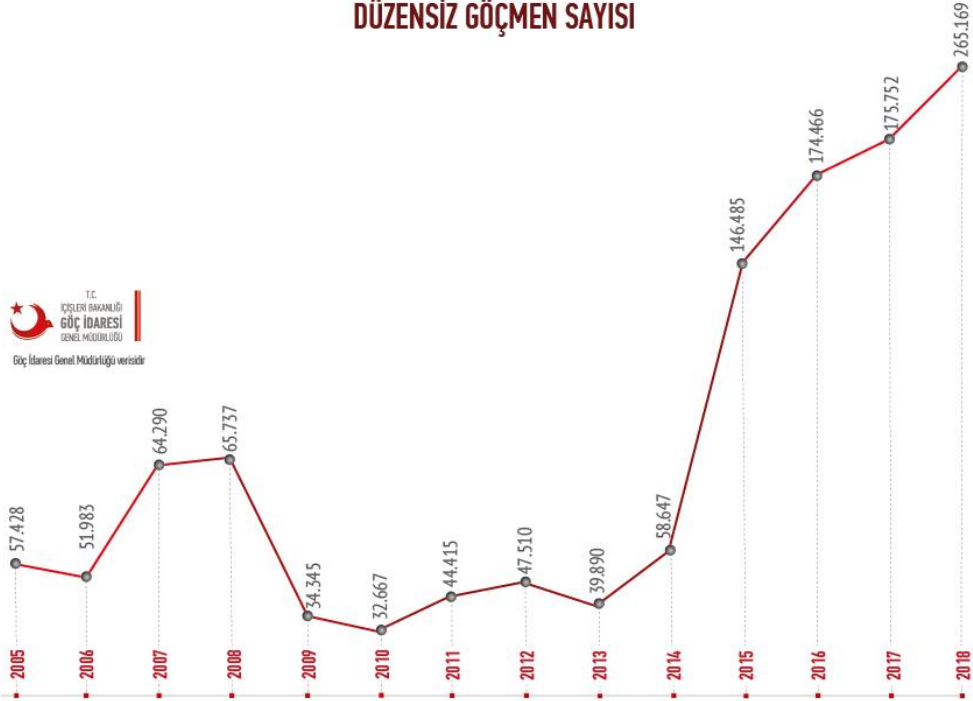
Topraklarına yönelik tüm bu göçleri bir şekilde idare eden veya etmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarda farklı bir sınavla karşı karşıya kalmıştır. Tüm dünyanın sorunu haline gelen düzensiz göçmenler Türkiye için de ciddi bir problem olmaya başlamıştır. Konumu nedeniyle daha fazla sorumluluk almak zorunda kalan Türkiye, bu göçlerin hem hedefi hem de köprüsü olmuştur.

Türkiye, 2011 yılında başlayan Suriye krizinden bu yana dünya kamuoyunun duyarsız kalmasına karşılık “açık kapı politikası” izlemiş ve Suriyelileri Geçici Koruma Statüsü altında misafir etmiştir. 2018 yılı itibarıyla 3 milyon 622 bin Suriyeli Türkiye’de geçici koruma altına alınmıştır.

Türkiye’de göçmenlik/mültecilik kavramı Suriyelilerle özdeşleşse de çok sayıda millettten göçmen bulunmaktadır. Türkiye, coğrafi konumu gereği ve çevre ülkelerdeki siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle hem hedef ülke hem de yabancı uyruklu şahısların Avrupa ülkelerine ulaşımında bir köprü vazifesi görmesi sebebiyle transit ülke konumunda bulunmaktadır. Uzun kara ve deniz sınırlarına sahip olması ve çok sayıda komşusunun bulunması Türkiye’nin göçe maruz kalmasına neden olmaktadır.

Uluslararası göç yalnızca bir devleti değil bütün tarafları tehdit etmektedir. Göç, kaynak ülke açısından iş gücü kaybına, beyin göçüne neden olabilirken hedef ülke açısından ciddi oryantasyon sorunları yaratmaktadır. Geçiş ülkeleri ise daha çok güvenlik ve ekonomik konularda sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle yasadışı göçle mücadelesini arttıran Türkiye’de son bir yılda 265 bin 169 düzensiz göçmen yakalanmıştır. (EK: 6)

YILLARA GÖRE YAKALANAN DÜZENSİZ GÖÇMEN SAYISI

Grafik 2.1. Türkiye’de yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı)

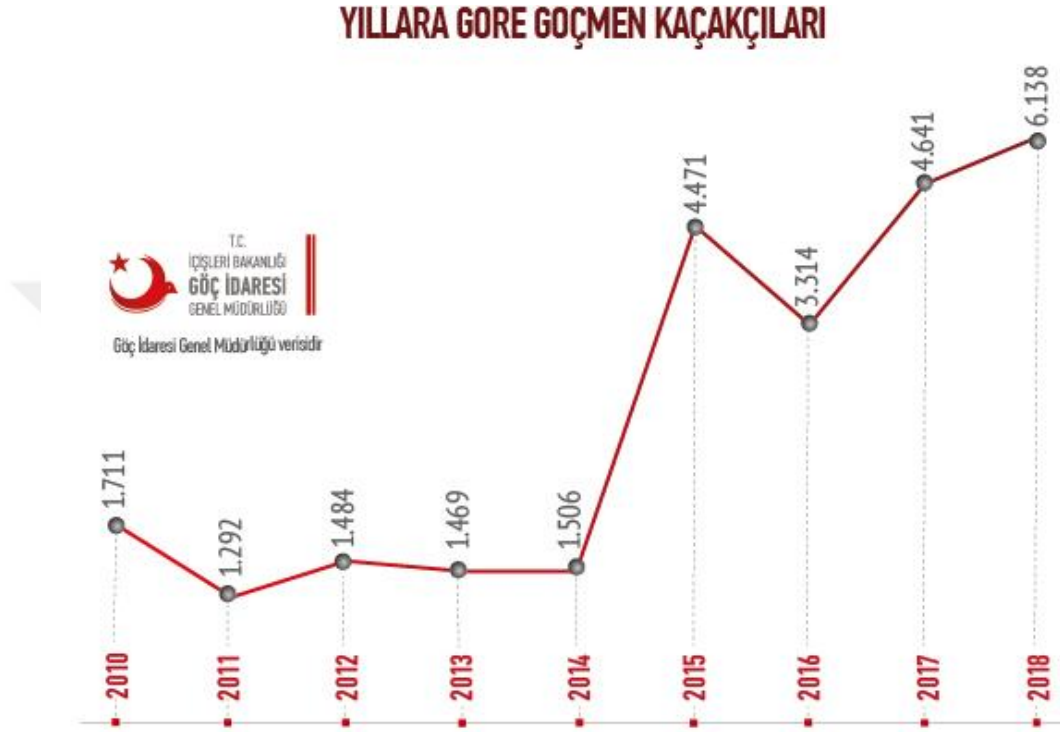
Türkiye düzensiz göçe karşı ulusal düzeyde etkin tedbirler alırken uluslararası düzeyde sorunların tespiti, bilgi alış-verişi, ortak mücadele ve işbirliği şeklindeki çalışmaların çoğuna aktif olarak katılarak bu konudaki kesin tavrını ortaya koymaktadır. Ayrıca toprakları üzerinden düzensiz göçü önlemek ve ülkemizde yasa dışı bulunan yabancıları ülkeden çıkarmak için etkin ve kararlı biçimde çalışmalarını yürütmektedir.

Türkiye’dek düzensiz göç konusuna ilişkin faaliyetler; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü koordinesinde, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ve ilgili kurumlar ile iş birliği halinde yürütülmektedir.

Bu kapsamda göçmen kaçakçılarıyla mücadelesini arttıran Türkiye 2018 yılında, 6 bin 138 göçmen kaçakçısı yakalamıştır. Göçmen kaçakçıları, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddî menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan

yollardan; bir yabancıyı ÷lkeye sokan, ÷lkede kalmasına imkân sağlayan veya ÷lkeden çikaran kişilerdir.

Uluslararası göç sorununa katkı sunmak için uğraş veren Türkiye son 3 yılda düzensiz göçmenlere yönelik mücadelesini arttırmış ve bu durum istatistiklere de yansımıştır.

Grafik 2.2. Türkiye’de yıllara göre yakalanan göçmen kaçakçıları)

Türkiye göç sorunu karşısında hedef ÷lkelerle de geri kabul anlaşmaları yapmaktadır. Geri kabul anlaşmaları, tarafların birbirlerinin topraklarında yasa dışı olarak ikamet eden vatandaşlarını ve/veya kendi toprakları üzerinden diğerine yasa dışı olarak geçen üçüncü ÷lke vatandaşlarını geri kabul etme yükümlölüğü altına girdikleri anlaşmalardır. Geri kabul anlaşmaları; pasaport, gerekli ise vize ya da benzeri seyahat dokümanları olmaksızın, genellikle yasa ile belirlenmiş gümrük kapıları ile diğer giriş noktalarından sayılmayan yerlerden ÷lkeye girmiş, halen ÷lkede bulunan kişiler ile giriş sırasında bu şartları yerine getirmiş olsa da vize süresinin bitmesi veya bunun gibi nedenlerle artık bu şartları taşımayan kişilerin vatandaşı oldukları ÷lkelere gönderilmelerine yönelik anlaşmalardır. Türkiye, 16 Aralık 2013 tarihinde AB ile “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında

İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma'yı imzalamış, aynı tarihte vatandaşlarının AB'ye vizesiz seyahatine imkân tanınmasını amaçlayan "Vize Serbestisi Diyaloğu" süreci de başlatılmıştır. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması mütakabiliyet temelinde, Türkiye'de veya AB'ye üye ülkelerden birinde, son beş yıl içinde ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin talepte bulunulan ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasında 18 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye-Avrupa Birliği Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla ülkemizden Yunanistan'a geçen tüm düzensiz göçmenlerin geri dönüşleri 4 Nisan 2016 tarihi itibarıyla başlamıştır.

Türkiye'nin düzensiz göç kapsamındakileri sınır dışı etme hakkı vardır. Bu kapsamda yabancılar menşe ülkesine veya transit gideceği ülkeye ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilebilmektedir. Sınır dışı edilecek yabancıların seyahat masrafları kendilerince karşılanmaktadır. Bunun mümkün olmaması halinde, masrafların eksik kalan kısmı veya tamamı Göç İdaresi bütçesinden karşılanmaktadır. Hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancılardan; kaçma ve kaybolma riski bulunan, Türkiye'ye giriş veya çıkış kurallarını ihlal eden, sahte ya da asılsız belge kullanan, kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın Türkiye'den çıkmaları için tanınan sürede çıkmayan, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar hakkında valilik tarafından idari gözetim kararı alınır.

Hakkında idari gözetim kararı alınan yabancılar, kırk sekiz saatlik süre içerisinde geri gönderme merkezine götürülmekte ve seyahat belgeleri yoksa temini sağlanmaktadır. Geri gönderme merkezlerindeki idari gözetim süresi altı ayı geçmemektedir. Ancak bu süre, sınır dışı etme işlemlerinin yabancının iş birliği yapmaması veya ülkesiyle ilgili doğru bilgi ya da belgeleri vermemesi nedeniyle tamamlanamaması hâlinde, en fazla altı ay daha uzatılabilmektedir. Sınır dışı edilecek yabancılar kolluk birimlerince sınır kapılarına götürülmekte ve çıkışları sağlanmaktadır.

Göçler karşısında organize ve sistemli çalışma yapmak isteyen Türkiye, özellikle sınır dışı ve idari gözetim işlemleriyle uluslararası koruma alanlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından aleyhine verilen ihlal kararlarındaki

artış ve AB uyum sürecindeki ilgili müzakereler nedeniyle kapsamlı bir kanun çalışması yapmak zorunda kalmıştır. Başbakanlık tarafından 25 Mart 2005 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” çalışmaları çerçevesinde göç ve uluslararası koruma alanında gerekli hukuki ve kurumsal yapının oluşturulmasına yönelik çalışmaları yürütmek üzere Ekim 2008 tarihinde İçişleri Bakanlığına bağlı İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Kasım 2011 tarihinde Başbakanlığa gönderilen Kanun Tasarısı taslağı, 4 Nisan 2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş, 11 Nisan 2013 tarihli Resmî Gazete’de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile insan hakları temelinde, özgürlük ve güvenlik arasındaki hassas dengenin korunduğu, uluslararası insan hakları normlarına ve AB müktesebatına uyumlu, göç alanında ihtiyaç duyulan hukuki, idari ve fiziki alt yapıya uygun, etkin ve yönetilebilir bir göç sistemi kurulmuştur.

2.2.4 Düzensiz Göç İle Mücadele

Asya ve Avrupa kıtalarının arasında kalmasıyla köprü vazifesi gören Türkiye son yıllarda gelişen ekonomisiyle⁸ de düzensiz göçün hedefi olmuştur. Batı’nın, göçmenleri kendi kapısından uzak tutmak için Türkiye’nin köprü olma durumuyla ilgilendiğini ve bu konunun önemli olduğunu belirtmek gerekir. Fakat çalışmanın konusu Türkiye’ye yönelik düzensiz göç olduğu için ülkenin köprü olma vazifesi bu çalışmada yer almayacaktır.

1960’lı yıllarda iç göç karşısında ciddi bir sınav veren Türkiye, iyi yönetemediği bu süreci çarpık kentleşme, boşalan köyler, kaybedilen tarım ve kazanılamayan bir sanayi ile bitirmiştir. Bugün resmi olarak 16 milyon kişinin yaşamaya çalıştığı İstanbul, bu sürecin en görünür sonuçlarından biridir.

Yine Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uzun yıllar kitlesel ve bireysel göçlere maruz kalmasına rağmen bu konuda ciddi bir çalışma yürütmemiştir. Balkanlardan,

⁸ Son bir yıl için bunu söylemek mümkün değildir. Zira görüşmeye katılan hemen her göçmen doların yükselişi devam ederse Avrupa’ya gitmek zorunda kalacağını belirtmiştir. Ekonomik krizin önümüzdeki dönemde göçü nasıl etkileyeceği belki başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Ortadoğu'dan gelen yüz binlerce göçmene karşı geçici çözümler bulmaya girişen Türkiye, bu defa farklı bir sınavla karşı karşıya: Düzensiz göçler.

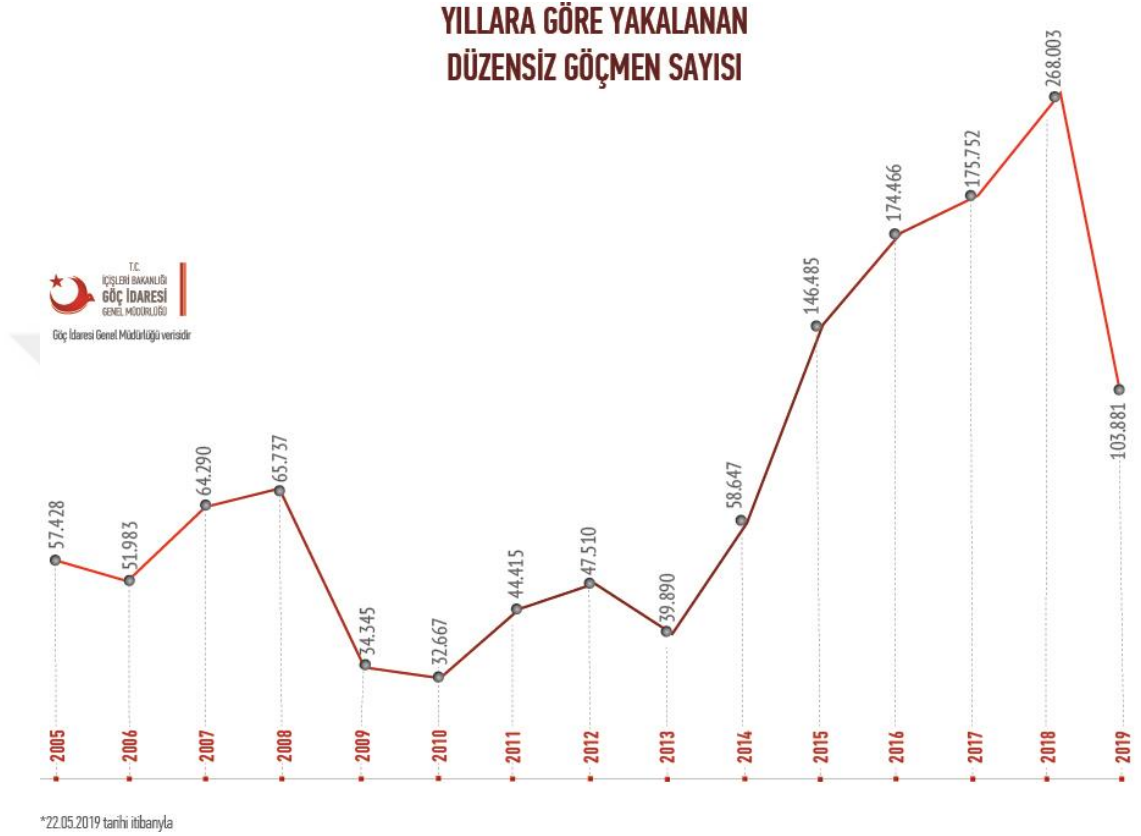
Türkiye'nin göç çalışmalarında attığı en önemli adım 2013 yılında Suriye'den yaşanan yoğun göç karşısında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü kurmak olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuştur. 6458 sayılı Kanunun 103. maddesi⁹ ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü düzensiz göçle mücadele stratejisini şöyle açıklamıştır:

- Menşe, transit ve hedef ülkelerin ortak bir zeminde buluşarak gerekli hukuksal reformlar düzenlemesi,
- Devletin bu alanda doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tüm birimleri ile ulusal ve uluslararası tüm kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması,
- Sınır güvenliğini arttırıcı tüm tedbirlerin alınması,
- Çalışma alanında gerekli düzenlemelerin yapılması ve yasadışı istihdamın asgari düzeye çekilmesi,
- Göçmenlerin statü edinmesi sürecinin hızlandırılması,
- Göçmen kaçakçılığı gibi organize suçlarla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi,
- Düzensiz göçmenleri taşıyanlara yönelik güçlü yaptırımların belirlenmesi,
- Menşe ülkelerin göç verme nedenlerinin araştırılarak, bu sebeplerin ortadan kalkmasına yönelik projelerin geliştirilmesi.

Bunun yanı sıra uluslararası alanda yapılan göç çalışmalarına katılan Türkiye, kendi topraklarında da düzensiz göçmenlere karşı faaliyetler yürütmektedir. Türkiye'de 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 175 bin 752 iken bu sayı 2018 yılında 268 bini, 2019 yılının ilk beş ayında ise 103 bin 881'i bulmuştur. İstatistiklere bakınca son 5 yılda yakalanan düzensiz göçmen sayısında artış olduğu

⁹ MADDE 103 – (1) Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. "

gözlenmektedir. Bunda Avrupa ile yapılan “göçle mücadele” anlaşmalarının da etkisinin olduğunu söylemek mümkün.

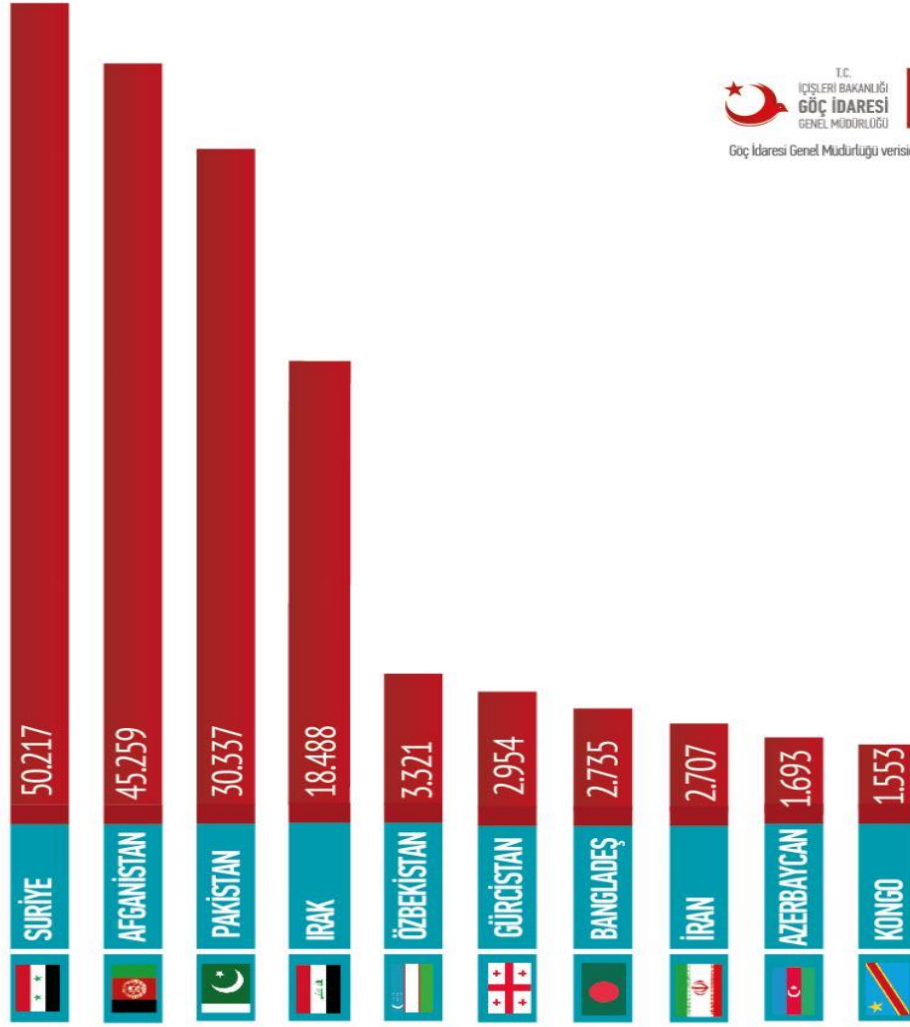

Grafik 2.3. Türkiye’de yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı)

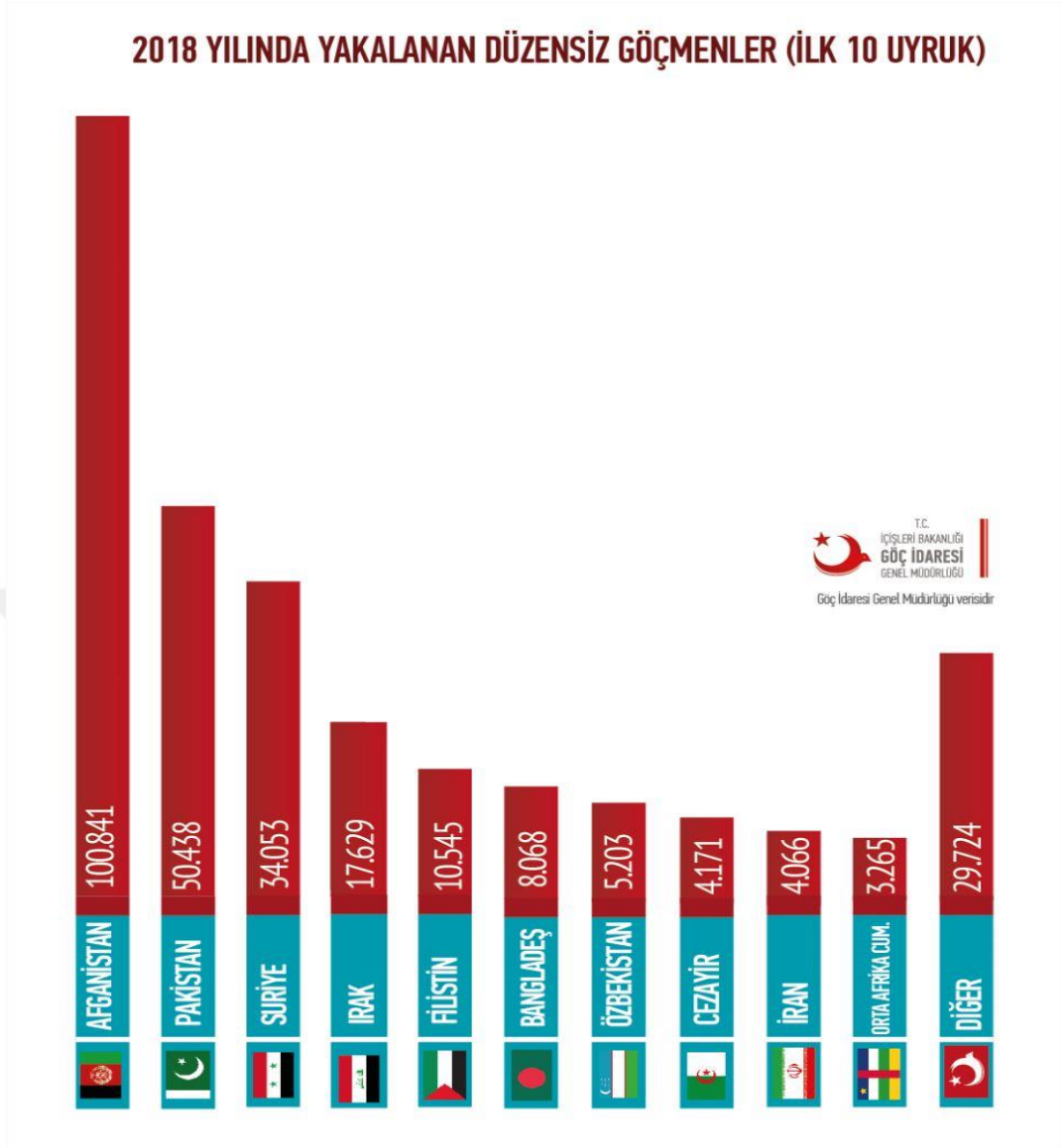
Bir diğer istatistik ise yakalanan göçmenlerin uyruğuna dair. 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerde Suriyeliler 50 bin kişiyle birinci sıradayken 2018 yılında Afganlar bu sayıyı ikiye katlayarak 100 bini bulmuştur. Son bir yılda yakalanan Afgan sayısının bir hayli arttığı dikkat çekiyor. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte ana etkenin Taliban olduğunu söylemek mümkün. Son zamanlarda güç kazanan Taliban, daha fazla bölgede kontrolü ele geçirmiş ve bu, özellikle Taliban’a katılmak istemeyen gençler arasındaki göçü arttırmıştır.

2017 YILINDA YAKALANAN DÜZENSİZ GÖÇMENLER (İLK 10 UYRUK)

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
GÖÇ İDARESİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verisidir

Grafik 2.4. Türkiye’de 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenler)

Grafik 2.5. 10 Türkiye’de 2018 yılında yakalanan düzensiz göçmenler)

Afgan göçmenlerin Türkiye’ye gelmesinde Afganistan içindeki birçok itici etkenin ve Türkiye’deki çekici etkenlerin payı vardır. Öncelikle bu itici etkenlerin tarihine bakmakta fayda vardır. Yukarıda değinilen Afganistan’ın savaş dolu tarihinde bulunabilecek bu etkenleri SSCB’nin işgal girişimiyle başlatmak mümkün. Sovyetler’in Afganistan’ı işgali ve sonrasında farklı aktörlerle yaklaşık 40 yıl devam eden savaş milyonlarca Afganın göç etmesine neden oldu.

SSCB’nin işgali sırasında dünyanın dört bir yanına yapılan göçten Türkiye de etkilenmiştir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi sonrası başlayan savaş

sonrası birçok Türk kökenli Türkiye'nin yolunu tutmuştur. Gelenler arasında Özbekler, Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar vardır. Türkiye ayrıca o dönemde akrabalık bağı bulunan bazı milletleri Türkiye'ye getirerek farklı bölgelerde iskanını sağlamıştır. Van Ulupamir köyünde yaşayan Kırgızlar bunun en bilinen örneklerindendir.

Afganistanlıların Türkiye'ye yönelik olumlu bakışı vardır ve bu olumlu bakışta iki ülkenin geçmişe dayanan sağlam bağları da etkili olmuştur. Zira Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin aldığı ilk kararlardan biri Kabil'de temsilcilik açmak olmuş, bu çerçevede Afgan asıllı bir Türk subayı olan Abdurrahman Samadan Kabil'e temsilci olarak atanmış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1921 tarihli Türkiye-Afganistan İttifak Muahedenamesiyle tesis edilmiştir. Ayrıca Türk Büyükelçiliği Kabil'de açılan ilk diplomatik misyon sıfatını taşımaktadır. Afganistan da TBMM'yi tanıyan ikinci ülke olmuştur (Dışişleri, 2019)

Türkiye 1920-1960 yılları arasındaki dönemde Afganistan'ın modernleşme çabalarını desteklemiş ve bu ülkedeki idari, askeri, kültür, eğitim ve sağlık gibi temel devlet kurumlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkiye ve Afganistan arasında ilk dönemlerde başlayan bu dostane ilişkiler günümüze kadar hasar almadan devam etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bölgedeki Türkmen ve Özbekler ile olan akrabalık bağları, bölgede etkili olan Türk dizileri ve siyasetlerin olumlu söylemleri de Türkiye'nin bölgedeki bilinirliğinin arttıran etkenlerdir.

Tüm bu bilinirliğin de etkili olduğu Türkiye'ye göç SSCB ile olan savaşın başlarında planlı bir şekilde yönetilirken günümüzde yerini düzensiz göçe bırakmıştır.

Ekim 2018 itibariyle Türkiye'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu'na kayıtlı 3.9 milyon sığınmacı bulunuyor. Bunlardan 3.5 milyonu Suriyeliyken, Afganlar 170 bin kişiyle ikinci sırada yer alıyor. Fakat bu sayılar yalnızca resmi rakamları göstermektedir. Oysa her yıl yüzbinlerce Afgan

yurtdışına çıkmaktadır. Yalnızca Türkiye’de 2018 yılında yaklaşık 100 bin Afgan göçmen yakalanmıştır.

Türkiye’deki Afgan göçmenlerin birçoğu bekar erkeklerdir. Kadınlar genelde aileleriyle göç etmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu kayıtlarına göre Türkiye’deki Afganların yüzde 15’ini kadınlar, yüzde 58’ini erkekler, yüzde 27’sini de çocuklar oluşturmaktadır. Düzensiz göçteki zorluğu göz önünde bulunduracak olursak kadınların ve ailelerin bu yürüyüşe katılmalarının tehlikeli olması ve Afgan toplumundaki kadın imajının bunda etkili olduğu söylenebilir.

BÖLÜM III

ÖLÜMDEN KÖLELİĞE YOLCULUK

3.1 Başlık Parası Uğruna Terki Diyar (Demografik Yapı)

Çalışmanın evrenini Türkiye'ye düzensiz giriş yapan Afgan göçmenler oluşturmaktadır. Örneklem ise kartopu yöntemiyle İstanbul'da çalışan Afganlar içerisinden seçilmiştir. Örneklemen tektipliğini kırmak için kartopunun ilk kişisi üç kez değiştirilmiştir. Yani Afgan göçmenlerle birbirinden habersiz üç farklı bölgede yaşayan, üç farklı kişi üzerinden irtibat kurulmuştur. Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşmeyle ülkeye düzensiz giriş yapan Afganlara Afganistan'daki durumları, neden geldikleri, neden Türkiye'yi tercih ettikleri ve ne yapmayı planladıkları sorulmuştur.

Çalışma kapsamında 17 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Çalışmada kişilerin güvenliği açısından isimleri açıkça belirtilmemiş, her biri kod isimle adlandırılmıştır. Çalışmada kişilerin söyledikleri doğrudan paylaşılmıştır fakat bazen ortak kanaatler bir yorum halinde sunulmuştur.

Görüşmeciler illegal geldikleri ve illegal yaşadıkları için bilgi vermeleri kolay olmamıştır. Bu nedenle Afganistan seyahatim üzerine uzun uzun konuştuğundan sonra sorulara geçilmiştir. Başta çekingen davranan katılımcıların bu ortak payda sayesinde rahatladıkları ve sorulara daha kolay yanıt verdikleri gözlemlenmiştir.

Görüşmecilerin 17'sinden 16'sı erkek olup yaş aralıkları 17 ila 32 arasında değişmektedir. Daha fazla kadınla görüşmek istenilse de bu mümkün olmamıştır. Zira görüşmecilerin de dile getirdiği gibi yolun zorluğu nedeniyle ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar bu yolculuğa çok nadir katılmaktadırlar. Ayrıca Afgan toplumundaki kadın imajı, erkeklerle muhabbetlerinin sınırlı olması yine kendilerine ulaşılmasındaki engellerden biri olmuştur.

Katılımcıların ikisi üniversite, altısı lise, altısı ortaokul mezunuyken üçü hiç okula gitmemiştir. Yani eğitim durumu ne olursa olsun birçok gence yolun sonunda yurt dışı seçeneği görünmektedir. Üniversite mezunları, ülkedeki işsizliğin herkes

için geçerli olduğunu söylemiş, bu nedenle yurt dışına işçi olarak giden çok sayıda üniversite mezunu Afgan olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılardan ikisi evli, üçü nişanlı, diğerleri bekardır. Bu noktada ülkedeki başlık parasına değinmekte fayda vardır. Afgan gençlerinin yurt dışı mecburiyetinin nedenlerinden biri de başlık parasıdır. Ülkede 20 bin doları bulan başlık parasını toplamak isteyen gençler, bu nedenle çareyi yurt dışında çalışmakta bulmuştur. Görüşmeye katılan evliler başlık parasını Afganistan dışında topladıklarını, nişanlı gençler de Türkiye'ye başlık parası için geldiklerini belirtmişlerdir. 5 yıldır nişanlı olduğunu anlatan Esedullah, başlık parası için 8 bin dolar toplaması gerektiğini ifade etmiştir. Kısa süre önce evlendiğini söyleyen Süleyman ise düğün masrafları ve başlık parası için gerekli olan 11 bin doları yurt dışında topladığını anlatıyor. Bekar gençler de önceliklerinin ailelerine bakmak olduğunu, ayrıca toplanan paranın evlilikte de kullanılabileceğini söylüyorlar. Ülkede büyük bir sorun haline gelen başlık parası, yurt dışına göçün temel nedenlerinden biri olmuştur. Göçmenler kazandıkları paraları daha önce bağlantı kurdukları insan kaçakçıları üzerinden ailelerine ulaştırıyor. Her 100 Amerikan dolarından 1'ini kesen kaçakçılar, yalnızca insan kaçırmakla kalmıyor iki ülke arasında gerekli para trafiğini de sağlıyor.

Görüşmecilere kentte mi kırdı mı yaşadıkları sorulmuştur. Gelenlerin dokuzu şehirden sekizi kırsaldandır. Bu sorunun cevabının aranmasındaki neden Revenstein'in "Kentte yerleşik olanlar, kırdı yerleşik olanlara göre daha az göç etme eğilimindedir." iddiasıdır. "Bu durum en azından Afganistan'dan gelenler için geçerli midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Revenstein'in 150 yıl önce ortaya attığı bir kuram bugün yaşanan göçleri anlamaya yardımcı olur muydu? Görüşmecilerden alınan cevaplar bu kuramın en azından bu göç türünü anlamakta yeterli olmadığını göstermiştir. Yalnızca bu iddia değil Revenstein'in "Kadınlar erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedir." iddiası da gelen Afgan düzensiz göçmenleri anlamakta yeterli değildir. Zira görüşme yapılanların çoğu şehirden gelmiş erkeklerdir.

Katılımcıların hemen hepsi tekstil, inşaat veya günlük işlerde çalışmaktadır. İşlerin mutfak kısmında, arka planında yer alan göçmenler asgari ücret düzeyinde para kazanmakta ve bir kısmı iş yerlerinde yatıp kalmaktadır. Görüşmecilerden 7'si

çalıştıkları yerlerde kalırken, geri kalanı 8-10 arkadaşıyla tuttıkları odalarda yaşıyorlar. Önceki işleri hakkında konuştuğumuz katılımcılar, özellikle Anadolu’da çobanlık yaparken de hayvan sahiplerinin gösterdiği yerler de kaldıklarını söylemişlerdir. Şunu da belirtmekte fayda vardır Katılımcılardan üçü daha önce Anadolu’nun farklı şehirlerinde çalıştıklarını fakat iş sahiplerinden paralarını alamadıklarını söylüyor. Bu nedenle göçmenler arkadaşları aracılığıyla İstanbul’da dürüstlüğünden emin oldukları kişilerle çalışmak istiyor. Bireysel çabalarla bulunan işlerin genelde dolandırıcılıkla bittiğini belirtiyorlar. Katılımcılardan Nimetullah, Eskişehir ve Konya’da çalıştığı dönemde parasını alamadığını söylemiştir:

“Birçok arkadaşım çalıştığı yerden parasını alamadı. Ben de alamadım. Kaçak olduğumuzu bildiklerinden hakkımızı aramayacağımızı düşünüyorlar. Gidip maaşımızı istediğimizde oyalıyorlar. İşler son noktaya vardığındaysa ‘Polise gidin’ deyip güliyorlar. Göçmenlerin yasal hakkı olmamasını kullanıyorlar. Benim de bu şekilde bir yıllık param yendi. Önce bir mermerci de sonra da bir fabrikada çalıştım ama maaşımı alamadım. ”

Bahadır ise Konya ve Kayseri’de çalıştığını fakat parasının verilmediğini anlatmıştır:

“Arkadaşlarım aracılığıyla Kayseri’de bir iş buldum. İş sahibi bana ineklerine bakacağımı söylemişti fakat gittiğimde gördüm ki inekleri yoktu. Her gün kamyonla küspe satıyorduk. Üç ay sonra paramı isteyince vermedi. Bana Afganistan’ın ABD’nin kontrolünde olduğunu ve kafirlere para ödemeyeceğini söyledi. Ona kafir olmadığını anlatsam da göndereceğim paranın Amerika’ya gideceğini söyleyerek paramı vermedi. Çaresizlikten ağlamaya başladım ve tanıdığım bir arkadaş sayesinde Konya’da iş buldum. Orada da aylık 1500 TL’ye 600 koyuna bakıyordum. O da aylarca oyaladı beni. 5 ay sonra çok az bir miktar ödeyince ona işten ayrılacağımı söyledim. Bana ‘Ne seni bırakacağım ne de paranı vereceğim. Artık benim esirimsin.’ diye yanıt verdi. Ben de tanıdıklar aracılığıyla ondan kurtuldum ama paramı alamadım. 8 aylık çalışmamın toplamı 4 bin TL’ye denk gelmişti.”

3.2 Taliban'dan Türkiye'ye Kaçış

“Afganistan'dan neden ayrıldınız?” sorusuna herkesin ilk cevabının Taliban olduğu gözlenmiştir. Bölgede yeniden güç kazanmaya başlayan Taliban, yönetimi ele geçirdiği yerlerde gençler başta olmak üzere silah tutabilen herkesi militan olmaya zorluyor. Yurt dışına kaçabilenler kurtulurken geriye kalanların iki seçeneği oluyor: Taliban'a katılmak veya Afgan ordusuna dahil olmak. Taliban'a katılmanın maddi anlamda geliri daha fazla. Nitekim görüşmecilerden Feyzullah da bunun böyle olduğunu söylüyor:

“Afganistan'da bir gencin sahip olmak istediği üç şey var: Para, silah ve taşıt. Taliban, dış kaynakları sayesinde militanlarına bunların üçünü de veriyor. Ayrıca evlenmek isteyenlerin de başlık parasını ödüyor. Tüm bunlar gençler için cezbedici şeyler. Fakat gerek kendi içindeki yasakları gerekse zalim tutumu insanları korkutuyor. Taliban'a katılanların hayatı her an ölümü beklemekle geçiyor. Bir de uluslararası alanda terörist sayılıyorlar. Ne olacağı belli değil. Her an bir bombanın kurbanı olabilirsiniz.”

Gençlerin ikinci seçeneği ise Afganistan ordusuna katılmak. Fakat bu durumda Taliban ailenize ulaşıyor ve tehditler başlıyor. Katılımcılardan Muhammed ve Nimetullah, daha önce Afgan ordusunda görev yapmış fakat tehditler nedeniyle işlerinden ayrılmak zorunda kalmışlar. Yıllarca İran'da çalıştıktan sonra evlilik için Afganistan'a dönen Muhammed Taliban'ın tehditleri nedeniyle ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır:

“Afgan ordusunda görev yapmaya başladım. Fakat bir süre sonra Taliban ailemi bulup onlar üzerinden beni tehdit etti. Eğer askerliğe devam edersem beni ya da ailemi öldüreceklerdi. Ailem de beni buraya, Türkiye'ye gönderdi.”

Taliban'a katılanlara terörist, orduya katılanlara ise kafir gözüyle bakılıyor. Süleyman, gençlerin bu ikisi dışında seçeneği olmadığını söylüyor.

“18 yaşından sonra para bulmamız lazım. Bunun için de ya orduya ya da Taliban'a katılmamız gerekiyor. İkisinin de sonu ölüm. İkisi de Müslüman ve

birbirini öldürüyor. Eğer sonu ölüm olmayan bir yol seçmek istiyorsan yurt dışına gitmelisin. Tabii bu da her zaman başarıyla sonuçlanmıyor.”

Ülkede Taliban ve Afgan ordusuna katılmayı reddedenler için üçüncü bir yol var. Gençler, eğer şansları yaver giderse inşaatlarda veya günlük işlerde 1-2 Amerika dolarına çalışabilir. Yalnız bu para sadece hayatta kalmalarını sağlar. Görüşmeciler, bu parayla evlenmenin ya da bir ev yapmanın mümkün olmadığını anlatıyor. Bu bağlamda Afganistan’dan Türkiye’ye göçü, Neo-Klasik Kuramın “Emek fazlası ülkelerde ücretler düşük olurken emeğin kısıtlı olduğu coğrafyalarda ücretler daha yüksektir. Bu durum emek fazlası ülkelere emeğin kısıtlı olduğu yerlere doğru göçe neden olur.” yorumuyla da okumak mümkün.

3.3 Türk Dizileri Göçü Tetikliyor mu?

Görüşmede katılımcıların tamamı Türkiye’yi daha önce bildiklerini, bir veya daha fazla Türk dizisi, filmi izlediklerini söylemişlerdir.¹⁰ Süleyman, Türkiye’nin adını ilk kez siyasilerden duyduğunu söylüyor:

“Eskiden de Türkiye’nin adını duyuyordum. Reşid Dostum zamanında duyuyordum. ‘Dostumuz Türkiye’ diyorlardı. Biz de kendimizi Türk biliyorduk.”

Katılımcıların çoğu Kurtlar Vadisi başta olmak üzere birçok Türk dizisini izlediklerini ve Kemal Sunal’ın filmlerini bildiklerini belirtmişlerdir. Fakat tüm bu bilinirliğe rağmen bunun göçte etkili olmadığı kanaatindeyim. Zira daha önce Türkiye’yi, Türk dizilerini biliyor muydunuz sorusuna herkes evet cevabı verse de “Türkiye’deki o yerleri gördüğünüzde keşke orada olsaydım dediniz mi?” sorusuna herkes hayır yanıtını vermiştir. Ayrıca gelenlerin bir çoğunun daha önce Pakistan ve İran seçeneğini de düşünmüş olması, Türkiye’nin asıl hedef¹¹ olmadığına bir göstergesi olarak okunabilir. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye’nin bilinirliği bilinçli bir tercihe neden olmuyor fakat bilinçdışındaki etkisi farklı bir çalışmanı konusu olabilir. Yani bilinirliğin tercihleri etkilemesi ayrıca çalışılabilir.

¹⁰ Afganistan’ı ziyaretimde güneyden kuzeye kadar Türk dizilerinin etkisine şahitlik etmiş, sokakta Türk sinemasının önemli isimlerinin kıyafetlere basılı fotoğraflarını görmüştüm. Ayrıca birçok araçta Türk bayrağı bulunması, marketlerde Türk ürünlerinin satılması dikkatimi çekmişti.

¹¹ Burada hedef derken, doğrudan istenilen bir hedef kastedilmektedir. Göçmenler doğrudan Türkiye’yi hedef olarak seçmeseler de şartlar Türkiye’nin hedef olmasını zorunlu kılmaktadır.

Araştırmadaki sorulardan biri de Türkiye’ye göçte kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın rolünü anlamaya yöneliktir. Görüşmecilerden üçü daha önce Türkiye’ye gelen arkadaşlarının sosyal medyadan paylaşımlarını gördüklerini söylediler de diğerleri Afganistan’da sosyal medya kullanmadıklarını belirtmiştir. Yani sosyal medyanın bu göçte doğrudan etkili olduğunu söylemek, bu çalışma kapsamında görüşülenler için pek geçerli değildir. Fakat ikinci veya daha fazla kez göç yoluna çıkanların insan kaçakçılarıyla değil de yalnız başına hareket etmeleri kitle iletişim araçlarının rolünü gözler önüne seriyor.¹² Zira yola yalnız başına çıkanlar yolculuk boyunca çevrimdışı mobil haritalar kullanıyor ve gerekli yerlerde arkadaşlarıyla irtibat kuruyorlar. Görüşmecilerden daha önce yalnız başına yolculuk yapanlar, hava durumu ve yolları da yine mobilden takip ettiklerini belirtmişlerdir. Yol boyunca telefonları sayesinde çevrimiçi haritaları kullanabildiklerini, arkadaşları aracılığıyla olası tehlikelerden haberdar olduklarını ve hava durumlarını takip edebildiklerini söylemişlerdi. Tüm bunlar bir göçmenin insan kaçakçısına ödeyeceği 2-3 bin dolardan kurtulması anlamına geliyor.

Marshall’a göre bir aile bireyinin başarıyla sonuçlanan göçü tüm akrabalık ağı için bir fırsatlar zinciri oluşturur. (Marshall, 2010: 685) Görüşmecilerden 15’inin Türkiye’de kuzenleri ya da akrabaları bulunuyor. Kardeş sayıları bir hayli fazla olsa da hiçbirinin Türkiye’de kardeşi yok. Dikkat çeken bir diğer konuya göçmenlerin bir çoğunun ailenin en büyük bekar çocuğu olmasıdır.. Yeni Ekonomi Kuramına göre, bazı göç kararları kişiler tarafından değil, aileler tarafından daha rahat bir yaşam için alınır. Görüşmecilerin de benzeri bir karar doğrultusunda seçildiği ve tüm ailenin yükünü omuzlamak için yola çıktığı anlaşıyor.

Ayrıca yola çıkma kararına yalnızca kişinin ve ailenin değil bazen dışarıdan da katılanların olduğu anlaşıyor. Hakim, çevresindeki herkesin göç yoluna çıkmak için kendisini dolduruşa getirdiğinden bahsediyor.

“Pakistan ve İran’daki dağları aşıp onca gün yol yürümek kolay değildir. İnsanlar bunu bildikleri için Türkiye’ye varabilen çocuklarıyla övünür. Benim

¹² Yola ikinci kez çıkanlar yeniden insan kaçakçılarıyla gitmektense bireysel girişimlerle yurt dışına gidiyor. Yine Bosna Hersek’te görüştüğüm göçmenlerden bazıları insan kaçakçılarıyla anlaşmamış, yola yalnız çıkmayı tercih etmişlerdi.

yaşadığım yerde de durum böyleydi. Herkes Türkiye'ye varabilen çocuğundan bahsederdi. Komşularımız ve akrabalarımız da bana 'Herkes yola çıktı, sen korkuyor musun?' diye soruyorlardı. Benden daha küçüklerin bile göç yoluna gittiğini söyleyerek beni aşağılamaya çalışıyorlardı. Önceleri onları başımdan savmak için farklı şeyler söylesem de bu durum bir süre sonra katlanılmaz bir hâl aldı. Sürekli bu baskıya maruz kalınca yola çıktım."

Araştırmaya çalıştığım konulardan biri de Türkiye'ye gelme fikrinin nasıl oluştuğuydu. Alınan cevaplar göçmenlerin bir Türkiye hayali ile yaşamadığı ve ülkenin Afgan göçmenler için mecburi bir rota olduğu yönündeydi. Görüşmecilerden hiçbiri daha önce Türkiye'ye gelmeyi planlamadığını belirtmiştir. Zamanı gelince bazen kendilerinin bazen de ailelerinin teşvik etmesiyle yola çıktıklarını anlatmışlardır.

3.4 Değerini Yitiren Seçenekler: Pakistan ve İran

Afganistan'ın çok etnikli yapısı, bölgedeki işsizliğin bir diğer nedenlerinden. Farklı şehirlerde yaşayan insanların başkent Kabil dışında başka yere gitmeleri neredeyse imkansız. Yıllarca yaşanan savaşlarda kimilerin işgalcileri desteklemesi, iç savaşta ayrı cephelerde yer alması, Taliban konusunda farklı tutumların olması insanların günlük hayatta yan yana gelmelerini engelliyor. Feyzullah, bu durumun ülkedeki iç göçe engel olduğunu anlatıyor:

"İç savaş ve sonrasında yaşananlar nedeniyle insanlar birbirini sevmiyor. Benim bir Özbek olarak gidip güneydeki şehirlerde çalışmam mümkün değil. Eğer Özbek olduğum anlaşılırsa ki anlaşılır, ciddi sıkıntılar yaşarım. Herkes birbirine düşman. Bu yüzden ülke içinde gelişme olmuyor. Ne Peştunlar kuzeye gelebiliyor ne de Özbekler güneye gidebiliyor."

Afganistan'daki itici sebepler göçmenleri gitmeye zorlasa da bunun geri dönmek üzerine kurulu bir gidiş olduğu söylenebilir. Zira göçmenler önce çevre ülkeleri tercih ediyor ve bu süre zarfında ülkesini birçok kez ziyaret etmeye çalışıyorlar. Eğer imkan olursa Pakistan ya da İran'da çalışmayı tercih edeceklerini

söyleyen katılımcılardan ikisi Pakistan’da çalışmıştır. Daha önce Pakistan’da çalıştığını söyleyen Nur Muhammed: *“Eskiden herkes Pakistan’a giderdi. Fakat artık orada yaşamak çok daha zor. Ben de orada 4 sene çalıştım fakat bırakın para kazanmayı geçinemiyordum bile. Ücret olarak Afganistan’dan pek bir farkı yok. Bu nedenle Pakistan’dan ayrılıp Türkiye’ye geldim.”*

Nesim ise, Pakistan’da daha önce 4 sene yaşadıklarını söylüyor:

“Afganistan’da durum düzelince geri döndük. Sonra savaş yeniden başladı fakat Pakistanlılar bize eskisi gibi sıcak bakmıyordu. Bu yüzden Türkiye’ye geldim.”

Geçmişte 3.5 milyon Afgan’ın sığındığı Pakistan artık Afganlar için uzak bir ihtimal. Bu yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi bir durum. Görüşmeye katılan tüm Afganların Pakistanlılara yönelik olumsuz konuştukları gözlenmiştir.¹³ Gerek Taliban’ın doğuşundaki etkisi gerekse iki ülke arasındaki sorunlar nedeniyle Afganlar artık Pakistan’ı tercih etmiyor. Görüşmeciler Pakistanlıların ABD ve Suudi Arabistan kontrolünde hareket ettiğini ve stratejik konumu nedeniyle Afganistan’a düşman olduğuna inanıyor. Ayrıca Pakistan istihbaratının Afganistan’daki terör olaylarını organize ettiğini düşünüyorlar.

Göçmenler, sonraki seçenekleri olan İran’ı da neredeyse tamamen gözden çıkarmak üzereler. Görüşmeye katılan 17 gençten 10’u daha önce İran’da çalışmayı denemiştir. Süleyman, İran’da yaklaşık 10 yıl boyunca çalıştığını anlatıyor:

“Bu süre zarfında 5 defa ülkeme dönüp tekrar kaçak yollarla İran’a girdim. Fakat bize karşı tutumları çok kötüydü. Bize Müslüman mısınız, Sünni mi diye soruyorlardı. Polisler sürekli evlerimizi basıp bize hakaretler ediyordu. Zaten ülkedeki Sünni çevrelerin yaşadığı yerler belliydi. Polisler sürekli buralarda dolaşır ve yakaladıkları göçmenlere dayığa varan işkenceler yapardı. Bu nedenle ülkede daha fazla kalamadım.”

Zumarey ise İran’a illegal yollarla girdiğini söylüyor:

¹³ Pakistan seyahatimde gözlediğim kadarıyla onların da Afganları sevmediğini söyleyebilirim. Zira Amerika’nın bir üssü haline gelen Afganistan’dan gelenleri ajan zannediyor, ülkeleri ve ekonomileri için bir tehdit olarak görüyorlar.

“İran polisi beni yakalayıp memlekete gönderdi. Zaten borçlarımız vardı, sonra daha çok borca girdik. Bir akrabamdan borç alıp tekrar İran’a gittim ve 8 ay çalıştım. İran’da polisler bizi çeviriyor, hakaret ediyor, evlerimizi basıyordu. Sonra bir akrabam Türkiye’ye çağırdı. Ben de çıkıp Türkiye’ye geldim.”

Artık İran’ın tercih edilmemesinin nedenleri arasında İran halkının ve devletinin göçmenlere olan tavrı kadar ekonominin de payı vardır. Zira görüşmeciler İran’ın bu tavrı kadar ekonomik duruma da vurgu yapmışlardır. Khaled, İran’da kazanılan paranın Afganistan’da bir değeri kalmadığını belirtiyor:

“Babam ben küçükken İran’a çalışmaya giderdi. Büyüyünce ben de ona katıldım. 4 yıldan sonra kazandığım paranın artık değersizleştiğini görünce İran’dan ayrılmaya karar verdim. Çünkü kazandığımız para artık Afganistan’da bir şey ifade etmiyordu. İran’da ekonomi her geçen gün daha kötüye gidiyordu. Amerika ile savaşacaklarını düşündükleri için paranın değeri sürekli düşüyordu.”

Tüm bunlardan Afganların gidecekleri bölgeyi mesafe, huzur ve ekonomi ekseninde seçtiği görülüyor. Pakistan en kolay seçenek olmasına rağmen, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı tercih edilmiyor. İkinci tercih İran ise son yıllardaki tutumu ve ekonomik gerekçeler nedeniyle eski önemini kaybediyor. Göçmenler için üçüncü seçenek olan Türkiye’de ise durum hızla değişiyor. Pakistan ve İran’daki zorluklar nedeniyle Türkiye’ye geldiklerini söyleyen göçmenler, halkın ve devletin kendilerini rahatsız etmediklerini söylüyor. Sokaktaki insandan veya güvenlik görevlilerinden kötü muamele görmediklerini belirten göçmenler için bu durum Türkiye’nin tercih edilmesinde önemli bir etken.

3.5 Rota Avrupa’ya mı Çevriliyor?

Görüşmeciler Avrupa’ya gitmek ister misiniz sorusuna, “Türkiye’de çalışma imkanı bulamazsak gideceğiz.” yanıtını vermişlerdir. Avrupa’nın kapıları açtığı 2015 yılında bile Türkiye’den ayrılmadıklarını anlatan göçmenler, Avrupa ülkelerinde de hayatın bir hayli zor olduğunu düşünüyor. Avrupa’da arkadaşlarının bulunduğunu söyleyen Beşir, onların da hayatından memnun olmadığını anlatıyor:

“Avrupa’da arkadaşlarımız var. Onlar da yerinden memnun değil. Durum eskisi gibi değil. Artık iş bulmak da kolay değil, elini kolunu sallayarak gezmek de. En azından biz Müslüman bir ülkedeyiz, az çok dillerini biliyoruz. Onlarsa tamamen gurbette. Bazen görüştüğümüzde bize sakın gelmeyin diyorlar. Tabii onlar Avrupa’ya ulaşabildi ama son zamanlar da bu da mümkün değil. Onlarca arkadaşımız şimdi Hırvatistan sınırında bekliyor. Onların durumu çok daha vahim. Bazıları intihar etmeyi düşündüğünü söylüyor. Avrupa’ya gidemiyorlar, geri de dönemiyorlar. Kaldıkları kampların durumu da çok kötü.”

Fakat görüşmeciler son zamanlarda Türkiye’de yaşanan ekonomik krizle rotayı Avrupa’ya çevirebileceklerinin sinyalini veriyorlar. Özellikle inşaatlarda işlerin durmasıyla iş alanlarının daraldığını anlatan göçmenler, kazandıkları paranın da değerini yitirdiğini belirtiyor. 3 yıl önce gönderdikleri parayı yaklaşık 500 dolara denk geldiğini anlatan göçmenler artık 300 dolara yakın para gönderebildiklerini söylüyorlar. Göçmenlerin hemen hepsi Türkiye’de kriz devam ederse Avrupa’a gidecekleri konusunda hemfikir. Nur Muhammed, Afganistan’a dönmeyi çok istediğini söylüyor ve ekliyor:

“Kardeşlerime bakmak zorunda olduğum için ülkeme dönemiyorum. Fakat buradan gönderdiğim para da her geçen gün değerini kaybediyor. Hem işlerimiz azalıyor hem de kazandığımız paranın değeri yok oluyor. Bu şekilde devam ederse Avrupa’ya gitmek zorunda kalacağım.”

Bu durum göçmenlerin temelli gitme peşinde olmadığını, ülkeleriyle bağlarını tamamen koparmak istemediklerini, fakat yine de yakınlık, huzur ve ekonomi etkenlerini göz önünde bulundurduğunu gösteriyor.

Tabii bu durum tüm Afgan göçmenler için geçerli değil. İçerlerinde farklı etnikler bulunduğu için ülkeler hakkındaki tavırları da farklılık gösterebiliyor. Ülkenin kuzeyinden olan Özbek ve Türkmen yoğunluklu şehirlerden gelenler Türkiye’de rahat edebilirken, Peştunların yoğunlukta olduğu şehirlerden gelenler

Türkiye’de zorlandıklarını söylüyorlar. Yani Türkiye’de kalma konusunda etnik kökenin de önemli olduğu görülüyor.¹⁴

Görüşmeye katılan Özbek asıllı Süleyman Avrupa’nın kapıları göçmenlere açtığı dönemde Türkiye’de olduğunu söylüyor:

“O dönemde birçoğumuz buradaydık fakat Avrupa’ya gitmeyi istemedik. Burada mutluyuz. Hem Müslüman bir ülke hem de dillerini kolayca öğrenebildik. Hem Özbek’im deyince insanlar sıcak yaklaşıyor, kimseden bir tepki görmüyoruz. Avrupa’da bu kadar sıcak karşılanacağımızı zannetmiyorum.”

Özbek Feyzullah ise akrabalığın Türkiye’de kalmaları konusunda çok önemli olduğunu anlatıyor:

“Özbekler ve Türkmenler dil kolaylığı, akrabalık gibi mevzuları göz önünde bulunduruyor. Burada daha iyi davranılıyor ve onlar da daha kolay uyum sağlıyor. Bunlar kalmalarında önemli etkenler.”

Lee’nin de kendi kuramında bahsettiği üzere itme ve çekme faktörleri kişisel olabiliyor. Afganistan özelinde “ırk” kavramı Türkiye’nin tercih edilmesinde önemli etkenlerden biridir denilebilir.

3.6 Ölüme Gitmek

Çalışmanın ana amacı Afganların Türkiye’ye geliş nedenlerini anlamak ve buradaki planları hakkında öngörülerde bulunmak olsa da en can alıcı noktası göç yoludur. Zira göç yolunda yaşananlar, gerek göçe etkisinde gerekse insan hakları ihlalleri konusunda büyük önem taşımaktadır.

Göçmenler hakkında belki de en çok üzerinde durulacak konu hangi yoldan nasıl geldikleri idi. Görüşmeye katılanlar 15 ila 38 gün arasında yol yürüklerini belirtmiştir. Geliş yolunda bazı farklılıklar yaşansa da birçoğu benzeri bir

¹⁴ Bir süre önce Avrupa’ya gitmek için Bosna Hersek sınırında bekleyen bir mülteci kampında kalma fırsatı bulmuştum. Orada muhabbet ettiğim yaklaşık 50 Afgan göçmenin tamamı ülkenin güney bölgelerindendi. Aralarında neden kuzeyden, yani Türkmen ve Özbeklerden kimsenin olmadığı sorduğumda “Onlar Türkiye’de daha mutlu. Bu yüzden Avrupa’ya gitmek istemiyorlar” yanıtını almıştım.

muameleyle karşılaştığını dile getirmiştir. Yolun en kolay kısmı Afganistan gibi görünse de bölgedeki çatışmalar nedeniyle zaman zaman sorunlar yaşanabilmektedir. Görüşmecilerden ikisi yolda Taliban ve Afgan ordusunun çatışmalarına şahit olduklarını anlatmıştır.

Görüşmecilerden ilk kez Afganistan'dan ayrılan da var, yedinci kez kaçak yollarla yurt dışına çıkan da. Gittiği yerde ihtiyacı olan parayı toplayan göçmenler ülkesine geri dönüyor ve bir süre sonra yeniden göç yoluna düşüyor.

Yola ilk defa çıkmaya karar veren göçmen, önceden giden tanıdıkları aracılığıyla insan kaçakçılarına ulaşıyor. Görüşmecilerin tamamı insan kaçakçılarına kolaylıkla ulaşabildiklerini ve bunların herkes tarafından tanındığını, bilindiğini söylüyor. Kaçakçıyla yolun, hava şartlarının, ülkelerin o dönemki göçmen politikasını göz önünde bulundurularak bir ücret anlaşması yapılıyor. 900 dolar ile 2000 Amerikan doları arasında değişen bu ücret tüm yolculuğun kaderini belirliyor. Göçmene ödediği miktara göre bir rota oluşturuluyor ve tüm imkanlar bu miktara göre belirleniyor. Kaçakçılar, göçmenleri Van şehir merkezine ulaştırdıklarında Afganistan'da irtibat kurulan ilk kaçakçıya haber veriyor. Böylece ilk kaçakçı göçmenin ailesinden parayı tahsil ediyor.

1. Kaçakçı: Göçmenin yaşadığı şehirde irtibat kurduğu ilk kişi.
2. Kaçakçı: Nemruz'da (Afganistan) göçmeni karşılayıp Pakistan sınırına getiren kişi.
3. Kaçakçı: Göçmeni Pakistan sınırından alıp İran sınırına ulaştıran kişi.
4. Kaçakçı: Göçmeni İran sınırından Türkiye'ye ulaştıran kişi (İran'daki yolculuk uzun sürdüğü için kişi sayısı 4-5 kez değişebiliyor.)
5. Kaçakçı: Göçmeni sınırdan alıp Van'ın merkezine getiren ve parayı alan kişi.
6. Kaçakçı: Göçmen ödeme yapmadıysa, Ankara'da veya İstanbul'da muhatap olacağı kişi.

İnsan kaçakçılarını yukarıdaki şekilde sınıflandırmak mümkün. Kaçakçı olarak adlandırılanlar bazen bir kişi bazen bir grup olabiliyor. Birbirleriyle irtibatı olan kaçakçılar, herhangi bir olumsuzlukta bu ağ üzerinden haberleşiyor. Göçmenleri verdiği ücrete göre sınıflandıran kaçakçılar, yol boyunca buna göre muamele

yapıyor. Göçmenlerin bir kısmı hortumlarla, zincirlerle dayak yerken bir kısmı VIP yolculuk yapıyor. Görüşmecilerden biri 8 kişilik arabaya 31 kişi bindiğini, diğeri ise neredeyse hiç durmadan 38 gün yol yürüdüğünü söylüyor. Öte yandan yalnızca bir saat yürüyüp geri kalan yolun tamamını VIP araçlarla gelenler de var.

Göçmenler, kaçakçının belirlediği günde belirlediği yerde buluşuyorlar. Her şehirde bulunan kaçakçılar, göçmenleri otobüsle önce başkent Kabil'e oradan da Nemruz şehrine yönlendiriyor. Nemruz, Afganistan'a bağlı ve Pakistan ile İran'a sınırı bulunan bir şehir. Her bölgeden gelen göçmenler, kaçakçıların şartlara göre belirlediği şekilde yola çıkıyor. Yolun nasıl başlayacağını, nereden devam edeceğini ülkelerin aldığı güvenlik önlemleri, hava durumu gibi şartlar belirliyor.

Katılımcılardan 16'sı bu yola mecbur kaldıkları için çıktıklarını söylerken yalnızca Muhammed Naim, ülkesinden macera olsun diye ayrıldığını belirtiyor:

“Babam çiftçi ve maddi durumumuz iyi. O benim okumamı istiyordu bense gezmeyi seviyordum. Afganistan vizesiyle Türkiye'ye gelemediğim için kaçak yolları denedim. Kaçakçılara iyi para verdiğim için hiç zorlanmadan sürekli araçlarla getirildim. Yalnızca Van'da bir saat yol yürümek zorunda kaldım, onun dışında hiç yürümedim. Türkiye'ye giriş yapınca bana Suriyeli mülteci kartı verdiler. Bununla İstanbul'a kadar gelebildim. Benim dışındakilere bu karttan verildiğini duymadım. Bizim zamanımızda zenginlere veriliyordu şimdi var mı bilmiyorum. Kartı 100 Amerikan dolarına satın almıştım.”

Herkesin yolculuğu kolay geçmiyor. Zumarey İran'da yakalanıp geri gönderilmiş, İnamullah ise 3 defa yakalanmasına rağmen vazgeçmemiş. İran'da iki kez yakalanan İnamullah, Türkiye'den de bir defa sınır dışı edilmiş fakat 4. denemede başarılı olmuş. İnamullah, bazen yolda yüzlerce kişinin yakalandığını söylüyor. Fakat Mahsumi yakalanmanın her zaman kötü bir şey olarak algılanmadığını söylüyor:

“Yoldaki zorluk nedeniyle göçmenlerin birçoğu yakalanıp gönderilmek için dua ediyor. Ben de bir yandan Türkiye'ye varmak için dua ediyordum bir yandan da yakalanmak istiyordum. Çünkü herkes bu yola gönüllü çıkmıyor. Bir ailenin yükünü omuzlamak için yola çıkmak zorundasınız. Eğer yola çıkmazsanız ayıplanırsınız oysa

yakalanıp gönderilirsenez hiç kimse bir şey diyemez. Hem yolda yakalanınca üzerinize muhteşem bir rahatlık çöküyor. Günlerdir sizi uykusuz bırakan o tedirginlik sona eriyor.”

Göçmenlerin geliş yolunu verdikleri ücretler belirliyor. Ödenen miktara göre su içip içemeyeceğiniz, yolda gasp edilip edilmeyeceğiniz, arabaya binip binmeyeceğiniz belirleniyor. Muhammed Sabir bir aileyle yolculuk yaptığını söylüyor.

“Bir kadın 5 çocuğuyla geliyordu. Ben de onların kafilesine dahil edildim. Diğer arkadaşlarım kadar yürümedim ama bazı şehirlerde günlerce beklemek zorunda kaldım. İstanbul’a vardığımda 15 kilo vermiştim.”

Katılımcıların birçoğu yoksul olduğu için zorlu bir yolculuk yaşamış. Yolculuk süreleri 15 ila 38 gün arasında değişen katılımcıların birçoğu yolda soyulmuş. Göçmenler, kaçakçılarla gaspçıların anlaşmalı olduğunu düşünüyor. Hemen herkesin soyulduğu yolda kaçakçılar silahlı olmasına rağmen gaspçılara müdahale etmiyor. Nesimi, yolda herkesin soyulduğunu anlatıyor:

“Yola çıkacağımız zaman insan kaçakçıları hepimizden 20 dolar istedi. Bize bu paranın yolda soyulmamak için önemli olduğunu söylediler. Konvoyumuzda yaklaşık 30 araç vardı ve bizim dışımızda hiçbiri para vermeyi kabul etmedi. Fakat nasıl olduysa Pakistan’a geçtikten sonra gaspçılar bizimki dışında tüm araçları durdurdular ve içerisindeki herkesin kıyafeti dahil her şeyini aldılar. Yalnızca biz para vermiştik ve yalnızca biz soyulmadık. Yani yolda rüşveti peşin veren geçiyor, vermeyen gaspçıların insafına bırakılıyor.”

Yoldaki tek sorun gaspçılar değil, birçok göçmen Türkiye’ye gelinceye kadar defalarca dayak yediğini belirtmiştir.. Muhammed Han, her sınırda dayak yediğini anlatmıştır:

“Yol boyunca yaptığımız her yanlışa sopalarla, zincirlerle karşılık veriyorlardı. Yolun tüm kurallarını onlar belirliyor. Bazen hızlı gitmek yasak bazen yavaş gitmek. Bazen konuşmak ve hareket etmek bile yasak. Kuralları ihlal edenleri cezalandırıyorlar fakat hiçbirimiz buna karşı koyamıyoruz. Hem karşı koyabilsek de

bir şey yapamayız ki. Yolu yalnızca onlar biliyor ve onlara bir şey olsa dağda ölür gideriz.”

3.7 Kod İsimli Göçmenler

Göçmenler yola farklı insan kaçakçıları aracılığıyla çıksa da zaman zaman aynı yolu kullanıyor. Gruplar iç içe girdiğinde ise devreye kod isimler giriyor. Her kaçakçı, kendisine bağlı gruba bir isim veriyor. Elma, muz, bıçak, taş bu gruplardan bazıları. Acil durumlarda bu gruplar isimleriyle birbirinden ayrılıyor. Hemen her gün değişen kaçakçıları yerini irtibatlı olduğu diğer kişilere bırakıyor. Her kaçakçının 30-40 kişilik grubu bulunuyor. Bazı yerlerde karşılaşan kaçak gruplar 5 bini bulurken karmaşayı önlemek için kod isimler kullanılıyor. Nesim, yolda yalnızca göçmenlerin olmadığını söylüyor:

“İran ve Pakistan sınırında yüzlerce kaçakçı gördüm. Uyuşturucu, petrol ve silah sevkiyatı yapıyorlardı. Ne götürdükleri sırtlarındaki şekillerden belli oluyordu. Zaten kaçakçılar da anlatıyordu. Pakistan’dan İran’a afyon götürüp oradan da key diye bir ilaç getiriyorlar. O ilacı içince mutlu oluyorsun. Bizden ayrı yürüseler de bazı sınırlarda yan yana geliyorduk. Fakat insan kaçakçıları onlara yaklaşıyor ve bizim de yaklaşmamıza izin vermiyorlardı. Uçakların her an onları vurabileceğini ve tehlikeli olduklarını söylüyorlardı. Zaten uyuşturucu ve silah kaçakçıları da kimseyle konuşmuyor, kimseye selam vermiyordu.”

Harita 3.1. Afganistan’ın Mezar-I Şerif Şehrinden İstanbul’a Göç Yolu

Harita 3.2. Afganistan'ın Mezar-I Şerif Şehrinden İstanbul'a Göç Yolu

İnsan kaçakçıların Afganistan'dan Türkiye'ye rotaları genel olarak bu şekilde (EK: 11 ve 12). Rota, zaman zaman ülkelerin aldığı güvenlik önlemleri ve mevsimlere göre bu yolun çevresinde ufak değişiklikler gösterebiliyor. Yukarıdaki haritada Afganistan'ın Mezar-ı Şerif kentinden yola çıkıp İstanbul'a gelen bir göçmenin yol haritası gösterilmektedir. Mezar-ı Şerif'ten yola çıkan göçmen sınıra doğrudan araç olmadığı için önce başkent Kabil'e geliyor. Oradan sınır şehri Nemruz'a geçip, yürüyerek sınırı geçiyor. Pakistan'da 1-2 gün süren yolculuktan sonra İranşehr'i, Tahran'ı, Urumiye'yi ve Khoy şehirlerini geçen göçmen Van üzerinden Türkiye'ye giriş yapmakta ve sonrasında İstanbul ya da Ankara'ya gitmektedir.

3.8 Afganların Akdeniz'i: Müşkil Dağı

Görüşmeye katılanlar bu yolculuğu başarıyla sonlandıranlardı. Oysa yolda yakalananlar veya ölenler de oluyordu. Görüşmeye katılanların yarısı, yolda ceset gördüğünü, ikisi de ölümlere şahitlik ettiklerini söylemişlerdir. Süleyman, yolda insanların açlıktan ve susuzluktan öldüğünü söylüyor:

“Kendi gözlerimle 4 kişinin ölümüne şahitlik ettim. Biri Pakistanlı, üçü Afganistanlıydı. İki kişi açlıktan güçleri kesildiği için dağda kaldı. İki kişi de çok

susadıktan sonra bulduğumuz bir su birikintisinin üzerinde öldü. Su zehirli miydi yoksa fazla içtikleri için çatladılar mı bilmiyorum.”

Zumarey ise dağ yolculuklarında yalnızca açlıktan ve susuzluktan değil, zorlu geçitlerden dolayı da ölenlerin olduğunu belirtiyor.

“Özellikle Müşkil Dağı (Tablo: 14) geçişinde kayalar ayaklarımızı bıçak gibi kesiyordu. Burada hem yorgunlukla hem de uçurumlarla savaşıyorduk. Bir an başın dönse, gözün kararsa kendini uçurumun dibinde bulabilirsin. Bazen yüksek kayalardan geçmemiz gerekiyor ve herkes o kadar şanslı olmuyordu. Hemen önümde yürüyen bir adam uçurumdan aşağı yuvarlandı. Hareket etmediğini görünce yola devam ettik. Şimdi anlatmak kolay ama o zaman yalnızca ölümü düşünüyoruz.”

Bu bağlamda Müşkil Dağı için Afganların Akdeniz’i tabiri yanlış olmayacaktır. Zira birçok can alan bu dağ, zorluğu nedeniyle de doğal bir seleksiyona neden oluyor. İhtiyarlar, güçsüz olanlar ve aç, susuz kalanlar burada eleniyor.

Harita 3.3. Müşkil Dağı’nın Google Haritalardan Alınan Bir Fotoğrafi

Nesimi ise gördüğü cesetler karşısında dizlerinin çözüldüğünü anlatıyor:

“Benim geldiğim dönemde güvenlik çok sıkı olduğu için uzun bir yolu tercih ettik. Müşkil Dağı’nın kullanılmayan bir bölgesinden geçerken birkaç kadın ve çocuk cesedi gördüm. Belli ki birkaç gün önce ölmüşlerdi. Cesetleri görünce ayağım kitlendi yürüyemedim. Olduğum yerde dondum. Meğer kaçakçılar bu kilitlenmenin nedenini biliyorlarmış. Beni o halde görünce dizlerimi tekmelediler ve birkaç dakika sonra yeniden yürümeye başladım. Fakat yol boyunca o korkuyu üzerimden atamadım.”

İnsan kaçakçılarının yol boyunca açlığı ve susuzluğu bir silah olarak kullandığı anlaşılmıştır. Katılımcılar suyu ve yiyecekleri bitenlerin bir parça ekmeğe 40 Dolar ödemek zorunda kaldığını söylüyor. Parası olmayanlar ise arkadaşları tarafından bir süre taşındıktan sonra terk ediliyor.¹⁵

Kaçakçılar tüm bu korkuyu yanlarında taşıdıkları silahlarla sağlıyor. Ayrıca yolu yalnızca onların bilmesi göçmenlerin bir diğer dezavantajı. Tüm bu eziyetlere karşı çıkan yok mu sorusuna ise yanıt, “Herkes kendi canının derdine düşüyor. Kaçakçılara karşı çıksak ne yapabiliriz? Başka çaremiz, başka yolumuz mu var?” oluyor.

Yolculuk esnasında öldüren yalnızca açlık ve susuzluk olmuyor. Bazen soğuklar da ölümlere neden olabiliyor. Türk basınına yansıyan bir haberde, Van’ın Başkale ilçesinin İran sınırında 6 mültecinin donmuş cansız bedeninin bulunduğu belirtiliyor (<https://www.evrensel.net>, 2019).

Bu noktada belki de çalışmanın objektifliğine gölge düşürerek görüşmecilere “Bunca ölüm karşısında nasıl rahat edebildiniz?” diye sorulmuştur. Nesimi, ölüm korkusunun ortak olduğunu ve herkesin can derdine düştüğünü belirtmiştir:

¹⁵ Yolculuklara dair öğrendiğim en kötü olay ise babasını ölüme terk eden bir genç oldu. Nesimi, “Müşkil Dağı’nda 60 yaşlarındaki bir adam suyu bitince geride kalmaya başladı. Yanımızda oğlu ve damadı vardı. Hiç kimse su vermedi. Adam bir süre sonra ardımızda kaldı ve kayboldu. Herkes oğlunu ve damadını kınadı ama yapacak bir şey kalmamıştı.”

“Belki suyum, ekmeğim bitecek belki bir kayadan düşeceğim belki soğuktan öleceğim. Herkes her an bu korkularla yaşıyor. Bu yüzden başkasının ölümüyle değil yalnızca kendisinin hayatta kalmasıyla ilgileniyor insanlar.”

Çalışma boyunca anlaşılmak istenen konulardan biri de Türkiye’nin göçmen politikası ve Türk güvenlik güçlerinin göçmenlere davranma biçiminin göçteki etkisi olmuştur. Türkiye’yi tercih etmelerinin nedeni kolay ulaşılabilir olması mıydı? Türk güvenlik güçlerinden işkence görmeyeceklerini bilmek onları cesaretlendiriyor muydu? Görüşmecilerin tamamı daha önce Türkiye’den sınır dışı edilen tanıdıklarının olduğunu söylüyor fakat bu konu da yine diğer göçmenleri suçluyarak, Türkiye’nin kurallarına uyulduğu takdirde herhangi bir sorun yaşanmayacağına inanıyorlar. Göçmenler, gelmeden önce Türk güvenlik güçlerinin kendilerine iyi davranacağından emin olduklarını söylüyorlar. Fakat yakalanma riskleri olduğunu ve deport edileceklerini de bildiklerini ifade ediyorlar. Tüm bunlara rağmen gelmeyi göze aldıklarını söylüyorlar. Katılımcıların tamamı her ne kadar zor olursa olsun yine de Türkiye’ye gelmeyi deneyeceklerini söylemişlerdir. Süleyman: *“Zaten savaştan kaçıp geliyorum. Orada kalsam da öleceğim. Burada beni durdurabilecek tek şey de ölümdür.”*

3.9. Ölümden Köleliğe Kaçış

Türkiye’ye varmak hikayenin bittiği anlamına gelmiyor. Sınırı canı pahasına geçenleri Türkiye’de farklı bir sınav bekliyor. Kırsal alanda çobanlık, marabalık yapan göçmenler büyük şehirlerde de bodrumlarda, mutfaklarda, inşaatlarda pek de insani olmayan şartlar altında çalışıyor. İzbe yerlerde kalıp asgari ücret düzeyinde maaş alan işçilerin birçoğu haftanın yedi günü çalışıyor. Vekil, Türkiye’de geçirdiği 3 yılın büyük kısmını dev bir çiçek arazisinde bahçıvanlık yaparak geçirdiğini anlatıyor.

“Günde 17 saat, haftanın yedi günü çalışıyordum. 1600 lira ücret alıyordum. Bazen kar yağdığında bile suyun içinden çıkmama izin vermiyorlardı.”

Göçmenlerin Türkiye’de ağır şartlarda çalıştığı bilinen bir gerçek olsa da bununla ilgili çalışmalar kısıtlıdır. Zaman zaman ölümleriyle gündeme gelen göçmenler hakkında basına yansıyan haberlerden biri şöyle:

“Ankara İskitler Ata Sanayi Sitesi’nde 3 katlı metruk binada çıkan yangında, 5 Afgan atık kâğıt toplayıcısı hayatını kaybetti. İşçilerin barınma yeri olmadığı için boş binada kaldıklarını aktaran Ankara İSİG üyesi Pınar Abdal, ‘Afganlar iş bulamadıkları için geçici işlerle karınlarını doyurmaya çalışıyorlar. Haftanın her günü, günlük 50 liraya 16-17 saat çalışıyorlar’ dedi” (<https://www.gazeteduvar.com.tr>, 2019).

3.10 Dönüş Var mı?

Türkiye’de bu şartlarda çalışan göçmenler ülkelerine dönmek istediklerini söyleseler de bu pek mümkün görünmemektedir. Diğer göçmenlerin aksine gitmek değil, hayatlarını düzeltebilmek umuduyla yola çıkan göçmenler eve dönme umuduyla yaşasa da karşılaştıkları problemler onları farklı noktalara sürüklemiştir. Görüşmecilerden 15’i ülkesine bir an önce dönmek istediğini söylemiş, fakat gerek maddi şartlar gerekse Taliban’dan dolayı bunu yapamayacaklarını belirtmişlerdir. Nesimi gitmek istediğini anlatanlardan biri:

“Pakistan ve İran’a gidemiyoruz. Aşağılanma hakaretlerle karşılaşıyoruz. Türkiye’de de hastaneye gidemiyoruz, gezemiyoruz, rahatça hareket edemiyoruz. Hapiste gibiyiz, kim böyle yaşamak iste ki? Avrupa’ya gitmek istesek neyle karşılaşacağımız belli. Hiç kimse kendi topraklarında göçmen görmek istemiyor. Bunu biz de biliyoruz ve bu yüzden gitmek istiyoruz ama nasıl gideceğiz ve nasıl yaşayacağız?”

Görüşmecilerden en eskisi 3 ay, en yenisi ise 7 yıldır Türkiye’de yaşadığını belirtmiştir. Buradan göçün uzun yıllar önce başladığı ve halen devam ettiği çıkarımları yapılabilir. İlk geldikleri zamanlar, 1-2 yıl kalmayı planladıklarını söyleyen göçmenlerden bir kısmı 5 yılı aştıklarını söylemişlerdir.

Özetlemek gerekirse göçmenlerin Afganistan'dan ayrılmasının nedeni, işsizlik, savaş, kötü yaşam koşulları ve ekonomik nedenler iken Türkiye'yi tercih etme sebepleri arasında geçmişteki iyi ilişkiler, akrabalık bağları, Türk halkının göçmenlere karşı tutumu ve ekonomi vardır. Yola belli bir amaçla çıkan (başlık parası, ekonomi, Taliban) göçmenler kısa sürede dönme üzerine planlar yaparken şartların buna imkan vermediği gözlenmiştir. Göçmenler, Afganistan'ı özlediklerini ve dönmek istediklerini belirtse de bu şimdilik mümkün görünmemekte. Hatta Türkiye'deki ekonomik gidişat bu şekilde devam ederse birçoğuna Avrupa yolunun gözükeceği aşîkar.

Dünyadaki eşitsizliğin bunda nasıl bir pay sahibi olduğu ise ayrı bir soru işareti. Bir göçmen kendilerine “ekonomik göçmen” dendiği için kızılıyordu. 40 yıllık bir savaştan ve Taliban gibi bir tehlikeden kaçan insanların yalnızca para için geldiğini söylemek ona göre haksızlıktı. Peki tüm bu göçmenlere düzensiz demek ne kadar doğru bir tanım? Her defasında hayatını tehlikeye atarak bu yola çıkan insanları yalnızca gittiği ülkedeki yasal statüsü üzerinden değerlendirmek çok sağlıklı bir yaklaşım değil.

Görüşmecilerin anlattıkları ve gözlemler belli başlıklar altında iletmeye çalışılsa da yine de konunun dram tarafını anlatmakta yetersiz kalmıştır.¹⁶ Bu nedenle edebiyatın da akademi kadar güçlü olduğu düşünülerek çalışmanın geri kalanında bir göçmenin hikâyesine yer verilmiştir. Bir dergi için hazırlanan bu hikâye, bu çalışma için görüşülen Afgan göçmenlerden birine aittir. Her biri farklı yollardan ve şehirlerden gelse de benzer muamelelere maruz kalan bu insanlardan birini anlamak aslında hepsini anlamak olacaktır. Bu nedenle bir Afgan göçmenin yola çıkmaya karar verişinden Türkiye'de geçirdiği 2 yıla kadar tüm hikayesine yer verilmiştir.

¹⁶ Yapılan bilimsel bir çalışma olsa da içerisinde 17 insanın dramını barındırmaktadır. Onları yalnızca bilimsel bir makalenin ürünü yapmakla görevimi yerine getirdiğimi düşünmüyorum. Bu nedenle daha fazlasına ihtiyaç duyulmuş ve edebiyata da başvurulmuştur.

3.11 Bir Göç Hikâyesi: Yeşil Ayakkabı

“Yanınıza sağlam bir ayakkabı, ekmek ve su alın. Artık anne ve babanız yok. Orada Allah’tan başka hiç kimse olmayacak. Hiç kimse size acımayacak.”

İnsan kaçakçısı sözlerini bitirince dükkandan ayrıldım. Şehre gidip biriktirdiğim bütün parayı, en sağlam ayakkabıyı almak için harcadım. Yeşili çok seviyorum, ayağıma giyip dükkanın içinde yürümeye başladım. Güzel durmuştu, sağlamdı.

Eve gidip çantamı hazırladım. İçerisine altı ekmek, 5 litre su, biraz ceviz ve badem koydum. Bu kadarı kafiydi, hem yüküm ağırlaşırsa yol zorlaşacaktı. Hazırlığımı tamamlayınca benim için kurulan döşeğe geçtim. Bu, ailemle geçirdiğim son geceydi. Babam yatağına yatmış fakat uyumuyordu. Türkiye’ye gelmek için onu bir ay ikna etmeye çalışmış ve her defasında “Yetmiş beş yaşında açlıktan ölmeye razıyım ama senin gitmene razı değilim.” yanıtını almıştım. Fakat Taliban şehrin kapısına dayanınca militan olmaktan başka çaremin kalmadığını anlamış ve gitmeme izin vermişti. Şimdi verdiği karardan pişman mıydı? Ne düşünüyordu? Gözlerimi karanlık odanın içerisinde gezdirince annemin de uyumadığını fark ettim.

Her ailenin bir kurbanı vardı ve biz de bir kurban vermek zorundaydık. Birimizin bu yola çıkması, geride kalanların karnını doyurması gerekti. Hem kışla birlikte kapıya dayanan Taliban bir aya kalmaz şehri ele geçirirdi. Eğer kalırsam militan olmaktan başka çarem yoktu. Acele etmeliydim, baharı bekleyemezdim.

Uyandığımda etraf karanlıktı. Geceden hazırladığım çantama baktım. Her şey tamamdı, yola çıkabilirdim. Köy aydınlanmaya başlarken ailemle vedalaşıp yola çıktım. Ağlamamak için kendimi zor tutuyordum, ağlamayacaktım. Belki de son kez gördüğüm annem ve babamı gözyaşlarımla üzmeyecektim.

Köy çıkışına vardığımda dönüp son kez büyüdüğüm yere baktım. Her şey çocukluğumdaki gibiydi. Koşturup durduğumuz meydan, oyunlar oynadığımız köy camisi, kerpiçten duvarlarına tırmandığımız bahçeler... İçimde Türkiye’ye ulaşamayacağıma dair korkular, boğazımda bir düğüm vardı. Kaçakçıyla

anlaştığımız yerde buluştum. Yaklaşık kırk kişiyle yola çıktık. Yol boyunca bazen Taliban'ın bazen de devletin kontrol noktalarına takılıyorduk. Önceden anlaştıklarından olsa gerek her noktada para verip yolumuza devam ediyorduk. Sınıra yaklaştıkça farklı araçlar da konvoyu katılıyor ve sayımız gittikçe artıyordu. Yolun sonunda yaklaşık 500 kişi olacaktık.

Pakistan sınırına vardığımızda silah sesleri duyduk. Yakınlarımızda Taliban ve hükümet askerleri çatışyordu. Herkes etraftaki tepelerin ardına saklandı. Yolculuğumuz daha başında bitebilirdi. Yakından gelen silah seslerinden ve Taliban'dan korkuyorduk. Taliban hakkında çok şey duymuştum. Sakalı kısa erkekleri, burka giymeyen kadınları ve dini bilgisi zayıf insanları cezalandırıyorlardı. On dokuz yaşındaydım ve ömrüm boyunca medreseye gitmemiş, çobanlıktan başka iş yapmamıştım. Dini bilgim zayıftı. Eğer bir dua sorarlarsa bilmezdim. Dört saat boyunca saklandığımız yerde bu korkuyla çatışmaların bitmesini bekledim. Akşama doğru çatışmalar son bulmuştu.

Pakistan sınırına varınca kaçakçılar bizden koşmamızı istedi. Herkes koşmaya başlayınca ben de koştum. Ülkem, köyüm, evim, ailem, arkadaşlarım geride kalmıştı. Artık gözyaşlarımı tutamıyordum. Hem koşuyor hem ağlıyordum. Koştukça hıçkırıklarım artıyordu. Buna engel olamıyordum. Kimse görmesin diye başımı öne eğdim ama hıçkırıklarım durmak bilmiyordu.

Sınırdaki dağı geçince bizi bekleyen otomobillere binmemizi istediler. Dikkat çekmemek için ön ve arka koltuklara beş kişi biniyor, bagaja da beş kişi sığdırılıyordu. Ben, bagaja binmek zorunda kalmıştım . Şoför secde eder vaziyette oturmamı istedi. Bagaja o şekilde oturdum sonra başımı bacaklarıma doğru iterek kapağı kapattı. Bir kişi sırt üstü uzanmış, diğer dört kişi onun üzerine secde etmişti. Bu şekilde altı saat yolculuk yaptık. Otomobil durduğunda hepimiz kendimizden geçmiştik. İçerisi cehennem gibiydi. Bagajı açtıklarını hayal meyal hatırlıyorum. Benim dışımda herkes bayılmıştı. İçeriden çıkardıkları herkesi suyla ayıltmaya çalıştılar fakat biri tepki vermiyordu. Şişmandı, belki bu yüzden nefes alamamıştı. Gidip baktım, tanıdım, benimle aynı şehirden geliyordu. Cesedini yol kenarına bırakıp yola devam ettik.

Sonraki beş gün hiç durmadan yürüdük. Aslında yürümüyor, koşuyorduk. Karanlık, zifiri bir hâl alıncaya kadar yol alıyor, sonra olduğumuz yerde uyuyorduk. Sonbahardı, uzandığımız yerler ıslaktı. Her gece yıldızların altında acaba başarabilecek miyim diye düşünüyordum? Hiç ama hiç uyuduğumu hatırlamıyorum. Hem ölmekten korkuyor hem de bu işkenceden bir an önce kurtulmak için ölmek istiyordum. Özellikle Pakistan’da gördüğüm hayvanlara yem olmaktan korkuyordum. Daha önce böyle hayvanları hiç görmemiştim. Uyuyunca gözümün önüne geliyorlardı. Hem uyursam çantamın çalınmasından korkuyordum. Yolda herkes ekmek için hırsızlık yapıyordu. Burada çantam giderse susuz ve ekmeksiz kalırdım. Bu, ölmek anlamına geliyordu.

Birlikte yürüdüğümüz grup birbirinden ayrılıyor, sonra farklı alanlarda yeniden birleşiyordu. Müşkil Dağı’na vardığımızda 500 kişi kadardık. Bu yolu kullanan herkes bilir ki yolculuğun en zor kısmı Müşkil Dağı’dır. Bu dağ adını zorluktan alıyor, müşkil dilimizde zor demek. Burası herkesin kaderini belirleyen noktadır. Bıçak gibi keskin kayalıklarıyla yürümenizi engelleyen; suyu, gölgesi olmayan bir dağ. Herkes burada gördüğü cesetlerden bahseder. Ben de gördüm. Üzerine ince şal atılmış taze bir ceset; artık dağılmak üzere olan kemikler, çocuk kemikleri...

Kayalar ayaklarımızı kesiyor, uçurumdan yuvarlanıp ölenler oluyordu. Dağ bitmek bilmiyordu. Aştığım her tepenin son olduğu umuduyla yola sarılıyordum fakat nafile. Bu koca dağı aşmamız iki gün sürdü. Fakat ardımızda 10 kişiyi bırakmıştık. Yaşlılar, zayıflar, kilolular, ekmeği ve suyu bitenler bu koşuya dayanamıyordu. Onlar da birkaç gün sonra gördüğümüz cesetler gibi olacaklardı.

Buradan İranşehr’e doğru yürümeye başladık. Hâlâ uyuyamıyordum. Cesetleri düşündükçe gözümü kapatmak gelmiyordu içimden. Olanları düşünüyor ve ağlıyordum. Bir daha Afganistan’ı görebilecek miydim? Bu kadar güç olacağını bilsem Taliban’a esir olmayı tercih ederdim. Yalnızca ölmek istiyordum, acı çekmeden ölmek.

Her geçen gün daha da zayıflıyordum. Üzerimdeki kıyafetler geniş kalıyordu. Her gün yumurta büyüklüğünde ekmek parçası yutuyor, iki yudum su içiyordum.

Yol boyunca hiçbir yiyeceğe rastlamadık. Yalnızca bir defa suya denk geldik. İçerisindeki hayvan pislikleri nedeniyle yeşile dönmüştü fakat herkes kafasını daldırıp içmeye başladı. Başka çaremiz yoktu.

Beş gün sonra İranşehr'deydik. Yaklaşık beş yüz kişiyi dört kaçakçı idare ediyordu. Her birinde bir tüfek vardı. Birbirimizden ayrılmadan koşmamızı istiyorlardı. Yola çıktığımızdan beri koşuyorduk. Geride kalanlar sopalarla dayak yiyordu. Bir gün ayağı topallayan biri sopayı yiyince “oy anam” diye bağırmaya başladı. Hepimiz ağladık fakat sesimizi çıkaramıyorduk. Her harekette bize tüfekleri doğrultuyorlardı. Hem onlara karşı gelirsek gideceğimiz yere varamazdık. Yolu yalnızca onlar biliyordu.

İranşehr'den Tahran'a olan yolculuğumuz sürüyordu. Bir dağdan inerken başıma fırlatılan bir şeyle yere yığıldım. Bilincim yerine geldiğinde kanlar içindeydim. Kaçakçı hızlı koştuğumu söyleyerek taş atmıştı. Çok kızmış, çok kırılmış, çok utanmışım. Babamdan bile ömrüm boyunca tek fiske yememiştim. Ağlamak istiyordum ama yapamıyordum. Başımı bir parça bezle bağladılar ve ayağa kalkıp yeniden koştum. O taşı ömrüm boyunca unutmayacağıma yemin ettim. Sonra gözümün ortasına yediğim şamar unutulmaz bir iz daha bıraktı. Hem kaçakçıların yaptığı kötülükler bununla sınırlı değildi. Yolda, daha önce anlaştıkları eşkıya grupları önümüzü kesiyor ve hepimizden haraç alıyordu ve onlar da bunu izliyordu.

On gün sonra Tahran'a varmıştık. Artık yolculuğumuzu yarılamiş sayılırdık. Tahran'dan Tebriz'e oradan Urumiye'ye bazen otomobillerle bazen yürüyerek yol aldık. Artık günleri sayamıyordum. Kaçakçılar Türk askerinin sınırda olduğunu söyleyerek bizi iki ülke arasında bekletti. Her saat başı birazdan araçların geleceğini söyleyerek bizi oyalıyorlardı. Oysa ne jandarmalar gidiyor ne de araçlar geliyordu. Çevremizdeki dağlara kar yağmıştı, üşüyordum ve yalnızca bir ekmeğim kalmıştı. Artık onu daha idareli kullanmalı ve yediğim dilimi daha da küçültmeliydim.

Askerlere yakalanmamak için hiç kıpırdamıyor, olduğumuz yerde öylece bekliyorduk. Eğer bir yere gideceksek emekleyerek gidiyorduk. Gündüz yakan güneş gece yerini öldürücü soğuğa bırakıyordu. Açlık ve yorgunluk bedenimizi daha da güçsüz kılıyor, bu da kaçakçıların kontrol gücünü arttırıyordu. İlk gün

gidemeyeceğimizi anlayınca kızmış, sonraki günlerde gergin bir bekleyiş başlamıştı. Bu durum beş gün sürdü.

Beşinci günün sonunda herkesin yiyeceği bitmiş ve isyan başlamıştı. Bizi askerlere vermelerini istedik, böylece en azından açlıktan ölmeyecektik. Fakat ücretlerini Türkiye'ye varabilirsek alacakları için buna yanaşmadılar. O gece riske girip bizi karşıya geçirdiler. Sınırı koşarak geçip araçlarla Van'a giriş yaptık.

Van'a vardığımda hiçbir şeyim kalmamıştı. Yola çıktığımda on kilo olan çantam artık boştu ve içerisinde ekmek olduğunu zanneden birinin saldırısıyla yırtılmıştı. Van'da bir köye gittik. Tuvalet ve yemek aynı yerdeydi. O kadar kötü kokuyordu ki yerimde duramıyordum. Yedek elbiselerim yoktu. Kendi kokuma da dayanamıyordum. Burada bir gece kaldıktan sonra Ankara'ya bir otobüs bileti verdiler.

Yolculuğumun 30. günü Ankara'daydım. Aynada kendimi gördüğümde çok korktum. Yüzüm güneşten, soğuktan ve açlıktan tanınmaz hâle gelmişti. Tartıya çıktığımda 80 olan kilomun 55'e düştüğünü gördüm.

Kaçakçılar görevini yerine getirmişti. Artık onlara ödeme yapmam gerekiyordu fakat param yoktu. Arkadaşlarım aracılığıyla Kayseri'de bir iş buldum. İş sahibi bana ineklerine bakacağımı söylemişti fakat gittiğimde gördüm ki inekleri yoktu. Her gün kamyonla küspe satıyorduk. Kaçakçılar her gün arıyor, ödeme yapmazsam Afganistan'da babamı bulup döveceklerini söylüyorlardı. Daha önce bir arkadaşımın babasını hastanelik etmişlerdi. Babam zayıf ve yaşlı biri. Eğer öyle bir şey olursa ölürdü. Ben de yanında çalıştığım adamdan üç ay sonra paramı isteyince vermedi. Yalnızca bir aylık paramı verdi. Ağlayıp durumu anlattım. Babam hasta, kaçakçılara ödeme yapmazsam öldürecekler, dedim. Bana Afganistan'ın ABD'nin kontrolünde olduğunu ve kafirlere para ödemeyeceğini söyledi. Ona kafir olmadığını anlatsam da göndereceğim paranın Amerika'ya gideceğini söyleyerek paramı vermedi. Çaresizlikten ağlamaya başladım ve tanıdığım bir arkadaş sayesinde Konya'da iş buldum.

Aylık 1500 TL'ye 600 koyuna bakıyordum. Bir yandan kaçakçıları oyalamaya çalışıyor bir yandan da yeni patronumdan paramı almaya çalışıyordum. O da aylarca oyaladı beni. 5 ay sonra çok az bir miktar ödeyince ona işten ayrılacağımı söyledim. Bana “Ne seni bırakacağım ne de paranı vereceğim. Artık benim esirimsin.” diye yanıt verdi. Ben de tanıdıklar aracılığıyla ondan kurtuldum ama paramı alamadım. 8 aylık çalışmamın toplamı 4 bin TL'ye denk gelmişti. Bununla kaçakçıların borcunu ödeyip İstanbul'a geldim.

Bir buçuk yıldır buradayım. Kaldığım yurdun temizliği ve aşçılığını yapıyorum. Neredeyse hiç dışarı çıkmadım. Babamı son arayışında gelmek istediğimi söyledim. Ağlayarak şehrin Taliban kontrolünde olduğunu, gelirim onlara katılmak zorunda kalacağımı anlattı.

Bazen keşke hiç gelmeseydim diyorum. Hatta ilk zamanlar gizlice ağlıyordum. Keşke anne babamın yanında, kendi vatanımda ölseydim. Onları çok özliyorum. Abim şehit oldu, dayımın oğlu ve ninem öldü. Hiçbirini göremedim. Tüm bunlar olurken ben burada kalmak ister miydim? Fakat gidecek yerimiz yok. Ülkemde kalamıyorum. En yakın komşumuz Pakistan fakat orada yaşamak bizim için çok zor. Hem iki ülke arasındaki sorunlar hem de halkın birbirine olan davranışları nedeniyle güçlükler yaşıyoruz. İran'da ise para değersiz olduğu için çalışmadım, ayrıca dini olarak bizden nefret ediyorlar. Afganlar Sünni olduğu için orada düşman gibi görülüyor. Bu yüzden Türkiye'ye geldim. Fakat burada da para değerini kaybediyor. Eskiden kazandığım para 400 dolara denk gelirken artık 250 dolara denk geliyor. Eğer para değersizleşmeye devam ederse babamdan izin alıp Avrupa'ya giderim. Gitmek istemiyorum ama mecbur kalırsam giderim.

Adım Bahadır Şah Nazari. Afganistan'ın Takhar şehrindenim 2 yıldır burada kaçak olarak yaşıyorum.”

Sonuç

Geçmişte nicelik ve nitelik bakımından daha dar bir kapsama sahip olan göç günümüzde ulusal sınırları da aşarak uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Kaynak ve hedef ülkelerden fazlasını ilgilendiren çok boyutlu karmaşık bir sürece evrilen göç birden fazla devleti etkilemekte; kaynak, hedef ve transit ülkeler için farklı sorunlar yaratmaktadır. Kaynak ülke için bir iş gücü kaybı olan göçmen, transit ülke için ekonomik maliyet, hedef ülke için ise kültürel bir tehdit olabilmektedir.

Göçün uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olan etkenlerden biri artan göç miktarıdır. Bir diğer etken ise göçmenler hakkında yapılan propagandalardır. Bilhassa ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde medyanın göçmenlere dikkat çekmesi, gelenlerin terörist olduğunu ve ekonomideki kötü gidişatın müsebbibi olarak göçmenleri göstermesi durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Böylece göç, tüm dünya ülkelerinin iş birliğine ihtiyaç duyan bir sorun haline gelmiştir.

Fakat başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünya bu sorunu çözmek yerine göçmenleri engellemeyi tercih etmektedir.¹⁷ Akdeniz’de boğulanlar, Meksika-ABD sınırındaki duvarı aşmak isteyenler, uluslararası sularda mahsur kalanlar bunun en bilinen örneklerindendir. Bu engellemelerin dışında zorlu göç yolları da göçmenler için başka bir imtihan konusudur. Örneğin bu çalışmada da değinilen Müşkil Dağı’nda ölen Afgan göçmenlerin hikâyesi, bu zorlu imtihanın bilinmeyen en acı örneklerindendir.

Uluslararası göç dalgasının bir parçası olan Afganlar; çatışmaların, coğrafi ve toplumsal sorunların neden olduğu bir istikrarsızlık ülkesinden kaçmaktadırlar. 40 yıllık bir savaş ortamının kaosa sürüklediği Afganistan’da işsizlik ve eğitim, sağlık, altyapı gibi birçok eksik, insanların ülkede kalmasını zorlaştırıyor. Uzun yıllar SSCB ve ABD gibi süper güçlerin bir oyun alanına çevirdiği ülkede çatışmalar ve bunun getirdiği istikrarsızlık bir müddet daha devam edecek gibi görünüyor -bu ortamın tetiklediği göç de buna paralel olarak sürecektir.

¹⁷ Çalışmanın başından itibaren belirtildiği gibi göçmenler için dünya çapında çalışmalar yapılmaktadır. Fakat bunlar popülist siyasete kurban edilmekte, özellikle siyaselerin ve medyanın tavrı daha belirleyici olmaktadır. Bu nedenle dünya genelinde göçmenlere çözüm bulmaktansa kapının dışında tutulması daha büyük önem arz etmektedir.

Göçmenlerin eve dönmek umuduyla çıktığı yolculuklar çevre ülkelerden başlayarak uzaklara doğru devam ediyor. Gittikleri ülkelerde kendilerine yönelik tavırlara göre kalmaya karar veren Afganlar, bu süre zarfında ülkeleriyle de bağlarını koparmamaya çalışıyor. Kendi ülkelerinden kopmak istemedikleri anlaşılan Afganların uluslararası düzeyde yapılacak çalışmalarla istikrarın sağlanması ve iş ortamlarının çoğaltılmasıyla Afganistan’da kalmalarının mümkün olduğu görünüyor. Zira 1990 yılında ülke dışında 6,339,095 Afgan mülteci yaşıyordu. Bu sayı 2017 yılında 2,624,225’e düşmüştür. Bu da istikrar sağlandıkça Afganların ülkelerine döneceklerine dair en net ipuçlarından biridir. Afganlar, ülkelerini özlediklerini ve dönmek istediklerini söyleseler de kaos ortamında bu mümkün görünmemektedir. Bu konuda dünyaya düşen görev, göçmenlerin engellenmesinden ziyade bölgedeki kaosu durdurmaaktır.

Türkiye ise tüm bu tablonun ortasında bir yandan köprü vazifesi görürken bir yandan da hedef ülke olarak görünüyor. En azından Afganistan’da yaşayan Özbek ve Türkmenler gibi Türkiye ile bağları daha kuvvetli olan göçmenler için hedef olduğu kanaatine varılabilir. Fakat 15 yıldaki ekonomik gelişmenin son zamanlarda düşmeye başlaması göçün yönünün tamamen Avrupa’ya çevrilebileceğinin sinyallerini veriyor. Zira görüşmecilerin neredeyse tamamı Türk ekonomisindeki kötü gidişat devam ederse Avrupa’ya gitmek zorunda kalacaklarını söylemişlerdir.

Çalışmanın konusu göçmenlerin Afganistan’dan geliş motivasyonları ve Türkiye’ye yönelik planları olduğundan buradaki yaşamları üzerine fazlaca durulmamıştır. Fakat çalışmanın sonucunda Türkiye’de uzun süre daha kalacakları anlaşılan göçmenlerin “yer altında”ki yaşamları farklı bir çalışmayla araştırılabilir ve Türkiye’ye nasıl uyum sağlayabilecekleri konusuna kafa yorulabilir. Zira görünmeyen bu insanların bir gün görünmeye başladıklarında yaşanabilecek sıkıntılara dair herhangi bir fikrimiz bulunmuyor.

Çalışmanın başından itibaren Afganistan ile Türkiye arasında yaşanan göçe dair bazı sorulara cevap aramaya çalışsak da sorulacak çok daha büyük soruların olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Dünyadaki en zengin 62 kişi, 3.6 milyar insanla eşit mal varlığına sahip. En zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülke

gelirinin tam 46 katı daha fazla. Küresel eşitsizliğin bu boyutlarda olduğu bir dünyada göçmeni durdurabilmek ne kadar mümkün? Dünya, bir tarafın milyar dolarları aşan servetine karşın günlük 1 doların altında kazanarak hayatta kalmaya çalışan insanları bu şekilde yaşamaya daha ne kadar ikna edebilecek? Kitle iletişim araçlarının bu hızla arttığı bir çağda bunca insanı yoksulluğun bir kader olduğuna inandırmaya devam edebilecek mi?

Son olarak düzensiz göçmen kavramına değinmek de önem arz etmektedir. Zira insan hakları ihlallerinin ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin bu noktaya vardığı bir düzende yola çıkanlara, kuralların dışında hareket edenlere “*düzensiz*” demek biraz ironik değil mi?

KAYNAKÇA

- Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü. (2013) (Basım yeri belirtilmemiştir).
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akyüz J. (2008). *Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri*, bilig, 46: 37-56.
- Avrupa ülkeleri günlerdir denizde bekletiyor!, <http://www.gazetevatan.com/avrupa-ulkeleri-gunlerdir-denizde-bekletiyor--1232135-dunya/>, (07 Ocak 2019).
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı. Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Çağlayan, S. (2006). *Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi*, Sayı 17. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Muğla. Muğla Üniversitesi Yayını.
- Çakır, S. (2011). *Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Aralık 2011, Sayı:24, ss.129-142.)
- Çiçekli, B. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları
- Demirkan, T. (2019). *Avrupa'da göçmen karşıtlığının en yüksek olduğu ülkeler*, <https://www.bbc.com/> (1 Haziran 2019)
- Dışişleri Bakanlığı, (2019) Türkiye Afganistan Siyasi İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/> (11 Ocak 2019).

Doghan, A. (2018). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'ye Yerleşen Afgan Türkmenlerinin Göç Süreçleri ve İntibak Problemleri, *Yüksek lisans tezi*. Konya: Konya Üniversitesi: SBE.

Düzensiz göç, https://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik, (02Haziran 2018).

DW Türkçe. *Afganistan'da çocukların yarısı okula gidemiyor*, <https://www.dw.com/tr> (1 Mayıs 2019)

Ermumcu, S. (2013). *Sığınmacıların ve Mültecilerin Sosyal Güvenlik Hakkı*. Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(2), 58-76.

Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 53 (4).

Hürriyet, *Afganistan'da ABD ile Rusya arasında 'barış' yarışı*, (13 Şubat 2019).

IOM (Uluslararası Göç Örgütü), (2009). *Uluslararası Göç Hukuku*, Göç Terimleri Sözlüğü, İsviçre.

İran sınırında 6 mültecinin donmuş cansız bedeni bulundu, <https://www.evrensel.net/haber/377430/iran-sinirinda-6-multecinin-donmus-cansiz-bedeni-bulundu>, (12 Nisan 2019).

Mülteciler Derneği. (2019). *Son Yıllarda Akdeniz'de Boğulan Göçmen Sayısı*. <https://multeciler.org.tr> (05 Ocak 2019).

Oğuz, E. (1999), *Afganistan*, İstanbul: Cep Kitapları

Olcaycan, E. (2019). *Avrupalılar ülkelerinde yaşayan mülteci sayısını gözünde büyütüyor*, <https://tr.euronews.com> (5 Mayıs 2019)

Özcan, E. D. (2017). *Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme*, İş ve Hayat,

ss. 183-215.

Pınar, Ö. (2019). *Akdeniz'i aşmaya çalışan her 7 göçmenden biri hayatını kaybetti*, <https://www.bbc.com> (18 Mayıs 2019)

Sosyoloji Sözlüğü. (2003). *Göçmen*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Kitlemel Akınlarhttps://www.goc.gov.tr/icerik/kitlemel-akinlar_558_559, (02 Şubat 2015).

The World Bank. (2018). Refugee Population by Country or Territory of Origin.<https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG.OR?end=2017&locations=AF&start=1990&view=map&year=1998>. (27 Aralık 2018).

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, (1. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye Göç İdaresi (2003). *2016 Türkiye Göç Raporu*, <http://www.goc.gov.tr> (15 Şubat 2019).

Türkiye'de 919 bin yabancı yaşıyor, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/541907.aspx> (07.02.2018).

Ulusal İstatistik ve Bilgi Bürosu (2009). *Final Population*. <http://cso.gov.af> (5 Mayıs 2019)

UN. (2018). *International Migration Report*. <https://www.un.org> (1 Haziran 2019)

Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç - Konuk İşçilikten Ulus - Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

UNHCR. (2017). *Küresel Eğilimler*. <https://www.unhcr.org/tr> (27 Aralık 2017).

Vittert, L. (2019). *Trump's Border Wall*. <https://www.foxnews.com> (3 Haziran 2019)

Yücel, K. (2010). *Yeni Türkiye ve Dış Göçler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Mülakat Soruları

1. Yaşınız?
2. Öğrenim Durumunuz?
3. Medeni Haliniz?
4. Şehri (Kent mi Kır mı)
5. Ne iş yapıyorsunuz?
6. Türkiye'nin adını ilk defa ne zaman duyduğunuzu hatırlıyor musun?
7. Türkiye denince aklınıza ne geliyor?
8. Türk dizilerini, filmlerini izlediniz mi?
9. Türkiye'ye gelmek ani bir fikir miydi yoksa daha önceleri de böyle bir hayaliniz var mıydı?
10. Türkiye'ye neden geldiniz?
11. Daha önce Türkiye'ye göçen tanıdığınız var mıydı ve sosyal medya hesaplarından paylaşımlarını gördünüz mü? Ne hissettiniz?
12. Türkiye'den de sınır dışı edilen tanıdığınız var mı?
13. Türkiye'ye gitmenin çok zor olduğunu bilseydiz yine yola çıkar mıydınız?
14. Pakistan ve İran'a giden yakınlarınız var mı?
15. Hangi yoldan, kaç günde ve hangi şartlarda geldiniz?
16. Size kim aracı oldu, aracıya nasıl ulaştınız, nasıl ulaşacağınızı kim söyledi?
17. Kaç yıldır buradasınız? İlk geldiğinizde ne kadar kalacağınızı düşünüyordunuz?
18. Dönmeyi düşünüyor musunuz? Ne zaman?

Ek 2. Görüşmeciler:

Adı, Cinsiyeti, Yaşı

1. Beşir, Erkek, 31
2. Zumarey, Erkek, 22
3. Mahsumi, Erkek, 25
4. Muhammed, Erkek, 23
5. Esedullah, Erkek, 25
6. Feyzullah, Erkek, 27
7. Vekil, Erkek, 21
8. Bahadır, Erkek, 21
9. Hacı Rüstem, Erkek, 22
10. Nimetullah, Erkek, 26
11. Nur Muahmmmed, Erkek, 23
12. Hakim Abdurrahim, Erkek, 21
13. Eminullah, Erkek, 31
14. Mina, Kadın, 21
15. Khaldin, Erkek, 34
16. Muhammed Han, Erkek, 20
17. Nesim, Erkek, 21